

Latvijas Universitāte

RENĀTE SILIŅA-PINĶE

**PRIEKŠVĀRDI RĪGĀ 15. GADSIMTĀ PĒC
PILSĒTAS ĶEMEREJAS REĢISTRA
MATERIĀLIEM**

**RUFNAMEN IN RIGA IM 15. JAHRHUNDERT ANHAND
DES KÄMMEREI-REGISTERS
DER STADT**

Promocijas darba kopsavilkums
filoloģijas doktora grāda iegūšanai valodniecības zinātņu nozares
ģermāņu valodniecības apakšnozarē

Rīga 2009

Darba zinātniskais vadītājs:

Dr. habil. philol. Pēteris Vanags

Darba oficiālie recenzenti:

Dr. philol. Ilga Brigzna

Dr. habil. philol. Daina Nītiņa

Dr. habil. philol. Andrejs Veisbergs

Promocijas darba aizstāvēšana notiks Latvijas Universitātes Promocijas padomes Valodniecības zinātņu nozares atklātā sēdē

2009. gada 25. jūnijā, plkst. 14.00

Latvijas Universitātes Moderno valodu fakultātē Visvalža ielā 4a, 402. telpā.

Ar promocijas darbu un tā kopsavilkumu var iepazīties Latvijas Universitātes Zinātniskajā bibliotēkā Rīgā, Kalpaka bulvārī 4.

ISBN 978-9984-742-46-5

IEVADS

Promocijas darbs “Priekšvārdi Rīgā 15. gadsimtā pēc pilsētas ķemerejas reģistra materiāliem” ir veltīts Latvijā maz pētītai jomai – vēsturiskajai antroponīmikai, konkrēti, vēsturisko priekšvārdu izpētei.

Darba materiālu veido viduslejasvācu valodā sarakstītais Rīgas ķemerejas reģistrs par laika posmu no 1405. līdz 1474. gadam. Izmantots ir gan Latvijas Valsts vēstures arhīvā esošais oriģināls, gan A. Bulmerinka avota publicējums jeb edīcija (Bulmerincq 1909). Materiāla izvēli pamato tā 69 gadu nepārtrauktība un plašais priekšvārdu materiāls. Pirmie reģistra rakstīšanas gadi sakrīt ar Rīgas rātes kancelejas pāreju no latīņu uz viduslejasvācu rakstību. 16. gadsimta avoti nav izmantoti, jo tie, iespējams, ataino jau reformācijas laikā izmainījušos priekšvārdu sistēmu.

Pētījuma objekts ir Rīgas ķemerejas reģistrā pierakstītie 142 priekšvārdi (4485 minējumi). Darba centrālajā pētījumā ietilpst 111 rīdzinieku priekšvārdu (4211 minējumi) analīze. Īsumā tiek apskatīti arī 73 Rīgas viesu priekšvārdi (274 minējumi).

Zinātniskā darba mērķis ir starpdisciplināra Rīgas ķemerejas reģistra priekšvārdu materiāla izpēte un tā lingvistiskā un sociolingvistiskā analīze.

Sasniedzamā mērķa īstenošanai tika izvirzīti šādi **uzdevumi**:

- 1) Latvijas vēsturisko personvārdu pētniecības vēstures un mūsdienu stāvokļa izpēte un izvērtēšana;
- 2) īss vēsturiskās situācijas raksturojums, it īpaši 15. gadsimtā;
- 3) Rīgas iedzīvotāju sociālo slāņu un nacionālā sastāva īss raksturojums;
- 4) priekšvārdu attīstības raksturojums Latvijas teritorijā, īpaši ap Rīgu, līdz 15. gadsimtam;
- 5) priekšvārdu sistēmas apraksts un attīstības raksturojums Ziemeļvācijā līdz 15. gadsimtam;
- 6) avota apraksts un analīze: tā mērķis, rakstveži, oriģināla un A. Bulmerinka edīcijas salīdzinājums, līdzšinējais izmantojums onomastikas pētījumos;
- 7) ķemerejas reģistra priekšvārdu korpusa izveide, maksimāli identificējot pieminētās personas un to sociālo stāvokli;
- 8) ekscerpēto priekšvārdu lingvistiskā analīze: cilme, formveide, dialektālās īpatnības, rakstība;

9) ekscerpēto priekšvārdu sociolingvistiskā analīze: biežums, izplatība pa sociālajiem slāņiem, nacionālās īpatnības, kā arī priekšvārdi ģimenes tradīcijās;

10) Rīgas priekšvārdu salīdzinājums ar priekšvārdiem Ziemeļvācijā.

Promocijas darbā ir kombinētas dažādas **pētīšanas metodes**: deskriptīvā metode, kvantitatīvā metode, komparatīvā metode, konteksta un etimoloģiskās analīzes metode un rekonstrukcija.

Deskriptīvā metode izmantota ekscerpēto priekšvārdu lingvistiskajā un sociolingvistiskajā aprakstā un analīzē. Kvantitatīvā metode – priekšvārdu statistiskajā apstrādē: kopējā biežuma un atsevišķu sociālo slāņu priekšvārdu biežuma noteikšanā. Komparatīvā metode ir lietota, salīdzinot oriģinālu un edīciju, kā arī priekšvārdus Rīgā un citās vācu pilsētās. Ar konteksta analīzi ir noteiktas konkrēto priekšvārdu īpašnieku personības, kā arī veikts personu dalījums rīdziniekos un Rīgas viesos. Etimoloģiskās analīzes metode un rekonstrukcija ir izmantota vārdnīcas sastādīšanā.

Izvēlētās tēmas **aktualitāti un novitāti** nosaka vairāki faktori.

1. Pētījums papildina Latvijas ģermānistu intensīvās vācbaltu kultūras un valodas studijas.
2. Viduslaiku priekšvārdu materiāls Latvijā līdz šim tikpat kā nav pētīts.
3. Šī ir pirmā avota analīze Latvijā, kura skata priekšvārdus, izmantojot avota oriģinālu (līdz šim pētījumos ir izmantotas tikai edīcijas).
4. Pirmo reizi Latvijā ir veikta sociolingvistiska vēsturisko priekšvārdu analīze.
5. Pirmo reizi Latvijā aprakstīta un izvērtēta saīsinājumu lietošana viduslaiku Rīgas tekstos saistībā ar priekšvārdiem.
6. Darbs ir ieguldījums Latvijas kultūras vēstures izpētē.

Promocijas darba **teorētiskā nozīme** izpaužas jaunu latviešu antroponīmikas terminu, kā arī vācu un latviešu terminoloģisko atbilstību izstrādē. Tāpat darbā pirmo reizi plaši ir analizēta Latvijas priekšvārdu pētniecības vēsture.

Promocijas darba **praktisko nozīmi** nosaka iespēja darbā gūtos rezultātus izmantot gan vācu, gan latviešu onomastikasursos, kā arī vācu valodas vēstures kursā Latvijas augstskolās. Tie var tikt izmantoti arī tālākos vēsturiskos un vēsturiski salīdzinošos antroponīmikas pētījumos Latvijā un aiz tās robežām. Analizētie priekšvārdi ataino vienu no 15. gadsimta Rīgas vēstures šķautnēm un līdz ar to var būt vērtīgi arī vēsturniekiem.

Promocijas darba aprobācija. Par pētījuma laikā gūtajām atziņām ir referēts deviņās zinātniskajās konferencēs un kongresos Latvijā, Lietuvā, Ungārijā, Rumānijā un Kanādā, kā arī nolasīta vieslekcija Vācijā Leipcigas Humanitāro zinātņu centrā “Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas”. Ir iznākušas piecas zinātniskās publikācijas, vēl divas ir iesniegtas publicēšanai.

Promocijas darba **struktūru** veido ievads, trīs galvenās daļas un secinājumi. Ievadā tiek pamatota tēmas izvēle un tās aktualitāte, formulēti mērķi, uzdevumi un pētīšanas metodes. **Pirmās daļas** piecās nodaļās apskatīti priekšvārdu analīzei nepieciešamie teorētiskie un ekstralingvistiskie aspekti: priekšvārdu pētniecības stāvoklis un pētniecības vēsture Latvijā, nepieciešamā terminoloģija vācu un latviešu valodā, kā arī pētījuma vēsturiskā un antroponīmiskā bāze un avots. **Otrās daļas** trīs nodaļas aptver ķemerejas reģistrā fiksēto priekšvārdu lingvistisko un sociolingvistisko analīzi. Nodaļu dalījuma ir ievērota vācu vēsturiskajiem priekšvārdiem veļtīto monogrāfiju autoru, piemēram, Hartiga (Hartig 1967) vai Kolheima (Kohlheim 1977), ieviestā tradīcija. 6. nodaļā ir sniegta Rīgas priekšvārdu lingvistiskā analīze: to cilme, formveide, rakstība un locīšana. Īpašā apakšnodaļā ir apkopoti visi avotā fiksētie alonomi. 7. nodaļā Rīgas priekšvārdi ir analizēti sociolingvistiskā skatījumā – pētīts un analizēts ir to biežums gan kopumā, gan atsevišķi pa sociālajiem slāņiem. Tāpat tiek apskatītas atšķirības dažādās tautības rīdzinieku priekšvārdos un priekšvārdi ģimenes tradīciju ietvaros. Atsevišķi 8. nodaļā īsumā tiek analizēti Rīgas viesu priekšvārdi. **Trešā daļa** ir vārdnīca ar visām ķemerejas reģistrā fiksētajām priekšvārdu formām. Tā ir sakārtota trīs nodaļās: vācu cilmes, citu valodu cilmes un neskaidrās cilmes priekšvārdos. **Secinājumos** ir formulēti galvenie promocijas darba rezultāti.

I. PRIEKŠVĀRDU ANALĪZES TEORĒTISKIE UN EKSTRALINGVISTISKIE PAMATI

1. PRIEKŠVĀRDU PĒTĪŠANAS VĒSTURE UN STĀVOKLIS LATVIJĀ

Pirmā apzinātā pievēršanās priekšvārdiem mūsdienu Latvijas teritorijā ir saistāma ar pirmajām vārdnīcām 17. un 18. gadsimtā. Tās pārsvarā bija domātas vācu mācītājiem, kuriem bija jāapgūst latviešu valoda, un tajās bija ietverti arī latviešu priekšvārdi ar vācu atbilstmēm. Var teikt, ka vācu priekšvārdi šajā laikā Latvijas teritorijā tika uztverti kā pašsaprotami un izmantoti tikai kā salīdzināmais materiāls, rakstot par latviešu priekšvārdiem.

Pirmos populārzinātniskos rakstus par priekšvārdiem 19. gadsimtā sarakstījuši J. G. L. Napierskis (Napiersky 1829) un R. Šulcs (Schulz 1856). Saistībā ar intensīvajām avotu studijām un to edīcijām gadsimtu mijā iznāca arī pirmie raksti vēsturiskajā antroponīmikā. K. Valters (Walter 1889) aprakstīja un sistematizēja no patronīmiem veidotos Rīgas vāciešu uzvārdus 13.–16. gadsimtā. Pirmais tikai priekšvārdiem veltītais pētījums ir H. fon Bruininga (Bruiningk 1903) raksts “Der Einfluss der Heiligenverehrung auf die Wahl der Taufnamen in Riga im Mittelalter”. Kā avotu autors izmantoja tajā laikā jau publicēto pirmo Rīgas mantojumu grāmatu (1384–1484). Šis pētījums sniedz informāciju par tipiskākajiem priekšvārdiem Rīgā 14.–15. gadsimtā, taču ne par to rakstību un dialektālajām formām. Autora interese galvenokārt ir vērsta uz vārddošanas reliģiozās motivācijas izpēti.

Dekrēts par ticības brīvību 1905. gadā, pēc kura vācu mācītājiem bērni bija jākristī arī latviešu vārdos, atjaunoja latvisko priekšvārdu rašanos un veicināja jaunu vārdu sarakstu sastādīšanu. Kā šā procesa kulminācija 1917. gadā Limbažos iznāca D. Brūkša priekšvārdu vārdnīca. Līdzīgs izdevums ir arī 1935. gadā izdotā V. Ragusalas priekšvārdu vārdnīca. Šā perioda priekšvārdu pētniecībā ir iespējams izdalīt divas paralēlas tradīcijas: atsevišķie vācbaltu pētījumi analizēja vēsturiskos avotus attiecībā uz Rīgas vāciskā virsslāņa un vidusslāņa vārdiem, savukārt latviešu pētnieki interesējās par latviešu priekšvārdiem, īpaši par jaunu priekšvārdu darināšanu.

Kopš Latvijas Republikas dibināšanas 1918. gadā var runāt arī par avotu studijām latviešu personvārdu jomā. 1929. gadā E. Blese publicēja savu zinātnisko pētījumu “Latviešu personvārdu un uzvārdu studijas. I. Vecākie personu vārdi un uzvārdi (XIII–XVI g.s.)”, pirmo un līdz šim apjomīgāko pētījumu vēsturiskajā latviešu

antroponīmikā. Neraugoties uz darba nosaukumu – personu vārdi un uzvārdi –, tas galvenokārt ir veltīts senāko latviešu uzvārdu izpētei.

Lielākā daļa Latvijas personvārdu pētnieku līdz šim ir pievērsušies galvenokārt latviešu priekšvārdiem 19. un 20. gadsimtā. Par priekšvārdiem nav iznākušas monogrāfijas, tomēr rakstu ir daudz, piemēram, Balode (2001), Balode, Bušs (2007), Balode, Lawson (1998), Balodis (1999), Bušs (2003), Zemzare (1971), Семёнова (1970) u. c. K. Siliņš (1982, 1985) ir rakstījis par priekšvārdu attīstību, pētniecību un normēšanu. Viņa lielākais veikums ir “Latviešu personvārdu vārdnīca” (1990).

Senākie rakstītie avoti un tajos ietvertais priekšvārdu materiāls ir maz pētīti. Bez E. Bleses (1929) vēl par latviešu un lībiešu vārdiem 13. gadsimta hronikās ir rakstījuši A. Augstkalns (1935) un O. Bušs (2001), savukārt R. Siliņa-Piņķe (2002, 2005) ir pētījusi latviešu zemnieku vārdus 17. gadsimta Livonijā. Vēsturnieks I. Šterns (2002, 475ff.), izmantojot Rīgas parādnieku grāmatas (1286–1352) antroponīmus, ir analizējis pilsētas iedzīvotāju nacionālo sastāvu. Vēsturiskiem valodu kontaktiem priekšvārdu pētniecībā ir veltītas Siliņas (1997), Siliņas-Piņķes (2002, 2003, 2004, 2005) un Siliņa (1985) publikācijas.

Ārpus Latvijas antroponīmistu redzesloka ir palikuši Baltijas vācu tautības iedzīvotāju priekšvārdi. To izpēte tomēr ir nozīmīga ne tikai vācu, bet arī latviešu antroponīmikai. Šajā saistībā ir jānorāda uz dažu vācu pētnieku darbiem. L. Feierābende (Feyerabend 1985) priekšvārdiem veltījusi vienu nodaļu savā pētījumā par Rīgas un Rēveles (Tallinas) uzvārdiem. Pie jaunākajiem pētījumiem ir pieskaitāms A. Hamples (Hampel 2005) raksts “Sozio-onomastische Betrachtungen zur Vornamengebung in Rostock, Stralsund und Riga im 15. Jahrhundert”. Izvērtējot šābrīža vācu antroponīmikas stāvokli, pētniece pamatoti secina, ka nav gandrīz nekādu pētījumu par 15. gadsimta lejasvācu priekšvārdiem (Hampel 2005, 89).

Ir jāsecina, ka vēsturiskā antroponīmika Latvijā ir pārstāvēta tikai ar nedaudziem, pārsvarā 20. gadsimta pirmajā pusē sarakstītiem, darbiem. Viduslaiku Rīgas priekšvārdu analīzei ir veltīti tikai Bruininga (Bruiningk 1903) un Hamples (Hampel 2005) raksti. Par Rīgas priekšvārdiem nav sarakstīta neviena monogrāfija.

2. TERMINOLOĢIJA

Antroponīmiskie termini mazā skaitā ir iekļauti gan vācu, gan latviešu lingvistikas terminu vārdnīcās vai aplūkoti atsevišķās publikācijās. Visaptveroša, moderna onomastikas, tai skaitā arī antroponīmikas, terminu vārdnīca nav sarakstīta nevienā no šīm valodām. Kā vienīgais sniegums šajā jomā jāmin T. Vitkovska (Witkowski 1964) grāmata “Grundbegriffe der Namenkunde”. Tāpēc izrādījās būtiski svarīgākos šajā pētījumā izmantotos, bet literatūrā līdz šim neviennozīmīgi lietotos antroponīmiskos terminus izskaidrot vai definēt. Tā kā daži no šiem terminiem latviešu antroponīmiskajai sistēmai ir nebūtiski vai arī līdz šim vēl nav aprakstīti, visiem tālāk aprakstītajiem vācu terminiem ir doti to esošie vai autores piedāvātie ekvivalenti latviešu valodā.

Par **alonomiem** (vc. *Allonom*) tiek saukti vienai personai fiksētie dažādie viena priekšvārda varianti, piemēram, pilnās formas un īsformas ar dažādiem sufiksiem vai kontrakcijas. Alonoms ir nomēmas realizācija. VPSV (28) piedāvā terminu *alonīms* (1. definīcija) un tā vācisko tulkojumu *Allonym*. Šajā darbā tomēr tiek lietota vācu antroponīmikā pierastā forma *Allonom* un tās latviskā atbilsme *alonom*s.

Pievārds (vc. *Beiname*) tiek saprasts kā “raksturīgāko izceļošs papildu vārds”¹ laikā, kad personai bija tikai viens vārds (Witkowski 1964, 16). Diahroniskā skatījumā šāds, vēl no paaudzes uz paaudzi nepārmantojams pievārds ir uzvārda priekšstadija. Latviski kā ekvivalents vācu *Beiname* VPSV (150) tiek piedāvāts termins *iesauka* (1. definīcija). Šī definīcija tomēr neaptver šajā darbā lietoto vācu termina vēsturisko aspektu. Šajā kontekstā tiek piedāvāts un lietots termins *pievārds* (sal. arī *pievārds* LLVV (VI₂, 159)).

Uzvārds (vc. *Familiename*) ir ģimenē pārmantojams vārds divdaļīgā antroponīmiskā sistēmā (Witkowski 1964, 28). Vācu terminam atbilstošais latviešu termins ir *uzvārds* (VPSV 415).

Ar **kontrakciju** (vc. *Kontraktion*) šajā darbā tiek saprasts divcelmu priekšvārda saīsinājums, kurā saglabājas abas vārdu veidojošās daļas. Parasti saglabājas pirmās daļas sākums un otrās daļas beigas, piemēram, *Ad-olf* > *A-lf* vai *Wil-helm* > *Wil-m*. VPSV (193) vācu *Kontraktion* tiek tulkots kā *kontrakcija*. Tomēr, tā kā šāds termins

¹ Šeit un turpmāk darba autores tulkojumi.

latviešu antroponīmikā nepastāv, tas netiek definēts antroponīmiski. Kopsavilkumā termins *kontrācija* tiek lietots jau aprakstītajā nozīmē.

Īsforma (vc. *Kurzform*) Vitkovskim (Witkowski 1964, 43) ir “saīsināta vārda forma”, kas bieži var tikt lietota arī kā pilns vārds. Vācu antroponīmikā tradicionāli izdala viencelmu un divcelmu īsformas vācu cilmes priekšvārdiem, kā arī nevācu cilmes priekšvārdu īsformas. Viencelma īsformas veidojas tikai no vienas priekšvārda daļas, kā *Bert* (< *Her-bert*). Divcelmu īsformas veidojas no priekšvārda pirmās daļas un otrās daļas sākuma vai no pirmās daļas beigām un otrās daļas, piemēram, *Nolde* (< *Arn-old*). Īsformas bieži tiek atvasinātas ar sufiksiem. Vācu termins *Kurzform* VPSV nav minēts. Tā aprakstam visatbilstošākais latviešu termins ir *hipokoristika* (VPSV 144), kura ekvivalents vācu valodā *Hypokoristik* pamatā tomēr tiek saprasts kā deminutīvforma vai mīlināmā forma (arī vc. *Koseform*) (Witkowski 1964, 39). Kopsavilkumā atbilstoši vācu terminam *Kurzform* tiek lietots autores ieviests termins *īsforma*.

Nomēma (vc. *Nomem*) ir salīdzinoši jauns termins. Šajā darbā nomēma aptver abstrahētu avotā fiksēto alonomu kopumu un tiek atainota kā normalizēta pilnā vai biežāk lietotā forma, ja pilnā forma nav fiksēta. VPSV termins nav minēts. Latviskajā kopsavilkumā tas tiek tulkots kā *nomēma*.

Priekšvārds (vc. *Rufname*) ir darba nosaukumā iekļautais termins. Vācu antroponīmikā tas pārsvarā tiek lietots diahroniski, pretstatā terminam *Vorname* un tiek attiecināts uz laika posmu, kad personai bija tikai viens vārds. Latviešu valodā terminoloģiski definēta ir tikai atbilde *Vorname* un *priekšvārds* (VPSV 311). Šeit termins *priekšvārds* tiek lietots kā atbilde vācu terminam *Rufname* (par problemātiku arī Siliņa-Piņķe (2006, 165f.)).

Kopīgas cilmes priekšvārdu grupa (vc. *Gruppe etymologisch identischer Rufnamen*) ir autores ieviests termins visu etimoloģiski radniecīgo pilno formu, īsformu un kontrāciju kopuma apzīmēšanai, piemēram, grupa *Conrad, Cord, Kunne, Radeke*. Tā kā dažas īsformas var būt radušās no dažādām pilnajām formām, veidojot priekšvārdu grupas, tās tika pievienotas pie ķemerejas reģistrā biežāk fiksētās atbilstošās pilnās formas.

Pilnā forma (vc. *Vollform*) Vitkovskim (Witkowski 1964, 86) ir “pilnā, nesaīsinātā un arī ar sufiksiem neatvasinātā vārda forma”. Šī īsā definīcija diahroniskas analīzes procesā rada daudz problēmu, jo dažādos laika posmos dažādas vārdu formas var tikt uzskatītas par pilnajām formām. Svarīgu lomu spēlē arī dažāds senākā fiksējuma

vecums. Šajā darbā par pilnajām formām tiek sauktas avotā fiksētās vācu cilmes priekšvārdu nekontrahētās divcelmu formas. VPSV šis vācu termins nav minēts, tādēļ latviskajā kopsavilkumā tiek lietots autores ieviestais termins *pilnā forma*.

3. RĪGAS 15. GADSIMTA PRIEKŠVĀRDU VĒSTURISKĀ BĀZE

3.1. Atskats vēsturē: 13.–14. gadsimts

Vācu Rīgas dibināšana 1201. gadā izraisīja strauju iedzīvotāju skaita pieaugumu. 1210. gadā tas tiek lēsts ap 1000 cilvēku, ap 1234. gadu jau ap 3000 līdz 3500 un 1286. gadā ap 6000 līdz 7000 cilvēku. Oficiālais zemes un arī pilsētas valdnieks bija Livonijas bīskaps, pēc 1253. gada – arhibīskaps, tomēr patiesie Rīgas pārvaldītāji bija lieltirgotāji. Vēlākais kopš 1226. gada eksistēja pilsētas rāte, kuru veidoja ietekmīgākie pilsētas namnieki. Jaunos rātskungus ievēlēja tikai no bagātāko lieltirgotāju vidus.

Rīga kontrolēja tirdzniecību ar krievu pilsētām Daugavas augštecē un ar iekšzemi. Jau 1210. gadā tika parakstīts tirdzniecības līgums ar Polocku un Smoļensku. Ir pierādīti Rīgas kontakti 13. gadsimtā gan ar Lietuvu, gan Zviedriju, arī Norvēģiju, Dāniju un Franciju. Bieži šie tirdzniecības kontakti bija saistīti ar radniecīgām saitēm. Tirdzniecības politikas jomā Rīgai svarīga bija iestāšanās Hanzas savienībā 1282. gadā.

13. gadsimtā izveidojās arī amatnieku apvienības. Kopš 14. gadsimta ir zināmi to statūti (šrāgas). Šajā laikā parādās arī pirmie ierobežojumi Rīgas nevācu – latviešu un lībiešu – iedzīvotāju tiesībās.

3.2. Vēsturiski politiskais fons Rīgā 15. gadsimtā

15. gadsimtā Rīga bija reģiona politiskais un saimnieciskais centrs un lielākā pilsēta. Pēc Salaspils līguma 1452. gadā Rīgai bija jāpakļaujas gan arhibīskapam, gan Livonijas ordenim. Tajā pašā laikā, neraugoties uz cīņām par pilsētas valdnieka vietu, Rīgas rāte iemiesoja pilsētas pārvaldes, militārās un reprezentatīvās funkcijas. Tirdzniecība visu šo laiku saglabājās aktīva, īpaši ar Rietumeiropu (Hanza) un Lietuvas lielkņazistē iekļautajām krievu pilsētām Polocku un Smoļensku. Par tirdzniecību ar Smoļensku 1406. gadā tika slēgts līgums ar Lietuvas lielkņazu Vītautu. Rīgas lieltirgotāju tirdzniecības partneri bija Lībekā, Brigē, Amsterdamā un citās

Rietumeiropas pilsētās. Tikpat svarīgi bija iekšzemes tirdzniecības sakari ar citām Livonijas pilsētām, ar muižām un ar zemniekiem.

3.3. Rīgas iedzīvotāju nacionālais sastāvs un sociālie slāņi

Pastāvīgo Rīgas iedzīvotāju skaita pieaugumu pirmajos tās pastāvēšanas gadsimtos pamatā nodrošināja vācu ieceļotāju pieplūdums. Pārsvārā Rīgā uz dzīvi apmetās vācu tirgotāji un amatnieki. No tagadējās Vācijas teritorijas ieradās arī garīdznieki un ordeņa brāļi. Kā viņu dzimteni gan vēsturnieki, gan arī valodas vēstures pētnieki min Ziemeļvāciju. Kopš pirmajiem pilsētas dibināšanas gadiem pie tās iedzīvotājiem pieskaitāmi arī daudzi vietējie ieceļotāji no tuvākas un tālākas apkārtnes, kā arī krievi. Jau no pašiem pirmsākumiem Rīga ir bijusi daudznacionāla pilsēta.

13. gadsimtā Rīgas iedzīvotāju nacionālais sastāvs vēl nesakrita ar sociālo noslāņojumu. Taču jau 14. gadsimta laikā ar likumu palīdzību vietējās tautības tika “nostumtas” sabiedrības zemākajos slāņos. 15. gadsimtā vācieši veidoja Rīgas iedzīvotāju vairākumu. Viduslejasvācu valoda bija oficiālā saziņas un rakstu valoda. Pēc laikabiedru liecībām, “*dat dorde part yn der stadt dat sient Letten unde Undutschen*” (LUB XII, Nr. 768). Tā kā 15. gadsimtā Rīgā bija 6000 līdz 8000 iedzīvotāju, vāciešu skaits atbilstoši var tik lēsts ap 4000 līdz 5200 cilvēku. Pētījumi par Tallinas sociālo struktūru 14. un 15. gadsimtā atklāj, ka vācieši tur veidoja sabiedrības virsslāni un vidusslāni, zviedri – vidusslāni, igauņi – pārsvārā sabiedrības zemāko slāni. Par Rīgu atbilstoši pētījumi nav veikti, tomēr situācija, neņemot vērā zviedrus, varēja būt līdzīga. Pie šiem trim sabiedrības slāņiem vēl ir pieskaitāma garīdzniecība. Apkopojot informāciju, visi sabiedrības slāņi un to atbilstmes nacionālajā sastāvā viduslaiku Rīgā var tikt atspoguļotas tabulā.

1. tabula. Rīgas iedzīvotāju sociālais un nacionālais dalījums.

Sociālais slānis	Pārstāvji	Nacionālā piederība
garīdzniecība	domkungi, mācītāji, garīgo ordeņu brāļi un māsas	vācieši
virsslānis	rātskungi, lieltirgotāji	vācieši
vidusslānis	amatnieki	pārsvārā vācieši
apakšējais slānis	algoti strādnieki, kalpi, kalpones	pārsvārā latvieši

4. 15. GADSIMTA RĪGAS PRIEKŠVĀRDU ANTROPONĪMISKĀ BĀZE

4.1. Latvijas teritorija, it īpaši Rīgas apkārtnē: ieskats priekšvārdu došanā līdz 13. gadsimtam

Līdz 13. gadsimtam Latvijas teritorijā lietoto priekšvārdu raksturošana ir problemātiska, jo balstās tikai uz nedaudziem, lielākoties vēlākā laikā sarakstītiem avotiem. Vairāk materiāla par iedzīvotāju tautību un viņu kontaktiem ar citām tautām sniedz arheoloģiskie izrakumi. Kā salīdzinošais materiāls var tikt izmantota arī radniecīgā, labāk dokumentētā un aprakstītā senā lietuviešu personvārdu sistēma.

Vēlajā dzelzs laikmetā teritorija ap Daugavas grīvu bija etniski jaukti apdzīvota. Arheoloģiskais materiāls norāda arī uz kontaktiem ar kaimiņiem. Šādā situācijā Rīgas apkārtnē bija iespējami baltu un somugru cilmes priekšvārdi. Nav izslēdzama arī krievu un skandināvu ietekme vietējās priekšvārdu sistēmās, kā arī kristīgo vārdu slāvu formu iespējamība. Pirmie rakstiskie avoti no 13. gadsimta pirmās puses satur vairākus gan baltu, gan arī somugru cilmes vietējo iedzīvotāju vārdus.

4.2. Ziemeļvācija: priekšvārdi no 13. līdz 15. gadsimtam

4.2.1. Ģermāņu cilmes priekšvārdi.

Ģermāņi savu priekšvārdu sistēmu ir mantojuši un tālāk attīstījuši no seno indoeiropiešu sistēmas. Ģermāņu vārdu došana drīzāk bija saucama par vārdu radīšanu, jo plaši izplatīto divcelmu vārdu daļas bija nosacīti brīvi variējamas. Šo vārdu attīstībā viduslaikos Kunce (Kunze 2000, 29ff.) ir formulējis šādas tendences:

- 1) vārdu nozīme ir gandrīz pilnībā aizmirsta;
- 2) vārdi skaniski nonivelējas, īpaši to neuzsvērtā otrā daļa, bieži reducējoties par vienkāršu piedēkli;
- 3) arvien biežāk tiek lietotas īsformas;
- 4) vārdu daudzveidība pieaug, veidojoties to dialektālajiem variantiem;
- 5) ģermāņu vārdu krājums sarūk un koncentrējas uz atsevišķiem īpaši populāriem vārdiem.

12. gadsimta beigās visas šīs tendences ir attiecināmas arī uz Ziemeļvāciju.

4.2.2. Kristīgie priekšvārdi

Ar kristīgajiem vārdiem tiek saprasti pārsvarā ebreju, grieķu un latīņu cilmes vārdi no Vecās un Jaunās Derības, kā arī vēlākie svēto un mocekļu vārdi. 12. gadsimtā tie kļuva arvien populārāki laicīgajā vidē. Kā galvenais iemesls tiek minēts svēto godināšanas kulta uzplaukums attīstītajos viduslaikos. Pētījumi rāda, ka 14. gadsimta vidū Ziemeļvācijā vēl dominēja ģermāņu cilmes priekšvārdi, turpretī 15. gadsimtā lielāko daļu priekšvārdu jau veidoja kristīgie vārdi. Sieviešu priekšvārdiem šī pāreja ir novērojama jau agrāk. 4.2.1. nodaļā minētā priekšvārdu koncentrēšanās uz atsevišķiem īpaši populāriem vārdiem ir attiecināma arī uz kristīgajiem priekšvārdiem.

4.2.3. Lejasvācu valodas iezīmes priekšvārdos

Jau vācu onomasts V. Fleišers (Fleischer 1964, 168) secināja, ka vācu priekšvārdiem ir vērojamas “niecīgas ģeogrāfiskās atšķirības”, jo tie radušies pirms cilšu lingvistiskās diferenciacijas. Šajā pētījumā īpaši būtisks ir fakts, ka skaniski atšķirīgas viena priekšvārda formas dažādos reģionos varēja attīstīties par atšķirīgiem priekšvārdiem. Tā kā lejasvācu reģionāli un vēsturiski atšķirīgās priekšvārdu formas nekur nav apkopotas, korpusa analizē tika izmantota Zeibikes (Seibicke) “Vēsturiskā vācu priekšvārdu vārdnīca” (1996–2007).

Turpinājumā ir nosauktas lejasvācu valodas īpatnības, kuras ir izceltas pētījumos par 12.–15. gadsimta priekšvārdiem Ziemeļvācijā. Lielākoties tās attiecināmas gan uz vācu, gan kristīgajiem priekšvārdiem:

- 1) divskaņu *au/eu* aizstāšana kristīgajos vārdos ar *vlv. awe/ewe*, kā *Claus* > *Clawes*, *Andreus* > *Andrewes*, *Paul* > *Pauwel*;
- 2) īpaši viduslejasvācu valodā produktīvie īsformu atvasināšanas sufiksi *-(e)ke*, *-ing*;
- 3) lejasvācu formas visā Vācijas teritorijā izplatītiem priekšvārdiem, piemēram, *Tidemann* (no *Dietrich*) vai *Syuert* (no *Siegfried*) u. c.;
- 4) specifiski, pārsvarā Ziemeļvācijā izplatīti priekšvārdi, piemēram, *Ewert*, *Roleff* u. c., vai īsformas, piemēram, *Heyne* (< *Heinrich*).

No šā uzskaitījuma ir redzams, ka ir fiksētas tikai nedaudzas specifiskas lejasvācu antroponīmiskās parādības. Lielāko atšķirību no citiem vācu priekšvārdiem veido dialektālās atšķirības, kuras izsmēloši aprakstītas A. Lašas (Lasch) (1914) “Viduslejasvācu valodas gramatikā”.

4.3. Rīga: vācu priekšvārdu došanas tradīciju parādīšanās un izplatība 13. un 14. gadsimtā

13. gadsimtu raksturo divu antroponīmisko sistēmu sadure. Vietējā priekšvārdu došanas tradīcija tika konfrontēta ar tajā pašā laikā eksistējošo vācu un vāciskoto kristīgo tradīciju no Ziemeļvācijas. Tā kā plaukstošajā pilsētā vācu ieceļotāji salīdzinoši drīz veidoja sabiedrības augšējo un augstāko vidējo slāni, 13. gadsimtā ir pieņemamas divas, daļēji sociāli diferencētas paralēli eksistējošas priekšvārdu tradīcijas. Līdz šim par šo tēmu pētījumi nav veikti, tomēr Rīgas vēsturiskajos avotos fiksētie priekšvārdi šādu pieņēmumu pieļauj.

5. AVOTS

Orīgināls *Expensa Camerariorum civitatis Rigensis* (LVVA 8. fonds, 1. apraksts, 23. lieta) atrodas Latvijas Valsts vēstures arhīvā. 1909. gadā Leipcīgā to ar nosaukumu “Kämmerei-Register der Stadt Riga 1348–1361 und 1405–1474” publicēja A. fon Bulmerinks (Bulmerincq). Edīcija aptver divas reģistra daļas: latīniski rakstīto daļu no 1348. līdz 1361. gadam un šajā darbā analizēto viduslejasvācu valodā rakstīto daļu no 1405. līdz 1474. gadam. Priekšvārdu analizē ir izmantoti gan oriģināls, gan edīcija.

Ķemereja bija viduslaiku Eiropas pilsētu finanšu pārvalde, un ķemerejas reģistrs – pilsētas izdevumu grāmata. Ieraksti tajā ir izdarīti ļoti precīzi. Gandrīz vienmēr ir pierakstīti izdevumu mērķi, naudas saņēmēji vai vidutāji lielākoties tiek nosaukti vārdā.

1405. līdz 1474. gada ķemerejas reģistrs ir sarakstīts viduslejasvācu valodā, tikai pirmais virsraksts un pirmie divi ieraksti ir veikti latīņu valodā. Bulmerinks identificē desmit galvenos rakstvežus, kuru identitāte, viņaprāt, nav noskaidrojama. Citādās domās **par rakstvežu identitāti** ir G. Šmite (Schmidt 1938, 11ff.). Pirmo rakstvedi viņa identificē kā pilsētas rakstvedi Johanu Stadi (Johann Stadis). Tāpat ceturto rakstvedi viņa identificē kā pilsētas rakstvedi Pēteri. Tam kā piektais seko pilsētas rakstvedis Heinrihs, kurš divus gadus ir vadījis Rīgas rātes kanceleju. Viņa izsaka arī aizdomas, ka rakstvedis, “kurš, pēc visa spriežot, kopā ar Helevegu (Helewegh) iestājies pilsētas dienestā un no 1454. līdz 1474. gadam rakstījis ķemerejas reģistru”, varētu būt šajā reģistrā 1452. gadā minētais rakstvedis Johaness (Johannes). Tādējādi nav iespējams analizēt katra rakstveža rakstības īpatnības, jo viņu identitāte un

izcelšanās nav viennozīmīgi noskaidrojamas. Ir iespējams tikai savstarpēji salīdzināt rokrakstus un norādīt uz kāda atsevišķa rokraksta tipiskām īpatnībām.

Promocijas darba autore **oriģinālu un edīciju** ir sistemātiski salīdzinājusi, īpašu vērību pievēršot antroponīmiem. Bulmerinks (Bulmerincq 1909, 11f.) savas edīcijas ievadā raksta, ka publicējums atbilst oriģinālam. Lai šo atbilstību pārbaudītu, izlases veidā tika pārbaudīti pieci katra rakstveža darbības gadi. Pārbaudes rezultātā edīcija tika atzīta par uzticamu. Tajā tika atklātas maznozīmīgas atkāpes un drukas kļūdas, kuras tālākajā materiāla apstrādē tika ņemtas vērā un labotas. Lielākā atšķirība starp oriģinālu edīciju izrādījās izdevēja atšifrētie un publikācijā nenorādītie saīsinājumi. Salīdzinot oriģinālu un edīciju, tika secināts, ka:

1) saīsinājumi oriģinālā ir lietoti pastāvīgi un sistemātiski. Saīsināto priekšvārdu skaits ir apmēram viena trešdaļa;

2) pārsvarā ir lietoti Bulmerinka (Bulmerincq 1909, 8) minētie saīsinājumi. To atšifrējums edīcijā ir uzticams. Ir arī citi retāk, bet arī pastāvīgi lietoti saīsinājumi, kurus Bulmerinks edīcijas ievadā nemin. Minami būti dažādi priekšvārda *Johannes* saīsināšanas varianti – *Joh(anne)s*, *Joha(nne)s*, *Joh(ann)es*, arī vārdu *Hinrik* un *Hinrich* saīsinājumi – *Hinr(ik/ich)*;

3) daži atšifrētie saīsinājumi oriģinālā ir grūti salasāmi. Šādā gadījumā tika akceptēts Bulmerinka atšifrējums.

1405.–1474. gada ķemerejas reģistrs līdz šim ir izmantots tikai vienā **onomastiskā pētījumā**. Tas veido daļu korpusa 1985. gadā publicētajā L. Feierābendes (Feyerabend 1985) disertācijā “Die Rigaer und Revaler Familiennamen im 14. und 15. Jahrhundert”. Autore ir izmantojusi tikai edīciju. Pirmajā nodaļā viņa apraksta priekšvārdus un no tiem darinātos uzvārdus. Šeit ir arī visu viņas apzināto priekšvārdu saraksts (Feyerabend 1985, 3– 31), tomēr vairāki ķemerejas reģistrā fiksēti priekšvārdi šajā sarakstā nav sastopami. Tā kā Feierābende savā sarakstā norāda tikai pilsētu, bet ne avotu, kurā attiecīgais priekšvārds ir fiksēts, viņas apkopotais materiāls ir izmantojams tikai vispārīgai salīdzināšanai.

II. PRIEKŠVĀRDU LINGVISTISKĀ UN SOCIOLINGVISTISKĀ ANALĪZE

Analizētais materiāls aptver 800 personas, 142 priekšvārdus un 4485 to fiksējumus. Tā kā priekšvārdu materiāls attiecībā uz minētajām personām nav viendabīgs, tālākai analīzei tas ir grupēts rīdzinieku un Rīgas pilsētas viesu vārdos. Rīdzinieki veido lielāko daļu ķemerejas reģistrā minēto personu (656 personas; 82%). Gandrīz piektdaļa minēto personu ir pilsētas viesi (144 personas; 18%).

Rīdzinieku vidū ir fiksēti gan vīriešu, gan sieviešu vārdi. Ņemot vērā sieviešu priekšvārdu mazo skaitu – 11 personas (1,8% no visiem avotā minētajiem rīdziniekiem), septiņi priekšvārdi (6,3%) un 82 to fiksējumi (2%) –, tie tiek analizēti vienā nodaļā kopā ar vīriešu priekšvārdiem.

6. RĪDZINIEKU PRIEKŠVĀRDU LINGVISTISKĀ ANALĪZE

6.1. Cilme

Visi pētnieki, kas sarakstījuši monogrāfijas par priekšvārdiem Vācijā, ir atsevišķi analizējuši vācu un nevācu cilmes priekšvārdus. Tā kā šāds pretnostatījums palīdz izskaidrot svarīgus priekšvārdu attīstības procesus, tas tiek izmantots arī šajā pētījumā.

Par vācu cilmes priekšvārdiem tiek saukti vārdi, kuri ir darināti no senaugšvācu vai sensakšu, vai senākiem ģermāņu apelatīviem. Pie nevācu cilmes priekšvārdiem ķemerejas reģistrā pieder dažādas – pārsvarā ebreju, grieķu un latīņu – cilmes Bībeles un svēto vārdi.

Priekšvārdu cilme tika noskaidrota ar personvārdu vārdnīcu – Bahlow (1991), Förstemann (1966), Kuzavinis, Savukynas (1987), Seibicke (1996–2007), Seibicke (2002), Siliņš (1990), Суперанская (2004) – un pētījumu – Bach (1952, 1953), Bahlow (1934), Bruiningk (1903), Bulmerincq (1913), Feyerabend (1985), Fleischer (1964), Hampel (2005), Hartig (1967), Kunze (2000), Müller (1933) – palīdzību. Priekšvārdi, kuru cilme, izmantojot šo literatūru, nebija noskaidrojama un kuru izskaidrošanai autorei savu versiju neizdevās rast, ir apzīmēti kā neskaidras cilmes priekšvārdi.

6.2. Formveide: vācu cilmes priekšvārdi

Šajā nodaļā tiek analizēti 66 vācu cilmes priekšvārdi, kuros 2260 reizes dažādās formās ir minēti 317 rīdzinieki.

6.2.1. Pilnās formas un kontrakcijas

Ķemerejas reģistrā ir fiksētas šādas vīriešu divcelmu priekšvārdu pilnās formas un kontrakcijas²: *Al-brecht*, *Al-bert*, *A-lf* (< *Ad-olf*), *Arn-d* (< *Arn-old*), *Bern-d* (< *Bern-hard*), *Bert-old*, *Borc-hard*, *Det-leff*, *Det-mer*, *Dide-rik*, *Die-rk* (< *Dide-rik*), *Egg-ert*, *Eyn-wald*, *Engel-brecht*, *Engel-bert*, *Eu-ert* (< *Ever-hard*), *Frede-rik*, *V-ick* (< *Frede-rik*), *Vro-liik*, *Vro-win*, *Ger-d* (< *Ger-hard*), *Ger-lach*, *Ger-win*, *Geu-ert*, *God-schalk*, *Hart-wich*, *Helm-wich*, *Her-bert*, *Her-bort*, *Hilde-brant*, *Hin-rik*, *Hun-old*, *Con-rad*, *Co-rd* (< *Con-rad*), *Lam-bert*, *Lub-brecht*, *Lub-bert*, *Lude-wig*, *Marq-ward*, *Mein-hard*, *O^el-rik*, *Reyn-olt*, *Rut-ger*, *Sy-uerdt*, *Volkq-win*, *Wene-mer*, *Wern-er*, *Wil-helm*, *Will-em* und *Wil-m* (< *Wil-helm*), *Wolde-mer*, *Wolt-er*, *Wulff-hard*. Priekšvārdus *Hartman* un *Her-men* skatīt pie īsformām ar sufiksu *-man*.

Kopumā ir fiksētas 39 pilnās formas un astoņas kontrakcijas. Lielais pilno formu skaits, pēc Baha domām (Bach §122), neatspoguļo reālo priekšvārdu lietojumu. Tas, visticamāk, ir saistāms ar tendenci, ka rakstveži pieraksta procesā priekšroku deva pilnajām priekšvārdu formām, nevis reāli lietotajām īsformām.

6.2.2. Īsformas

6.2.2.1. Viencilma īsformas

No divcelmu priekšvārdu pirmās daļas ir veidotas šādas īsformas: vīriešu – *Engelke* (< *Engelbrecht*), *Gerke* (< *Gerhard* vai tml. priekšvārdi ar *Ger-*), *Gode*, *Godeke* (< *Godschalk* vai tml.), *Goslik* (< *Gosschalk*), *Heyne* (< *Hinrik*), *Hinzte* (< *Hinrik*), *Kunne* (< *Konrad*), *Ludeke* (< *Ludewig*), *Reyneke* (< *Reynolt*), *Tideke*, *Tideman* (< *Diderik*), *Tyleman* (< *Diderik*), *Werneke* (< *Werner*), *Wessel* (< *Werner*), *Wilke* (< *Wilhelm*); sieviešu – *Heze*, *Hezeke* (< *Hedwig* vai tml.), *Odele* (< priekšvārds ar *Od-* vai *Odal-*), *Tale*, *Taleke* (< *Adelheit*). Diahroniskā skatījumā arī vīriešu priekšvārdi *Hartman* un *Hermen* ir no divcelmu priekšvārdiem ar *Hart-* un *Her-* pirmajā daļā veidotas īsformas, piemēram, no *Hartwig* un *Herbert*.

² Aiz kontrakcijām iekavās ir norādīta pilnā forma.

No otrās daļas ir veidoti vīriešu priekšvārdi *Radeke* (< *Konrad*) un *Stene, Steneke* (< *Brunsten* vai tml.).

Īsforma *Wineke* var būt veidota gan no pirmās, gan otrās priekšvārda daļas, piemēram, no vārdiem *Wenemer* (< *Winimar*) vai *Gerwin*.

6.2.2.2. Divcelmu īsformas

Ķemerejas reģistrā ir fiksēti tikai divi šīs grupas priekšvārdi: *Gobel* un *Tymme*. *Abi* ir veidoti no vārda pirmās daļas un otrās daļas pirmā burta: *Gobel* < *God(e)bert* ar asimilētu *-d-* un sufiksu *-l-* un *Tymme* < *Dietmar*, arī ar *-t-* asimilāciju.

6.2.2.3. Kontrakcijas

Tā kā daži pētnieki kontrakcijas uzskata par “neīstām” īsformām, šķiet pamatoti tās šeit aplūkot vēlreiz. Dažas stipri kontrahētas formas avotā tiek lietotas kā pilno formu alonomi. Šajos gadījumos varētu runāt par augstāk minētajām “neīstajām” īsformām.

No astoņām ķemerejas reģistrā fiksētajām vienzilbīgajām kontrakcijām, divas ir pilno formu alonomi: *Dierk* (< *Diderik*) un *Cord* (< *Conrad*). Pirmajā gadījumā avotā dominē pilnā forma, otrajā tiek lietota gandrīz vienīgi kontrakcija. Šie fakti nav izskaidrojami ar minēto personu atšķirīgo sociālo statusu. Pēc autores domām, tie drīzāk norāda uz to, ka kontrakcijas pamazām sāka uztvert kā patstāvīgus priekšvārdus. Šo pieņēmumu apstiprina arī kontrakcijas *Alf, Arnd, Bernd* un *Gerd*, kuras ķemerejas reģistrā ir fiksētas bez atbilstošajām pilnajām formām. Kontrakcijas *Vick* un *Wilm* tiek lietotas paralēli pilnajām formām *Frederik* un *Wilhelm*, bet ne kā alonomi.

6.2.2.4. Sufiksi

Ķemerejas reģistrā ir fiksētas gan neatvasinātas, gan ar sufiksiem atvasinātas īsformas. Visām neatvasinātajām īsformām ir galotne *-e*: vīriešu – *Gode, Heyne, Kunne, Stene, Tymme*; sieviešu – *Odele, Tale*.

Ķemerejas reģistrā fiksētie sufiksi (gan ar, gan bez galotnēm) ir šādi:

1) vlv. *-(e)ke*: vīriešu – *Engelke, Gerke, Godeke, Ludeke* un *Luteke, Radeke, Reyneke, Steneke, Tideke, Werneke, Wilke, Wyneke*; sieviešu – *Taleke*;

2) vlv. *-el(e)*: vīriešu – *Gobel*; sieviešu – *Odele*;

3) vlv. **-ze**: vīriešu – *Hintze*; sievietes – *Heze*³;

4) vlv. **-man**. “Īsformu darināšana ar *-man* ir sena, līdz ar to vārdi *Hartman* un *Herman* jau sen tika uztverti un lietoti kā pilnās formas” (Hartig 1967, 21). 13.–14. gadsimtā šo sufiksu atsāka lietot jau esošo īsformu pagarināšanai. No šo īsformu senākā slāņa ķemerejas reģistrā ir fiksēti priekšvārdi *Hartman* un *Hermen*, no jaunākā slāņa – *Tideman*.

Vairāku sufiksu kombinēšana īsformu darināšanā bija iecienīta visus viduslaikus:

5) vlv. sufikss **-l-** + **-ke** kā **-lik(e)**: vīriešu vārdā *Goslik*;

6) vlv. sufikss **-l-** + **-man**: vīriešu vārdā *Tyleman*;

7) vlv. sufikss **-z-** + **-(e)ke**: sievietes vārdā *Hezeke*;

8) vlv. sufikss **-z-** + **-le** parasti kā **-sel**: vīriešu vārdā *Wessel*.

Visizplatītākais bija sufikss **-(e)ke**, kas atšķirībā no citiem vēlajos viduslaikos bija produktīvs apelaīvu deminutīvu veidošanā. Daži, tikai īsformā lietoti priekšvārdi ir uztverami kā sastinguši veidojumi, kuri vairs netika saistīti ar to pilnajām formām, tā kā to sufiksu produktivitātes laiks jau bija noslēdzies un/vai īsformas cilvēku apziņā bija kļuvušas par patstāvīgiem vārdiem.

6.2.3. Specifiskas priekšvārdu lejasvācu formas

Tā kā Rīga 15. gadsimtā atradās viduslejasvācu valodas telpā, īpaša loma te varētu būt bijusi lejasvācu priekšvārdiem, kas tika ieviesti no Ziemeļvācijas un/vai veidojās pašā Rīgā. Lai šo hipotēzi pārbaudītu, priekšvārdi tika šādā aspektā analizēti.

Kā specifiskas priekšvārdu lejasvācu formas tika apzīmēti priekšvārdi,

- 1) kas Zeibikes (Seibicke 1996–2007) “Vēsturiskajā vācu personvārdu vārdnīcā” vai citos zinātniskos pētījumos tiek saukti par lejasvācu priekšvārdiem, bieži ar paralēli minētu augšvācu formu;
- 2) kas ir radušies no sensakšu apelaīviem;
- 3) kas ir fiksēti viduslejasvācu valodas skaņu sistēmai atbilstīgā formā.

Tādējādi par specifiskām lejasvācu pilnajām formām un kontrakcijām var uzskatīt šādus vārdus: *Alf*, *Arnd*, *Borchard*, *Detleff*, *Detmer*, *Diderik* un *Dierk*, *Eggert*, *Euert*, *Frederik*, *Geuert*, *Hinrik*, *Cord* (bet ne alonomu *Conrad*), *Lubbert*, *Meynerd* (bet ne alonomu *Meynhard*) *O^elrik*, *Syuerdt*, *Willem* un *Wilm* (bet ne alonomu *Wilhelm*) un *Wolter*. Specifiskas lejasvācu īsformas ir *Engelke* (bet ne alonoms *Engelbrecht*),

³ Tā kā sufiksa rakstība avotā svārstās starp *Hese*, *Hesze* un *Heze*, īsformas pamatā var būt arī no sufiksa *-z-* grūti atšķiramais sufikss *-s-*.

Gerke, Godeke, Ludeke, Radeke, Reyneke, Steneke, Tale un Taleke, Werneke (bet ne alonoms *Werner*), *Wilke*.

Par pārsvarā Ziemeļvācijā izplatītiem priekšvārdiem tika uzskatīti tādi,

- 1) kurus šādi raksturo Zeibike (Seibicke 1996–2007);
- 2) kuri līdz 15. gadsimtam ir fiksēti tikai vai pārsvarā lejasvācu valodas telpā,

bet kuriem nav specifiskas lejasvācu formas.

Tādējādi par lejasvācu pilnajām formām un kontrakcijām var uzskatīt arī vārdus *Bernd, Eynwald, Vick, Gerd, Gerwin, Gosschalk, Helmich*. Lejasvācu īsformas ir *Gode, Goslik, Heyne, Hermen* (bet ne alonoms *Herman*), *Hintze, Tideman un Tideke, Tyleman, Tymme*.

Salīdzinot specifiskās priekšvārdu lejasvācu formas ar visu vācu cilmes priekšvārdu kopumu, ir izdarāmi šādi secinājumi:

- 1) daži priekšvārdi tiek rakstīti gan lejasvācu, gan augšvācu vai starpreģionālā formā;
- 2) dažiem starpreģionālajiem priekšvārdiem tiek veidotas lejasvācu īsformas;
- 3) daži priekšvārdi ir fiksēti tikai kā lejasvācu īsformas bez to starpreģionālajām pilnajām formām kā alonomiem;
- 4) lejasvācu kontrakcija *Cord* tiek lietota kā alonoms paralēli starpreģionālajai pilnajai formai *Conrad*.

Specifiskās priekšvārdu lejasvācu formas veido lielāko vācu cilmes priekšvārdu daļu (57,6%). Tikai trīs fiksētie sieviešu vārdi ir drīzāk starpreģionāla rakstura, tomēr mazā fiksējumu skaita dēļ secinājumi nav izdarāmi.

6.2.4. Latinizētās formas

Latīniski ķemerejas reģistrā ir rakstīts tikai pirmais virsraksts un pirmie divi ieraksti. Pirmajā ierakstā ir arī divi personvārdi – *Thidemannus Huntschede* un *Thidemannus de Nyelo*^e. Vienīgais abu priekšvārdu latinizējums izpaužas latīņu galotnē *-us*. Šāda galotnes pievienošana (dažādos locījumos) ir arī vienīgais vācu cilmes priekšvārdu latinizējums visā ķemerejas reģistrā.

6.3. Formveide: nevācu cilmes priekšvārdi

Lielākā daļa šīs grupas priekšvārdu ķemerejas reģistrā ir vāciskoti. Kā tādi tie atspoguļo tautā notiekošo svešo vārdu adaptēšanas procesu. Šajā nodaļā ir lingvistiski analizēts 334 rīdzinieku 41 priekšvārds, kas ķemerejas reģistrā ir fiksēts 1942 reizes.

6.3.1. Vācu formas

6.3.1.1. Akcents un zilbju zudums

Var izšķirt priekšvārdus ar saglabātu un pārnestu akcentu. Saglabātais akcents varēja būt uz dažādām zilbēm, parasti tomēr uz pirmās, piemēram, *Caspar*, *Martin*, vai uz citām zilbēm, piemēram, *Bartholomeus*, *Margarete*. Atkarībā no akcenta priekšvārdus skāra redukcija un zilbju zudumi pirms vai pēc akcentētās zilbes.

6.3.1.2. Citi procesi

1. Substitūcija. “Viduslejasvācu valodā divskanis *au* un skaņu savienojums *e + u* nebija pazīstami. Tāpēc tie tika pāveidoti par *awe* un *ewe*: *Paul* > *Pawel*, *Claus* > *Clawes*, *Andreus*⁴ > *Drewes*” (Bach §31). Minētie piemēri ir sastopami arī starp rīdzinieku priekšvārdiem, *Drewes* vietā ir fiksēta pilnā forma *Andrewes*, sastopama arī īsforma *Thewes* (< *Mathäus*).

Īpaši Reinzemei tipiskā skaņu maiņa *G- > J-* vārda sākumā ir fiksēta rīdzinieku priekšvārdos *Yaspar* un *Jurgen*.

2. Pārskauņa. Tās rezultātā latīņu *Martinus* kļūst par *Merten*. Uz līdzības pamata ir radušās analogiskas, skaņu likumos nebalstītas pārskauņas, piemēram, *Henneke* (ar alonomu *Hanneke*) (< *Hans*).

3. Metatēze. Kā uzskata A. Laša (Lasch §231), *r* metatēze blakus īsam patskanim Ziemeļvācijā un Nīderlandē ir plaši izplatīta parādība un “*r*-savienojumu priekšā esošajam *i* parasti ir *e*-nokrāsa”, piemēram, rīdzinieku priekšvārdos *Kersten* (< *Christian*) un *Karstine* (< [*Kerstine*] < *Christine*).

6.3.1.3. Sufiksi

Vāciskotie nevācu cilmes priekšvārdi tika, tāpat kā vācu cilmes vārdi, atvasināti ar sufiksiem un galotnēm. Tikai ar galotni ķemerejas reģistrā ir fiksēts priekšvārds *Jeppe* (< *Jacob*). Ir sastopami šādi sufiksi:

⁴ “Vārdā *Andreas* mums jābalstās uz formu *Andreus* kā vārdu *Matthäus* un *Bartholomäus* analogiju.” (Bach §34)

- 1) vlv. **-(e)ke**: vīriešu – *Andreweke, Hanneke/Henneke, Clawke*; sieviešu – *Anneke*;
- 2) vlv. **-in**, bieži reducēts kā **-en**: *Hannyn, Coppin/Coppen*;
- 3) vlv. **-ing**: *Henning, Kersting*, pie tam forma *Kersting* drīzāk ir uztverama kā analogisks veidojums. Tā ir sufiksam **-ing** pielīdzināta izskaņa vai rakstveža pārrakstīšanās. Šī forma ir fiksēta tikai vienu reizi.

Tāpat ir fiksēta viena sufiksu kombinācija:

- 4) vlv. **-(e)ke + -in** kā **-ken** (< *-kin*): *Michaelken*.

Nevācu cilmes priekšvārdiem ir fiksēts mazāk sufiksu (4) nekā vācu cilmes priekšvārdiem (8), jo lielākā daļa sufiksu šo vārdu parādīšanās un vāciskošanās laikā jau bija kļuvuši neproduktīvi. Rīgā, tāpat kā Ziemeļvācijā, dominē arī apelatīvu atvasināšanā lietotais sufikss *-eke*.

6.3.2. Specifiskas priekšvārdu lejasvācu formas

Ķemerejas reģistrā ir fiksētas vairākas specifiskas priekšvārdu lejasvācu formas. Tie ir vārdi, kuri ir atbilstīgi viduslejasvācu valodas skaņu sistēmai vai arī īpaši izplatīti Ziemeļvācijā.

Specifiski lejasvācu priekšvārdi ir *Andrewes* (bet ne alonoms *Andreas*), *Anneke* (bet ne alonoms *Anne*), *Hanneke* un *Henneke*, *Henning*, *Yaspar*, *Jurgen*, *Karstine* un *Kastine*, *Kersten*, *Clawes* (bet ne alonoms *Claus*), *Cleys*, *Merten* (bet ne alonoms *Martin*), *Pauwel*, *Steffen*, *Thewes*. Īpaši Ziemeļvācijā izplatīts bija priekšvārds *Achylles*.

Līdzīgi kā vācu cilmes priekšvārdiem, arī šajā grupā:

- 1) daži priekšvārdi ir pierakstīti gan lejasvācu, gan starpreģionālajās formās;
- 2) starpreģionālajiem priekšvārdiem ir veidotas lejasvācu īsformas;
- 3) daži priekšvārdi ir fiksēti tikai lejasvācu formās bez to augšvācu vai starpreģionālajām atbilstmēm.

Nevācu cilmes priekšvārdiem specifiskās lejasvācu formas ir mazāk nekā vācu cilmes priekšvārdiem. Ar 29,3% tās neveido pat trešdaļu no visiem šīs grupas vārdiem. Iemeslu noskaidrošanai nepieciešams atsevišķs pētījums, īpaši piesaistot dažāda rakstura avotus. Viens no iemesliem varētu būt Bībeles un svēto vārdu salīdzinoši vēlā izplatīšanās Ziemeļvācijā un ar to saistītais to īsais adaptēšanas laiks.

6.3.3. Latīņu un latinizētās formas

Šajā priekšvārdu grupā nav novērojamas īpaši latinizētas priekšvārdu formas. Vārdi paralēli to adaptētajām formām ir fiksēti arī latīņu formās⁵, piemēram, *Nicolaus* un *Niclaws*, *Mathias* un *Mattys*. Daudzi reti pierakstīti priekšvārdi sastopami tikai latīņu formās.

6.3.4. Slāvu formas

Starp rīdziniekiem ir minēta arī viena persona ar slāvisku priekšvārdu *Ywen*, vārda *Johannes* krievu formu. Avots atklāj, ka tas patiesi ir krievs. Pēc Petrovska (Петровский 1995, 157) un Feierābendes (Feyerabend 1985, 27) domām, priekšvārds *Yachim* ir vārda *Joachim* slāvu forma, kaut gan persona par krievu avotā netiek saukta.

6.3.5. Skandināvu formas

Diviem priekšvārdiem ir iespējama skandināvu forma. Vienreiz fiksētajai personai *Yøns Tūrssøn* ir arī tipiski skandināviskais no patronīma atvasinātais pievārds vai uzvārds. Tas varētu būt bijis zviedrs. Tāpat tikai vienreiz fiksētais priekšvārds *Jeppe*, kā uzskata Zeibike (Seibicke II, 549), ir vārda *Jacob* dāņu vai zviedru īsforma, kura Vācijā pavisam nedaudz fiksēta Frīzijā. Minimālā fiksējumu skaita dēļ nav iespējams izdarīt drošus secinājumus ne par šo priekšvārdu alonomiem, ne par personu nacionālo piederību.

6.4. Neskaidras cilmes priekšvārdi

Pavisam ir fiksēti četri neskaidras cilmes rīdzinieku priekšvārdi, kuri veido 3,6% no visa rīdzinieku priekšvārdu krājuma. Visi četri vārdi diezgan nepārprotami ir fiksēti kā priekšvārdi.

Hoppe, neraugoties uz trūkstošajiem piemēriem Zeibikes vārdnīcā (Seibicke 1996–2007) un līdzību ar vācu pievārdiem un uzvārdiem, ir fiksēts tipiskā priekšvārda pozīcijā: *...vor rente van Hoppe Dreyers wegen*.

Priekšvārds *Malwik*, neskatoties uz savu šķietamo divcelmu uzbūvi, nav atrodams starp vācu cilmes priekšvārdiem. Lielākā līdzība ir ar 6. gadsimtā fiksēto priekšvārdu

⁵ Šeit tiek pieskaitīti arī grieķu vai ebreju cilmes Bībeles un svēto vārdi, jo to lietojumā, balstoties Bībelē un viduslaiku rakstu tradīcijā, dominēja latīniskā rakstība.

Mellovicus, resp., *Mellowicus*. Šī saistība tomēr nešķiet ticama, jo vārds *Mellowicus* vēlajos viduslaikos vairs nav fiksēts.

Pretzlo (datīvs) pēc formas varētu būt slāvu cilmes vārds. Tā īpašnieks tomēr par krievu netiek saukts.

Vārds *Prutze* arī ir lietots tipiskajā kombinācijā priekšvārds + uzvārds. Ja šeit runa ir par onimizētu prūšu cilts nosaukumu, vārds būtu traktējams kā pievārds. Nepietiekamās papildu informācijas dēļ šis jautājums tomēr ir jāatstāj atklāts.

6.5. Alonomi

6.5.1. Vācu cilmes priekšvārdi

Alonomas pilnās formas un īsformas: *Engelbert/Engelbrecht* = *Engelke*, *Godscalk/Gotschalk* = *Goslik*, *Hinrik* = *Hintze*, *Werner* = *Werneke*.

Dažādas alonomas īsformas: *Gode* = *Godeke*, *Heze* = *Hezeke*, *Tideman* = *Thidemannus* = *Tideke*.

Alonomas pilnās formas un kontrakcijas: *Albert* = *Albrecht*, *Bernt* = *Berent*, *Bertolt* = *Bertoldus* = *Bertelt*, *Diderik* = *Diderich* = *Didericus* = *Dierk*, *Eggert* = *Eggherd* = *Eghard*, *Eynwald* = *Enwald*, *Engelbert* = *Engelbrecht*, *Frederik* = *Frederich*, *Frolik* = *Frolich*, *Gerwen* = *Gerwin*, *Godscalk* = *Godschalk* = *Gotschalk* = *Gosschalk*, *Hartmann* = *Hartmannus*, *Hartwig* = *Hertwig*, *Helmwig* = *Helwich* = *Helmich*, *Herbord* = *Herbert*, *Herman* = *Hermen* = *Hermannus*, *Hildebrand* = *Hillebrand*, *Hinrik* = *Hinrich* = *Henrik* = *Henrich* = *Hinricus*, *Conrad* = *Cord* = *Curd*, *Lubbert* = *Lubbrecht* = *Lubbertus* = *Lubbertes*, *Ludewig* = *Lodewig*, *Marquard* = *Marquardus*, *Meynhard* = *Meynard* = *Meynerd*, *Reynhold* = *Reynold* = *Reynoldus*, *Rutger* = *Rotger*, *Wenemer* = *Wenmer*, *Wilhelm* = *Wilhelmus* = *Willem* = *Willam* = *Willen*⁶, *Wolter* = *Walter*, *Wulfhard* = *Wulfard*.

6.5.2. Nevācu cilmes priekšvārdi

Alonomas pilnās formas un īsformas: *Anne* = *Anneke*, *Johan/Johannes* = *Hans*, *Kersten/Kerstien* = *Kerstingen*⁷, *Nicolaus* = *Claus*.

⁶ Formu *Willen* autore uzskata par formas *Willem* kļūdainu pierakstu. Teorētiski iespējama ir arī datīva forma no *Wille*, bet šāds priekšvārds Vācijā ir fiksēts, tikai sākot ar 18. gadsimtu (Seibicke IV, 465).

⁷ Nominatīvs varētu arī būt bijis *Kersting*. Tā kā šī, pēc autores domām, ir uz analogijas pamata ar sufiksu atvasināta forma, saglabāts tika pilnajai formai tuvākais variants.

Dažādas alonomas īsformas: *Hanneke = Henneke, Claus = Clawes = Clawke, Coppyn = Coppen, Mixkyte = Mitke.*

Alonomas pilnās formas un kontrakcijas: *Andreas = Andrewes, Johan = Johannes = Jan = Ywan, Jurgen = Jurgien = Jorgien, Karstine = Kastine, Kersten = Kerstien, Laurentius = Lorens, Margarete = Margrete, Mathias = Mathies = Mathis, Martin = Merten = Mertin, Nicolaus = Niclaus = Niclas = Niclawus = Niclawes, Paulus = Pauwel.*

Salīdzinot alonomus, jāsecina, ka gan vācu, gan nevācu cilmes priekšvārdos dominē alonomas pilnās formas un kontrakcijas (72,7%). Alonomas pilnās formas un īsformas, kā arī dažādas alonomas īsformas ir pierakstītas daudz retāk (14,6% un 12,7%). Šie fakti korelē ar ķemerejas reģistrā fiksēto lielo pilno formu skaitu un varētu tādējādi tikt interpretēti kā avota īpatnība, jo ir pretrunā ar dažādos pētījumos uzsvērto plašo īsformu lietojumu viduslaikos. Konkrētāku secinājumu izdarīšanai ir nepieciešama plašāka Rīgas viduslaiku avotos fiksēto priekšvārdu analīze.

6.6. Rakstība

Ķemerejas reģistrā fiksētie priekšvārdi ir pierakstīti dažādās formās. Iespējamie iemesli tam ir gan nekonsekventā viduslejasvācu rakstība, gan arī dažādā runas atveide rakstos. Ķemerejas reģistrā ir sastopama gan etimoloģiskā, gan runātai valodai tuvinātā priekšvārdu atveide.

6.6.1. Vokālisms

Rīdzinieku priekšvārdos ir fiksētas piecas patskaņu – <a>, <e>, <i>, <o>, <u> – un divas divskaņu – <ei> un <au> – grafēmas⁸. Īsie un garie patskaņi nav nošķirti, jo to garums apzīmēts nekonsekventi vai nav apzīmēts nemaz. Parasti vaļējā zilbē patskaņi ir gari, slēgtā tie var būt gan gari, gan īsi.

Visbiežāk ir lietoti vienkāršie alogrāfi (a), (e), (i), (o), (u) un (ey). Tomēr ar latīņu alfabētu nepietika, lai apzīmētu visas viduslejasvācu valodas skaņas, tāpēc ir ieviestas īpašas gan virs, gan aiz patskaņiem rakstītas zīmes. Tās var atspoguļot dažādas

⁸ Grafēma pēc Nībauma (Niebaum 2000, 1423) – “mazākā, fonēmu reprezentējošā, distinktīvā rakstu valodas vienība”, skat. arī Kohrt (1998, 551ff.).

parādības, piemēram, pārskaņu, patskaņu garumu, vai būt par pazīmi līdzīgas formas zīmju izšķiršanai.

(e) virs patskaņa ir rakstīts (o^e), (u^e) un (e^ey) gadījumos. Tā funkcija nav viennozīmīga un var apzīmēt gan patskaņa garumu, gan pārskaņu. Patskaņu dubultojumu, piemēram, (ee) un (ii), Laša (Lasch §22) apraksta kā patskaņu garuma apzīmējumu. Ir fiksētas formas *Vroliik*, *Hartwiich*, *Meerten*, *Micheel*, taču retāk nekā formas ar vienkāršu patskaņu rakstību.

Rakstība (ey) ir izmantota gan kā divskaņa grafēmas <ei> alogrāfs, gan kā <e> garuma apzīmējums. Avotā dominē pirmais variants. Vienīgais lietojums garuma apzīmēšanai, iespējams, ir priekšvārdā *Cleys/Cleis*. Rakstības interpretācija tomēr ir problemātiska, jo ir fiksētas tikai divas personas un seši priekšvārda minējumi bez alonomiem.

Pāsvītrotais (ø) vārdā *Yøns* var tikt interpretēts atšķirīgi. Arī Gečs (Goetsch 1934, 14f.) uzsver šīs zīmes dažādo lietojumu Rīgas nekustamo īpašumu grāmatā 15. gadsimta sākumā: tā varēja tikt izmantota garā un īsā patskaņa *o*, kā arī *ø* apzīmēšanai. Tikai vienreiz priekšvārdā *Hūnold* fiksētais alogrāfs (ū) ir lietots kā atšķirības zīme no sekojošā (n). Divskaņa grafēma <au> ir izmantota tikai vārdos *Claus* un *Laurenz*.

Rakstība (ie) ir grūti identificējama ar kādu konkrētu grafēmu. (ie) viduslejasvācu valodā varēja apzīmēt gan patskani *e*, gan – kā aiz (i) rakstīts (e) – (i) garumu. Pirmais gadījums iespējams priekšvārdos *Jurgien* un *Kerstien*. Otrs gadījums ir rakstības *Mathies* pamatā. Gan priekšvārdā *Kerstien*, gan *Mathies* atspoguļojas izskaņu *-ian* (*Christian* > *Kersten*) un *-ias* (*Matthias* > *Mattys*) adaptācijas process. (ie) rakstība priekšvārdā *Dierk* ir grūti interpretējama. Šis ir vienīgais fiksētais šīs kontrakcijas variants paralēli pilnajai formai *Diderik*. Iespējams, šī rakstība ir izskaidrojama ar pašu kontrakcijas procesu *Di(d)er(i)k*, taču tas varētu būt arī garuma apzīmējums.

6.6.2. Konsonantisms

Rīdzinieku priekšvārdos ir fiksētas 18 konsonantiskās grafēmas. Gadījumi, kuros alogrāfi visās vārda pozīcijās – sākumā, vidū un beigās – ir identiski grafēmai, atsevišķi aprakstīti netiek. Šādas grafēmas ir <r>, <ch>, <h>.

Grafēma <l> vārda vidū rakstīta gan vienkārši, gan dubulti. Dubultā rakstība marķē iepriekšējā patskaņa īsumu (kā *Alleff* un *Willem*) vai ir asimilācijas *-ll-* < *-ld-* (*Hillebrandt*) sekas.

Grafēma <mathbf{m}>. Līdzskaņa dubultojuums (mm) priekšvārdā *Tymme* saprotams kā iepriekšējā patskaņa īsuma apzīmējums.

Grafēma <mathbf{n}> gan vārda vidū, gan beigās ir fiksēta gan kā (n), gan (nn). Laša (Lasch §228) to saista ar līdzskaņu dubultojuma vienkāršošanas. Atsevišķos piemēros (nn) apzīmē patskaņa īsumu, piemēram, vārdos *Kunne* vai *Hennigh*.

Grafēma <mathbf{p}> vārda vidū ir realizēta gan kā (p), gan (pp), kur ar šādu rakstību ir apzīmēts iepriekšējā patskaņa īsums.

Grafēma <mathbf{b}> vārda vidū ir realizēta gan kā (b), gan (bb). Dubultojuums ir fiksēts tikai priekšvārdos *Gobbel* un *Lubbert*. Šo abu rakstības gadījumu pamatā ir asimilācija *-db-* > *-bb-*. Vārda beigās formā *Jacop* divreiz ir fiksēts alogrāfs (p), tomēr dominējoša ir etimoloģiski korektā rakstība *Jacob*. Rakstība *Jacop* ataino priekšvārda izrunu.

Grafēmu <mathbf{f}>, <mathbf{v}> un <mathbf{w}> un to alogrāfu nodalīšana ir sarežģīta. Šai darbā autore ir rīkojusies pēc Geča (Goetsch 1934) modeļa un izšķīrusi trīs dažādas grafēmas.

Vārda sākumā <mathbf{f}> var variēties kā (f, v). Rakstība (f) ir parasta svešvārdos un vārdu beigās, piemēram, formās *Stefen* un *Alf*. (v) ir fiksēts tikai vārdu sākumā. Dubultojuums (ff) saskaņā ar Lašas pētījumu (Lasch §288) ir rets, nedaudz biežāk sastopams personvārdos, piemēram, *Ffiederich* un *Ffranciscus*. (ff) tiek rakstīts arī vārdu beigās, piemēram, *Alff*, *Detleff*. Ķemerejas reģistrā rakstība (ff) ir fiksēta arī vārdu vidū priekšvārdos *Wulffhard*⁹, *Cristoffer* un *Steffen*. Pēdējos divos (ff) ir latīņu (ph) vietā. Turpretī, (ph) kā <mathbf{f}> alogrāfs ir fiksēts formā *Alph*. (u) kā <mathbf{f}> alogrāfs parādās priekšvārdos *Alleue* un *Steu*, iespējams, kā hiperkorekta forma un analogisks atpakaļdarinājums balsīguma zudumam vārda beigās *-v* > *-f*. Rakstība (fw) priekšvārdā *Detlefwes* (ģenitīvs) atspoguļo abu rakstības veidu kombināciju.

Grafēma <mathbf{v}> kā (u) ir fiksēta priekšvārdos *Euert* un *Geuert*. (u) tāpat atkarībā no savas pozīcijas varēja apzīmēt gan patskani, gan līdzskani.

Grafēma <mathbf{w}> ķemerejas reģistra priekšvārdos ir fiksēta vārdu sākumā un vidū, piemēram, priekšvārdos *Werner* un *Eynwald*. Vārda vidū <mathbf{w}> parasti ir divcelmu vārdu otrā celma sākumā kā *-wald*, *-win*, *-wig* un *-ward*. Fiksētie alogrāfi šajā pozīcijā ir (w, u). Starp patskaņiem (w) ir sastopams arī adaptētajās vārdu formās, piemēram, *Andrewes*, *Thewes*.

⁹ (ff) var arī interpretēt kā pirmās vārda daļas *Wulff* beigās.

Grafēma <t> ir realizēta gan kā (t), gan (tt). Dubultojuums gan parādās tikai priekšvārdos *Mattias* un *Mattys*. Arī (th) rakstība vārdos *Balthazar*, *Katherine*, *Thewes* un *Alberthe*, *Sthephen* saistāma, no vienas puses, ar latīņu rakstības ietekmi, no otras – ar nekonsekvento viduslejasvācu valodas rakstību. (d) rakstība priekšvārdos *Alberd/Alberdes* (ģenitīvs), *Luberd/Lubberde* ir hiperkorekta etimoloģiskā rakstība balsīguma zudumam vārda beigās pēc modeļa *Arnt* <*Arnd*>.

Grafēma <d>. Vārdu sākumā un vidū ir fiksēta gandrīz tikai (d) rakstība. Vienīgais izņēmums ir forma *Gotschalk*, kas, iespējams, ir saistāma ar augšvācu ietekmi. Vārdu beigās rakstība ir mainīga, un tā ir saistāma ar daļēji rakstībā atspoguļoto balsīguma zudumu vārda beigās.

Grafēmai <s> ķemerejas reģistrā ir fiksēti alogrāfi (s, sz, z, ss). Laša (Lasch §329) raksta, ka viduslejasvācu valodā šeit nevar rēķināties ar viennozīmīgu skaņu atbilstmi, jo atkarībā no pozīcijas jebkurš no alogrāfiem var apzīmēt gan balsīgu, gan nebalsīgu skaņu. Taču šī opozīcija nekonsekventās rakstības dēļ ne vienmēr ir nosakāma, piemēram, alonomos *Hese*, *Hesze* un *Heze*. Alogrāfi (ss) un (sz) var apzīmēt arī iepriekšējā patskaņa īsumu, piemēram, priekšvārdā *Wessel*. Aizguvumos (s) nereti ir latīņu *ts* un *c* vietā, piemēram, priekšvārdā *Laurens*.

Vienīgais grafēmas <sch> alogrāfs ir (sch) priekšvārdā *Godschalk*. Par (sch) un (sc) atbilstmēm skat. 6.6.3. nodaļas 5. punktu.

Grafēma <k>. Saskaņā ar A. Lašas uzskatu (Lasch §336) un arī ķemerejas reģistra datiem (k) rakstība bieži mijas ar (c) patskaņu *a*, *o*, *u* priekšā, piemēram, formās *Cord* un *Kord*. (c) rakstība šajā pozīcijā ir dominējoša. (c) rakstība ir fiksēta arī vārdu beigās, piemēram, *Dideric*, *Hinric*. Par (ch) rakstību <k> vietā vārdu beigās skat. 6.6.3. nodaļas 9. punktu. Neizskaidrojama ir (cc) rakstība priekšvārdā *Nicclis*. Īpaša rakstība ir grafēmu kombinācijai <kw>. Tā ir fiksēta kā (kqw, qu, qw) formās *Volkqwin*, *Marquard* un *Marqward*.

Grafēma <g>. Visās pozīcijās paralēli (g) rakstībai parādās arī (gh), piemēram, vārdos *Gherd*, *Helmwyghe* vai *Hartwigh*, turklāt (g) rakstība ir dominējoša. Dubultojuums (gg) ir fiksēts priekšvārdā *Eggerd*. Vārdu beigās rakstība ir mainīga. Tas ir saistāms ar rakstībā daļēji atspoguļoto balsīguma zudumu vārda beigās. (g) rakstība rāda etimoloģiski korekto rakstību. Runātās valodas atbilstme ir pārstāvēta ar variantu (ch). Retumis tas ir sastopams arī vārda vidū, piemēram, priekšvārdos *Hertwiche* un *Helmwiche*. (ch) priekšvārdā *Borchard*, pēc Lašas domām (Lasch §344), ir lasāms kā

(kh). Asimilācija $g > k$ ir fiksēta arī uzvārdā *Berchhoff* Rīgas nekustamo īpašumu grāmatā 1403. un 1407. gadā.

Grafēma <j> ķemerejas reģistra priekšvārdos ir fiksēta tikai vārdu sākumā kā (j) vai (y). Tātad (y) atkarībā no savas pozīcijas varēja apzīmēt gan patskani, gan līdzskani.

6.6.3. Runātās valodas refleksi

Runātās valodas refleksus, analizējot priekšvārdus, ir iespējams iedalīt divos līmeņos: vārdu un skaņu līmenī. Tur, kur runātā valoda pieļāva vairākas paralēli eksistējošas viena priekšvārda formas, attiecībā uz šiem paralēļajiem priekšvārdiem var runāt par refleksiem vārdu līmenī¹⁰. Apskatot katru vārdu un tā rakstības variantus atsevišķi, var analizēt un aprakstīt runātās valodas ietekme skaņu līmenī, kā tas darīts šajā nodaļā. Visi tālāk aprakstītie runātās valodas refleksi ir saistāmi ar viduslejasvācu valodas īpatnībām.

1. Skaņu mija *er > ar*: [*Kerstine*] > *Karstine*.

2. Skaņu mija *i > e* vaļējā zilbē, arī *r*-savienojumos: [*Christian*] > [*Kirsten*] > *Kersten*.

3. Skaņu mija *a > o* *-ld* un *-lt* priekšā: [*Walter*] > *Wolter*.

4. *r* zudums *st* un *sch* priekšā: *Karstine* > *Kastine*.

5. Skaņu maiņa *sk/sc > sch*: *Godscalk* > *Godschalk*. Izņemot Vestfāles dialektu, kurš <sk> saglabā, pārējā viduslejasvācu valodā pamazām ir notikusi šī pāreja. Ķemerejas reģistrā forma *Godscal*/*Godscalk* ir fiksēta trīs reizes līdz 1412. gadam. Tā kā tie paši rakstveži ir lietojuši arī formas ar *sch*, šis rakstības veids nav viennozīmīgi interpretējams.

6. Asimilācija *-ld-* > *-ll-* un *-ndb-* > *-mb-*: *Hildebrant* > *Hillebrandt* un [*Landbert*] > *Lambert*.

7. Balsīguma zudums vārda beigās: *-v > -f*, *-g > -ch*, *-d > -t*. Viduslejasvācu perioda sākumā šis process jau bija noslēdzies. Fiksējumi, kuri atspoguļo senāko rakstību, ir saistāmi ar 15. gadsimta etimoloģisko rakstības tradīciju. Par to, ka šāda rakstība netika ievērota pilnībā, liecina daudzie paralēlie fiksējumi, piemēram, *Hartwyg/Hartwich* vai *Bernd/Bernt*. Kā rāda avota piemēri, atkarīgajos locījumos balsīguma zudums neiestājās: *Detlefwes*, bet *Dettleff*; *Helmige*, bet *Helmich*; *Bertolde*,

¹⁰ Šie priekšvārdi un to varianti kā alonomi ir apkopoti 6.5. nodaļā. Par runātajai valodai tuvākām ir uzskatāmas īsformas un kontrakcijas.

bet *Bertolt*. Arī rakstība (dt) vārda beigās var tikt skaidrota kā nebalsīgas izrunas atspoguļojums, piemēram, *Eynwaldt*, *Syuerdt*. Trīs rakstības varianti ir fiksēti priekšvārdam *Euerd/Euerdt/Euert*, turklāt pēdējā forma dominē un nepārprotami pārstāv runāto valodu.

8. Dubultoti līdzskaņi vārda beigās tiek vienkāršoti: *Johannes / Johann > Johan*, *Tidemann > Tideman*. Ķemerejas reģistrā visos gadījumos dominē vienkāršotā rakstība.

9. Attīstība **-ik > -ich** neuzsvērtās zilbēs: *Diderich*, *Hinrich*.

10. “**-d- starp patskaņiem** runātajā valodā ir bijis stipri apdraudēts, reizēm tas izlaists arī rakstos.” (Bischoff, Peters 2000, 1494): *Godes-* > *Gosschalk*, paralēli arī forma *Godschalk*. Šāds pats process ir arī formu *O^elrik* (< *Odal-*) un *Albert* (< *Adal-*) pamatā.

11. Viduslejasvācu valodas laikā radušies **patskaņu iespraudumi** izraisīja iepriekšējā līdzskaņa dubultošanu saknes patskaņa īsuma apzīmēšanai, piemēram, priekšvārdos *Alleff* (< *Alf*) un *Willem* (< *Wilm*).

6.7. Locīšana

Ķemerejas reģistrā priekšvārdi ir fiksēti visos četros vācu valodas locījumos. Lielākā daļa priekšvārdu ir pierakstīta datīvā. Ģenitīvs ir fiksēts radniecības saišu un īpašuma minējumos. Salīdzinoši reti ir sastopams nominatīvs un akuzatīvs. Fiksēti ir tie paši deklināciju tipi, kas ir raksturīgi viduslejasvācu valodas sugas vārdiem. Retās latinizētās vācu priekšvārdu formas un latīņu priekšvārdi ir pieskaitāmi *o*-deklinācijai. Fragmentāri ir fiksēti arī hibrīddarinājumi, kuriem latīņu galotnei *-us* (> *-s*) ir pievienotas vācu locījumu galotnes, piemēram, *Hartmanse* (datīvs). Galotņu formas nav rakstītas sistemātiski, un tas atbilst tā laika runātās valodas situācijai. Priekšvārdiem, kuri rakstīti kopā ar uzrunu *her* ‘kungs’ un pievārdu vai uzvārdu, locījumu galotnes ir rakstītas tikai dažiem antroponīmiskās vārdkopas vārdiem vai nav rakstītas nemaz.

7. RĪDZINIEKU PRIEKŠVĀRDU SOCIOLINGVISTISKĀ ANALĪZE

7.1. Biežāk lietotie priekšvārdi

Reprezentatīva rīdzinieku priekšvārdu sadalījuma aina ir panākama, izveidojot biežāk fiksēto priekšvārdu sarakstu. Par biežāk lietotajiem priekšvārdiem šajā nodaļā tiek saukta desmit vīriešu priekšvārdu grupa, kuru izmantojums biežuma ziņā izceļas starp visiem 104 rīdzinieku priekšvārdiem. Kaut gan šie priekšvārdi veido tikai 9,6% no visiem fiksētajiem Rīgas vīriešu priekšvārdiem, to īpašnieki bija 63,7% rīdzinieki, un tāpēc tos var uzskatīt par reprezentatīviem. Sieviešu priekšvārdu skaits ir pārāk mazs, lai varētu izteikt pamatotus secinājumus par to biežumu.

Ja, izvērtējot rīdzinieku priekšvārdu materiālu kopumā, dominēja vācu cilmes priekšvārdi (63 vārdi, 60,6% no visiem), tad, salīdzinot biežāk lietotos priekšvārdus (tabula Nr. 2), situācija ir citāda.

Tabula Nr. 2. Biežāk lietotie rīdzinieku priekšvārdi.¹¹

Nr.	Priekšvārds	Personas (%)
1.	<i>Hans, Johan, Jan</i>	154 (23,9%)
2.	<i>Hinrik, Hintze</i>	74 (11,5%)
3./4.	<i>Hermen, Herman</i>	41 (6,4%)
3./4.	<i>Claus, Nicolaus</i>	41 (6,4%)
5.	<i>Peter</i>	29 (4,5%)
6.	<i>Cord, Conrad</i>	19 (3%)
7.	<i>Arnd</i>	15 (2,3%)
8.	<i>Jacob</i>	14 (2,1%)
9./10.	<i>Andreas, Andreweke</i>	12 (1,8%)
9./10.	<i>Merten</i>	12 (1,8%)
kopā (no 645 vīriešiem)		411 (63,7%)

Seši no desmit visbiežāk lietotajiem priekšvārdiem – *Johan, Nicolaus, Peter, Jacob, Andreas, Merten* – nav vācu cilmes. Ar lielu pārsvaru dominē priekšvārds *Johan*. Šā vārda īpašnieku ir gandrīz tikpat daudz, cik nākamās trīs vietas ieņemošo

¹¹ Ar krāsainu fonu tabulā ir iezīmēti visi nevācu cilmes priekšvārdi.

priekšvārdu – *Hinrik*, *Hermen* un *Nicolaus* – īpašnieku kopā. Šī nevācu cilmes vārdu dominēšana saskan ar 15. gadsimta tendenci visās vāciski runājošajās zemēs.

Lai rīdzinieku priekšvārdus salīdzinātu ar priekšvārdiem Ziemeļvācijā, tika izmantoti pētījumi, kuros ir sastādītas priekšvārdu biežuma tabulas par atbilstošo laika posmu. Tie ir priekšvārdi no Bartas Priekšpomerānijā (Müller 1933, 192), no Ķelnes (Hoffmann 2000, 118) un no Mīnsteres apkārtnes (Hartig 1967, 80ff.).

Tabula Nr. 3. Biežāk lietotie priekšvārdi Rīgā un Ziemeļvācijā.¹²

	Rīga 1405–1474	Barta 1324–1505	Ķelne 1417	Mīnsteres apkārtnē 1498
1.	<i>Hans, Johan, Jan</i>	<i>Johannes, Hans</i>	<i>Johann, Hans</i>	<i>Johan</i>
2.	<i>Hinrik, Hintze</i>	<i>Hinric</i>	<i>Heinrich, Heinz</i>	<i>Hinrick</i>
3.	<i>Hermen, Herman</i>	<i>Nicolaus, Clawes</i>	<i>Hermann</i>	<i>Herman</i>
4.	<i>Claus, Nicolaus</i>	<i>Herman</i>	<i>Peter</i>	<i>Bernt</i>
5.	<i>Peter</i>	<i>Petrus, Peter</i>	<i>Gerhard</i>	<i>Gert</i>
6.	<i>Cord, Conrad</i>	<i>Thidericus, Tideke</i>	<i>Jacob</i>	<i>Dirick</i>
7.	<i>Arnd</i>	<i>Gherhardus, Gherd</i>	<i>Wilhelm</i>	<i>Euert</i>
8.	<i>Jacob</i>	<i>Arnoldus, Arnd</i>	<i>Gobel(inus)</i>	<i>Albert</i>
9.	<i>Andreas</i>	<i>Jacobus</i>	<i>Tilmann</i>	<i>Arnt</i>
10.	<i>Merten</i>	<i>Martinus</i>	<i>Til</i>	<i>Lambert</i>

Rīgas, Bartas, Ķelnes un Mīnsteres apkārtnes priekšvārdu salīdzinājums rāda, ka Rīgā ir vislielākā nevācu cilmes priekšvārdu koncentrācija (6 vārdi). Vislielākā līdzība ir saskatāma starp Rīgas un Bartas sarakstiem. Bartā ir ne tikai vislielākā nevācu priekšvārdu koncentrācija pēc Rīgas (5), bet arī tās visbiežāk lietotie priekšvārdi ir vistuvākie rīdzinieku vārdiem – astoņi no desmit vārdiem sakrīt. Rosīgie politiskie, saimnieciski, kā arī radnieciskie kontakti Hanzas savienības telpā varētu būt būtiskākais šīs tik līdzīgās priekšvārdu vides iemesls. Svarīgi būtu tālāki salīdzinošie pētījumi ar tādām Hanzas pilsētām kā Lībeka, Rostoka vai Greifswalde, kurām, pēc autores ziņām, šādi priekšvārdu biežuma saraksti par atbilstošo laika posmu nav sastādīti.

¹² Trekni ir marķēti visi tie Ziemeļvācijas priekšvārdi, kas sakrīt ar rīdzinieku biežāk lietotajiem priekšvārdiem.

7.2. Priekšvārdi dažādos sociālajos slāņos

No četriem 3.3. nodaļā raksturotajiem viduslaiku Rīgas sociālajiem slāņiem ķemerejas reģistrā ir fiksēti tikai trīs: garīdzniecība, augstākais un vidējais sociālais slānis. Pie garīdzniecības tika pieskaitītas personas, kuras kā tādas bija raksturotas avotā vai Bulmerinka (Bulmerincq 1913) komentāros. 61 šīs grupas personai ir 25 dažādi priekšvārdi. Pie augstākā slāņa tika pieskaitītas visas personas, pirms kuru vārdiem lietota uzruna *her*, kā arī divas personas bez šādas uzrunas: ķemerejas reģistra sastādīšanas laikā jau mirušais un vienreiz pieminētais Rīgas rātskungs *Gosschalk Wyman* un tāpat vienreiz minētais rātskungs un ķemerers *Hinrich Gersse*. 99 šīs grupas personām ir 35 dažādi priekšvārdi. Pie vidējā slāņa tika pieskaitīti visi pārējie avotā minētie Rīgas namnieki. Tās ir 485 personas ar 87 dažādiem priekšvārdiem.

7.2.1. Vācu un nevācu cilmes priekšvārdi

Garīdzniecības vidū, lai arī tikai ar nelielu pārsvaru, dominē vācu cilmes priekšvārdi (13:12). Tomēr, salīdzinot šo vārdu lietošanas biežumu, situācija ir pretēja: gandrīz divām trešdaļām garīdznieku (62,3%) ir nevācu cilmes priekšvārdi. 20 personas no tiem sauc *Johan* (32,8% visu garīdznieku). Piecām personām ir vārds *Nicolaus*. Vācu cilmes vārdi ir sadalījušies vienmērīgāk. Pirmajā vietā ar septiņām personām ir priekšvārds *Hinrik* (11,5% visu garīdznieku).

Augstākajā slānī dominē ne tikai vācu cilmes priekšvārdi (28:7), bet arī to lietošanas biežums konkrētām personām: vairāk nekā divām trešdaļām (67,3%) augstākā slāņa pārstāvju ir vācu cilmes priekšvārdi. Tāpat kā garīdzniekiem, starp nevācu cilmes vārdiem dominē priekšvārds *Johan* (24,2%), trīs personas sauc *Nicolaus*, divas – *Peter*. No vācu cilmes vārdiem vispopulārākais ir *Hinrik* (13 personas, 13,1%). Otrā vietā dala priekšvārdi *Hermen* un *Cord* (6 personas).

Vidusslānī, neraugoties uz vācu cilmes priekšvārdu pārsvaru (51:33), vairāk ir personu ar nevācu cilmes vārdiem. Tomēr, tā kā to ir tikai nedaudz vairāk par pusi (53,2%), var runāt par zināmu līdzsvaru starp vācu un nevācu cilmes vārdu lietojumu vidusslānī. Arī šeit starp nevācu vārdiem ar 110 personām dominē priekšvārds *Johan* un tā alonoms *Hans* (22,7%). Otrajā vietā ar trīsreiz mazāk personām (33) atrodas priekšvārds *Nicolaus* un tā alonoms *Claus* (6,8%). Starp vācu vārdiem ar 54 personām pirmajā vietā ir priekšvārds *Hinrik* (11,1%). Tam seko vārds *Hermen* (33 personas).

Priekšvārdi pa sociālajiem slāņiem nav sadalījušies vienmērīgi. Garīdzniecības vidū ir novērojama lielāka nevācu cilmes priekšvārdu koncentrācija. Pretstats tam ir

Rīgas augstākais slānis, kurā fiksēti gandrīz tikai vācu cilmes priekšvārdi. Tas var tikt izskaidrots ar zināmu konservatīvismu augstākā slāņa vārdošanas tradīcijās. Vidējā slāņa priekšvārdu daudzveidību, no vienas puses, nosaka lielais minēto personu skaits, taču to var arī interpretēt kā vidusslāņa atvērtību pret dažādiem jauninājumiem un modes tendencēm.

7.2.2. Pilnās formas un īsformas

Priekšvārdu pilno formu un īsformu salīdzināšana ir zināmā mērā relatīva. Daudzi vārdi ir fiksēti gan kā pilnās formas, gan kā īsformas. Tā kā dažas no tām tika lietotas alonomi, nav iespējams runāt par personu skaitu, kam šādi priekšvārdi bijuši. Tāpēc šajā nodaļā tiks salīdzināts tikai fiksēto formu skaits.

Garīdzniecības vidū priekšvārdu fiksējumos dominē pilnās formas, gan starp vācu (11 pilnās formas : 3 īsformas), gan vēl izteiktāk starp nevācu cilmes priekšvārdiem (13:2). Kopumā pilno formu skaits pārsniedz īsformas vairāk nekā piecas reizes (24:5). Arī **augstākajā slānī** pilnās formas dominē gan starp vācu (27:7), gan nevācu cilmes priekšvārdiem (8:3). Kopumā pilno formu skaits pārsniedz īsformas trīsarpus reizi (35:10). Arī **vidusslānī** dominē pilnās formas gan vācu (40:17), gan nevācu cilmes priekšvārdiem (26:14). Kopumā pilno formu skaits pārsniedz īsformas divas reizes (66:31).

Visu sociālo slāņu analīze rāda, ka ķemerejas reģistrā pilnās formas ir fiksētas daudz biežāk par īsformām, kas nesaskan ar dažādu autoru minēto īsformu plašo lietojumu vēlajos viduslaikos. Šo faktu var skaidrot ar avota veidu, tāpēc būtu nepieciešama priekšvārdu analīze un salīdzinājums vairākos šā perioda Rīgas vēstures avotos.

7.2.3. Latinizētās formas

Par latinizējumiem var runāt tikai attiecībā uz vācu cilmes priekšvārdiem. Nevācu cilmes vārdiem šajā kontekstā ir apskatītas to latīniskās un hibrīdās atkarīgo locījumu galotņu formas.

No 23 **garīdzniekiem** ar vācu cilmes priekšvārdiem tikai trim ir fiksētas latinizētās vārdu formas. Visi šie vārdi avotā ir sastopami arī bez latinizācijas. Starp nevācu cilmes vārdiem latīņu locījumu galotnes ir fiksētas priekšvārdiem *Gregorius*, *Johannes* un *Nicolaus*.

Augstākajā slānī latinizētu priekšvārdu gandrīz nav. Attiecībā uz vācu cilmes vārdiem vienīgais gadījums ir latīniski rakstītais sākuma teksts ar diviem priekšvārdiem. Arī nevācu cilmes vārdiem tikai četrreiz ir fiksētas latīņu locījumu galotnes, un visos gadījumos runa ir par priekšvārdu *Johannes*.

Vidusslānī, apjomīgākā priekšvārdu un fiksēto personu skaita dēļ, situācija ir daudzveidīgāka, tomēr latinizēto formu daudzums arī šeit ir niecīgs. Starp 222 personām ar vācu cilmes priekšvārdiem ir fiksētas tikai astoņas latinizētas formas, bet arī tām dominē vāciskā rakstība. No nevācu cilmes vārdiem latīņu locījuma formās ir fiksēti tikai priekšvārdi *Augustinus* un *Johannes*.

Ir jāsecina, ka latinizēti priekšvārdi ķemerejas reģistrā parādās tikai sporādiski.

7.2.4. Specifiskas lejasvācu formas

Starp vācu cilmes vārdiem visos trīs sociālajos slāņos dominē priekšvārdu lejasvācu formas, un tikai nedaudzi vārdi ir fiksēti gan lejasvācu, gan starpreģionālajā formā. Starp nevācu cilmes priekšvārdiem visos sociālajos slāņos pārsvarā ir fiksētas starpreģionālās formas. No vienas puses, to var izskaidrot ar to, ka nevācu cilmes vārdi Ziemeļvācijā ir daudz jaunāka parādība par vācu cilmes vārdiem, no otras puses – ar to regulāro lietojumu baznīcā, jo tie pārsvarā ir Bībeles un svēto vārdi, kas neļāva no aprites izzust “pareizajām” pilnajām formām.

Tādas pašas proporcijas kā starp priekšvārdiem ir vērojamas arī starp konkrētām personām ar šiem priekšvārdiem: visos trīs slāņos pārsvarā ir personas ar vācu cilmes priekšvārdu lejasvācu formām un nevācu cilmes priekšvārdu starpreģionālajām formām. Faktu, ka kopumā vidējā slānī un garīdzniecībā dominē starpreģionālās priekšvārdu formas, nosaka tikai salīdzinoši lielākais nevācu cilmes vārdu skaits šajos slāņos.

7.3. Nacionālās atšķirības priekšvārdos

Rīgas iedzīvotāju nacionālās atšķirības ķemerejas reģistrā tikpat kā neparādās. Pilsētas viesu – krievu, poļu un lietuviešu – pieminējumi ļauj secināt, ka personu nacionālā piederība avotā tiek norādīta diezgan konsekventi. To pašu varētu domāt arī par rīdziniekiem. Šajā kontekstā ir izceļami divi ieraksti. Viena persona tiek raksturota kā *undeutsch*. Tās vārds *Hans* ir iecienītākais rīdzinieku priekšvārds un

neuzrāda nekādas nacionālās īpatnības. Vēl kāda persona tiek raksturota kā krieva dēls, un tai ir krievisks priekšvārds *Iwen*.

7.4. Priekšvārdi un ģimenes tradīcijas

Jau vairākās publikācijās ir aprakstīts fakts, ka priekšvārdi viduslaiku vācu ģimenēs tika nodoti no paaudzes paaudzē pēc noteiktiem, kaut arī atšķirīgiem principiem. Viduslaiku Livonijas, tai skaitā arī Rīgas, priekšvārdi šādā aspektā vēl nav analizēti.

No visām radnieciskajām attiecībām avotā dominē vienas paaudzes radnieku minējumi: brāļi (trīsreiz), brāļi un māšas (vienreiz) un laulātie pāri (divreiz). Par zināmām vārdošanas tradīcijām ko izteikt var tikai pirmie divi piemēri, jo vecāki, kristot bērnus, nereti izmantoja noteiktus dzimtas vārdus. Tā uzkrītošs ir fakts, ka visiem trim brāļu pāriem ir tikai vācu cilmes priekšvārdi. Uz to, ka šādu faktu tomēr nedrīkst vispārināt, norāda nelielais fiksējumu skaits. To pastiprina arī fakts, ka gadījumā, kad ir minēts māšas un brāļa vārds – *Heze* un *Johan Loman* –, tieši brāļa vārds ir nevācu cilmes.

No trim tēvu un dēlu minējumiem divos gadījumos priekšvārdi ir identiski. Tas tomēr neļauj izdarīt secinājumu, ka dēls ir nosaukts tēva vārdā. Vārdu varēja arī mantot no vectēva vai tēvoča ar tādu pašu vārdu.

Turpmākiem pētījumiem par vārdošanas tradīcijām viduslaiku Rīgā ir nepieciešama citu Rīgas avotu, it īpaši privātu dokumentu, piesaiste un analīze.

8. PILSĒTAS VIESU PRIEKŠVĀRDI

Gandrīz viena piektdaļa (144 personas, 18%) no visām ķemerejas reģistrā minētām personām ir pilsētas viesi. Lielākoties tie ir Rīgas rātes viesi, parasti citu Livonijas pilsētu birģermeistari vai rātskungi.

8.1. Priekšvārdi no vācu valodas reģiona.

Ar priekšvārdiem no vācu valodas reģiona šajā nodaļā tiek saprasti gan vācu, gan nevācu cilmes priekšvārdi personām no vāciski runājošiem reģioniem. Pie vāciski runājošiem reģioniem avotā skaitāmas Livonija, Prūsija un dažas pilsētas mūsdienu Vācijas teritorijā. Tās pārstāv 109 personas, 76,2% visu Rīgas viesu.

47,2% šīs grupas personu ir astoņi atšķirīgi priekšvārdi, turklāt priekšvārdi *Johan*, *Hinrik*, *Hermen*, *Cord* un *Jacob* pieder arī pie rīdzinieku iecienītākajiem vārdiem. Tas ļauj izdarīt secinājumus par līdzīgu, bet ne identisku priekšvārdu vidi Rīgā un Livonijā kopumā¹³.

8.2. Priekšvārdi no krievu valodas reģiona

Pie priekšvārdiem no krievu valodas reģiona pārsvarā pieskaitāmi Polockas krievu vārdi. Tās ir astoņas personas ar astoņiem atšķirīgiem priekšvārdiem – *Astaffie*, *Eustachie*, *Michael*, *Mitke/Mykite*, *Sylleuie/Zeueuie*, *Tolbe*, *Trachgon* un *Wasile*. Tas, ka šīs personas ir krievi, tiek uzsvērts pašā ķemerejas reģistrā. Iespējams, arī personas ar priekšvārdiem *Jachim* un *Danil* ir bijušas krievi.

8.3. Priekšvārdi no lietuviešu valodas reģiona

Kā viesi no lietuviešu valodas reģiona pirmām kārtām ir minami Lietuvas lielkņazu sūtņi un rakstveži. Tomēr pie lietuviešu valodas priekšvārdu sistēmas ir pieskaitāmi tikai lielkņazu vārdi – *Vytoute* (lit. *Vytautas*), *Swittergayle* (lit. *Švitrigaila*) un *Segemund* (lit. *Žygimantas*). Tie pārstāv lietuviešu pirmskristīgo priekšvārdu sistēmu.

8.4. Citas priekšvārdu grupas

Ar četrām un vienu personu un tikpat priekšvārdiem ir pārstāvēta Zviedrijas un Dānijas karaliste. Tie sakrīt ar priekšvārdiem no vācu valodas reģiona un neuzrāda nekādas skandināviskas īpatnības. Četras personas avotā tiek sauktas par grieķiem. Visticamāk, tie ir domāti grieķu (ortodoksālās) baznīcas pārstāvji. To apstiprina arī viņu priekšvārdi – Eiropā izplatīti Bībeles un svēto vārdi. Viena persona ir *..Constantinus en ryddere van Constantinopolim / de gefangen is geweset van den Torken*. Tas, vai šī priekšvārda un vietvārda atbilstība ir apzināta sakarība vai tikai sakritība, nav nosakāms. Priekšvārda *Gertys* cilme nav noskaidrojama, nav zināma arī šā vārda īpašnieka izcelsme.

¹³ 100 Rīgas viesi viennozīmīgi ir identificējami kā livonieši.

III. VĀRDNĪCA

Vārdnīca sagrupētā veidā aptver visus ķemerejas reģistra priekšvārdu fiksējumus. Priekšvārdi ir apkopoti kopīgas cilmes priekšvārdu grupās. Šķirkļa vārdu veido pilnā forma (ja tāda ir) vai biežāk lietotā forma normalizētā rakstībā. Citi tai pašai grupai piederošie priekšvārdi ir doti ar atkāpi.

Vācu cilmes priekšvārdiem pēc šķirkļa vārda seko divcelmu vārdu abu daļu cilme, kur vien iespējams norādot uz sensakšu valodu kā viduslejasvācu valodas iepriekšējo posmu. Lai izvairītos no atkārtotas vārdu daļu aprakstīšanas, tās kā priekšvārdus veidojošie elementi ir ievietotas kopējā alfabētiskajā sarakstā. Nevācu cilmes priekšvārdiem pēc šķirkļa vārda ir norādīta to izcelsmes valoda, tā ir vai nu noskaidrota, balstoties uz personvārdu vārdnīcu datiem, vai, ja tiešu norāžu nebija, autores pašas izsecināta. Tā kā neskaidras cilmes priekšvārdi tika analizēti jau 6.4. nodaļā, vārdnīcā ir doti tikai to fiksējumi. Pēc norādēm uz cilmi alfabēta secībā ir uzskaitītas visas ķemerejas reģistrā fiksētās priekšvārda formas.

Pēc tam seko visas autores izsecinātās ķemerejas reģistrā minētās personas ar visiem priekšvārdu fiksējumiem: vispirms rīdzinieki, tad Rīgas viesi. Fiksētie pievārdi un uzvārdi vienmēr ir doti kopā ar priekšvārdu kā antroponīmiskā formula. Vārdnīcā ir ietvertas arī visas uzrunas *her* visos locījumos, jo tām ir būtiska nozīme darba socioonomastiskajā daļā. Pēc fiksējumiem seko avota analīzes gaitā iegūtā un Bulmerinka (Bulmerincq 1913) un Cares (2006) dotā papildu informācija par personu, piemēram, tās profesija vai sociālais stāvoklis.

SECINĀJUMI

1. Rīgas ķemerejas reģistrā (1405–1474) ir pierakstīti un šajā darbā analizēti 800 personu 142 priekšvārdi un 4485 to fiksējumi.

2. Priekšvārdu krājums attiecībā uz minēto personu dzimumu un dzīvesvietu nav viendabīgs. Ir izšķiramas trīs grupas: rīdzinieki (vīrieši) – 80,6% (645 personas), rīdzinieces – 1,4% (11 personas) un pilsētas viesi (tikai vīrieši) – 18% (144 personas).

3. Cilmes ziņā lielāko grupu ar 77 (54,2%) priekšvārdiem veido vācu cilmes priekšvārdi. 60 (42,3%) nevācu cilmes priekšvārdi lielākoties ir ebreju, grieķu un latīņu cilmes Bībeles un svēto vārdi. Rīgas viesiem ir fiksēti arī slāvu un lietuviešu priekšvārdi. 5 (3,5%) priekšvārdiem to cilme nebija nosakāma.

4. No 111 rīdzinieku priekšvārdiem 66 ir vācu cilmes. Tie dažādās formās – pilnajās formās, īsformās, kontrakcijās – ir fiksēti 317 personām 2260 minējumos.

4.1. Kopumā ir fiksētas 39 pilnās formas un astoņas kontrakcijas. Lielais pilno formu skaits, iespējams, neatspoguļo patieso priekšvārdu lietojuma situāciju, jo Ziemeļvācijas pilsētu materiālā no 13. līdz 15. gadsimtam dominē īsformas. Tas var būt saistīts ar rakstvežu tendenci pierakstā dot priekšroku pilnajām formām.

4.2. Īsformas ir veidotas gan no pirmās, gan otrās, gan arī no abām divcelmu vārda daļām.

4.3. Ķemerejas reģistrā ir gan ar sufiksiem atvasinātas, gan neatvasinātas īsformas. Neatvasinātajām īsformām ir galotne *-e*. Astoņi sufiksi un to kombinācijas ir *-(e)ke*, *-ele*, *-ze*, *-man*, *-lke*, *-z(e)ke*, *-zle* (kā *-sel*) un kombinācija *-l- + -man* priekšvārdā *Tyleman*, kur sufikss *-man* ir pievienots pie jau atvasinātas īsformas *Tyle*. Biežāk lietotais sufikss (12 priekšvārdos) ir *-(e)ke*, kas pretēji lielākai daļai citu sufiksu vēlajos viduslaikos tika izmantots deminutīva formu veidošanā sugas vārdiem.

4.4. Dažas, pārsvarā senas ar sufiksiem atvasinātas īsformas, iespējams, tika jau uztvertas kā patstāvīgi vārdi bez to saistīšanas ar sākotnējo pilno formu. Šādos gadījumos var runāt par priekšvārdu rašanās procesiem, piemēram, bez alonomiem fiksētie priekšvārdi *Gobbel* un *Wessel*. Līdzīgi, lai gan atvasināts ar produktīvo sufiksu *-(e)ke*, var tikt interpretēts priekšvārds *Godeke*, kam ķemerejas reģistrā nav fiksēta alonoma pilnā forma. Tādu pašu hipotēzi var izteikt arī attiecībā uz

kontrācijām. Šā jautājuma noskaidrošanai ir nepieciešama vairāku Rīgas vēsturisko avotu analīze.

4.5. Specifiski lejasvācu priekšvārdi veido lielāko Rīgas vācu cilmes priekšvārdu daļu (57,6%).

5. No 111 rīdzinieku priekšvārdiem 41 ir nevācu cilmes. Tie ir fiksēti 334 personām 1942 minējumos.

5.1. Vāciskotajos nevācu cilmes priekšvārdos ir fiksētas šādas parādības:

- 1) akcenta maiņa un zilbju zudums;
- 2) atvasināšana ar sufiksiem līdzīgi kā vācu cilmes priekšvārdiem;
- 3) substitūcija: *au/eu* > *awe/ewe*, piemēram, *Paul* > *Pawel*, *Claus* > *Clawes*;
- 4) pārskana *Merten* < *Martin* un analogiskas, skaņu likumos nebalstītas pārskanas, piemēram, *Henneke* (ar alonomu *Hanneke*) (< *Hans*);
- 5) *r* metatēze blakus īsam patskanim, piemēram, priekšvārdā *Kersten* (< *Christian*).

5.2. Specifiskas priekšvārdu lejasvācu formas ar 24,4% veido nepilnu ceturtdaļu visu nevācu cilmes vārdu. Šā fakta iemeslu noskaidrošanai ir nepieciešamas padziļinātas dažādu avotu studijas. Viens no iemesliem varētu būt salīdzinoši vēlā nevācu cilmes priekšvārdu izplatība Ziemeļvācijā un ar to saistītais šo vārdu īsais adaptēšanas laiks.

5.3. Starp rīdziniekiem ir minēts arī kāds krievs ar priekšvārdu *Ywen*, krievu formu no vārda *Johannes*. Priekšvārda *Joachim* slāvu forma, iespējams, ir vārds *Yachim*.

5.4. Divos priekšvārdos ir iespējama skandināvu ietekme: vienreiz minētais *Yøns Túrsson* varētu būt bijis zviedrs. Vienreiz minētais priekšvārds *Jeppe* ir dāņu vai zviedru īsforma no vārda *Jacob*, kurai Vācijā ir tikai ļoti nedaudz minējumu (Frīzijā).

6. Ķemerejas reģistrā ir pieci neskaidras cilmes priekšvārdi (3,4% no visiem), četri no tiem – *Hoppe*, *Malwik*, *Pretzlo*, *Prutze* – ir fiksēti rīdziniekiem un viens – *Gertys* – Rīgas viesim.

7. Avotā ir daudz gan vācu, gan nevācu cilmes priekšvārdu alonomu. Dominējošās ir alonomās pilnās formas un kontrakcijas (72,7%). Alonomas pilnās formas un īsformas, kā arī dažādas alonomas īsformas ir pierakstītas daudz retāk (14,6 % un

12,7%). Šie fakti korelē ar ķemerejas reģistrā fiksēto lielo pilno formu skaitu un varētu tādējādi tikt interpretēti kā avota īpatnība, jo ir pretrunā ar dažādos pētījumos uzsvērto plašo īsformu lietojumu viduslaikos.

8. Rakstība lielākajai priekšvārdu daļai atbilst 15. gadsimtā Rīgā eksistējušajai viduslejasvācu rakstības tradīcijai. Priekšvārdi ir pierakstīti dažādās formās, kuras pārsvarā ir izskaidrojamas ar to dažādo mutisko un rakstisko lietojumu, retāk ar dažādu rakstvežu pierakstu. Nevācu cilmes priekšvārdos ir vērojama latīņu rakstības ietekme.

9. Priekšvārdi ir pierakstīti visos četros vācu valodas locījumos. Locījumu galotņu pieraksts nav viendabīgs, un tas atbilst tā laika situācijai runātajā valodā. Fiksēti ir gan vācu, gan latīņu deklinācijas modeļi, gan arī hibrīdas formas, kurās latīņu galotnei *-us* (reducēta > *-s*) ir pievienotas vācu locījumu galotnes, piemēram, *Hartmanse* (datīvs). Līdzīgas hibrīdas formas ir arī priekšvārdam *Johannes*, piemēram, *Johanse/Johannse* (datīvs).

10. Biežāk lietotie priekšvārdi Rīgā (63,7% rīdzinieku) bija *Johan, Hinrik, Hermen, Nicolaus, Peter, Cord, Arnd, Jacob, Andreas* un *Merten*. Vispopulārākais bija priekšvārds *Johan* (23,9%).

Salīdzinājums ar Bartas, Ķelnes un Minsteres apkārtnes priekšvārdiem ļauj secināt, ka Rīgā ir bijusi vislielākā nevācu cilmes priekšvārdu koncentrācija. Vislielākā līdzība ir starp Rīgā un Bartā desmit biežāk lietotajiem priekšvārdiem – astoņi no desmit priekšvārdiem ir identiski. Svarīgākie iemesli tam, iespējams, meklējami rosīgajos politikas, saimniecības, kā arī radnieku kontaktos Hanzas savienībā teritorijā.

11. No četriem viduslaiku Rīgas sociālajiem slāņiem ķemerejas reģistrā ir pārstāvēti tikai trīs – garīdzniecība (9,5% rīdzinieku), augstākais (15,3%) un vidējais slānis (75,2%). Garīdzniecība: 61 persona/25 priekšvārdi; augstākais slānis: 99 personas/35 priekšvārdi; vidusslānis: 485 personas/87 priekšvārdi.

11.1. Rīgas garīdzniecība uzrāda vislielāko nevācu cilmes priekšvārdu koncentrāciju (62,3%). Pretstatā tai rīdzinieku augstākajā slānī 67,3% personu ir vācu cilmes priekšvārdi. Vidusslānī savukārt ir vairāk personu ar nevācu cilmes

priekšvārdiem. Tā kā tās veido 53,2% visu vidusslāņa pārstāvju, var runāt par zināmu līdzsvaru starp vācu un nevācu cilmes priekšvārdu izplatību vidusslānī. Visos trīs slāņos pie iecienītākajiem pieder nevācu vārdi *Johan* un *Nicolaus* un vācu vārdi – *Hinrik*, *Hermen* un *Cord*. Priekšvārds *Andreas* ir fiksēts tikai vidusslānī.

11.2. Visos sociālajos slāņos pilnās formas ir fiksētas biežāk nekā īsformas. Garīdzniecībai šī proporcija ir 5:1 un augstākajam slānim 3,5:1, kamēr vidusslānī tikai 2:1. Mazais alonomo pilno formu un īsformu skaits norāda uz samērā konsekventu vienas vai otras formas izmantojums. To, ka šāds atšķirīgs lietojums var norādīt arī uz sociālām atšķirībām vai izmaiņām, rāda pilno formu un īsformu lietojums kopā ar uzrunu *her*, kur vienlaikus ar pāreju uz šo uzrunu īsformas vietā tiek rakstīta pilnā forma. Līdzīga liecība ir arī dominējošais īsformu *Hans* un *Claus* izmantojums vidusslānī salīdzinājumā ar formām *Johan* un *Nicolaus* augstākajā slānī.

11.3. Latinizētu priekšvārdu rakstību sporādiski visiem sociālajiem slāņiem ir lietojuši visi rakstveži. Zināma pastiprināta tendence priekšvārdu latinizācijā ir novērojama ārstiem, aptieķniekiem un rakstvežiem. Hampeles (Hampel 2005, 98) novērojumu, ka latinizēti tikuši īpaši garīdzniecības vācu cilmes priekšvārdi, ķemerejas reģistra materiāli neapstiprina.

11.4. Starp vācu cilmes priekšvārdiem visos sociālajos slāņos dominē specifiskās lejasvācu formas. Starp nevācu cilmes priekšvārdiem pārsvarā ir starpreģionālās formas. No vienas puses, tas ir izskaidrojams ar to, ka nevācu cilmes vārdi Ziemeļvācijā ir salīdzinoši jaunāki, no otras puses – to “korektās” formas kā Bībeles un svēto vārdi regulāri tika lietotas baznīcā.

Tādas pašas proporcijas ir novērojamas arī attiecībā uz personām: visos slāņos dominē personas ar vācu cilmes priekšvārdu lejasvācu formām un nevācu cilmes priekšvārdu starpreģionālajām formām.

12. Dažādās rīdzinieku tautības ķemerejas reģistrā tikpat kā neparādās. Absolūtais vairākums avotā minēto rīdzinieku ir vācieši. Viena persona tiek raksturota kā *undeutsch ..dusseme sulfften vndutschen geheten Hans van der / Marke* (319/10–1). Viena persona ar krievisku priekšvārdu *Iwen* tiek saukta par krieva dēlu.

13. Vārdošanas tradīcijas viduslaiku Rīgā līdz šim vēl nav tikušas analizētas. Tā kā analizētais avots šādam pētījumam daudz materiāla nedod, rezultāti ir uzlūkojami kā ievads tālākiem pētījumiem šajā jomā.

Pārsvarā avotā ir vienas paaudzes radnieku minējumi: brāļi, brāļi un māsas, laulātie pāri. Visiem trim brāļu pāriem ir fiksēti vācu cilmes priekšvārdi. No trim tēvu un dēlu minējumiem diviem ir raksturīgs priekšvārda pārmantojums. Vārdu identiskums gan vēl neļauj izdarīt secinājumus par to, ka dēli ir nosaukti tēvu vārdos. Vārdu varēja arī mantot no vectēva vai tēvoča ar tādu pašu vārdu.

14. 144 personas (18%) ar 73 dažādiem priekšvārdiem ir pilsētas viesi, pārsvarā citu Livonijas pilsētu birģermeistari un rātskungi. To populārākie priekšvārdi ir *Johan, Hinrik, Hermen, Jurgen, Tideman, Cord, Albert* un *Jacob*. Vairākas personas ar atbilstošiem priekšvārdiem ir arī no krievu un lietuviešu valodas reģioniem, piemēram, *Astaffie Dymytrowitz* vai *Wasile* un *Vytoute, Swittergayle*.

15. Veiktā Rīgas ķemerejas reģistra priekšvārdu analīze ļauj Rīgas augstākā un vidējā sociālā slāņa, kā arī garīdzniecības priekšvārdu materiālu iekļaut viduslejasvācu priekšvārdu izplatības reģionā. Tā ir uzdevusi arī daudz jautājumu, kuru atbildēšanai nepieciešama tālāka priekšvārdu izpēte Rīgas viduslaiku avotos.

EINLEITUNG

Die vorliegende Promotionsarbeit “Rufnamen in Riga im 15. Jahrhundert anhand des Kämmerei-Registers der Stadt” ist Forschung auf einem in Lettland wenig untersuchten Gebiet, nämlich der historischen Anthroponomastik, genauer der historischen Rufnamenforschung.

Das **Material** der Forschung bildet das mittelniederdeutsch verfasste Kämmerei-Register Rigas aus den Jahren 1405 bis 1474. Benutzt sind sowohl die Edition von August von Bulmerincq (1909), als auch das Original im Historischen Staatsarchiv Lettlands. Die Wahl des Materials ist durch die Kontinuität der Quelle über 69 Jahre und ihr umfangreiches Rufnamenmaterial begründet. Die Anfangsjahre der Registerführung fallen mit dem Übergang von der lateinischen auf die mittelniederdeutsche Schreibsprache im innenstädtischen Verkehr der Rigaer Ratskanzlei zusammen. Quellen aus dem 16. Jahrhundert sind nicht herangezogen worden, da sie ein eventuell durch die Reformation verändertes Rufnameninventar darstellen können.

Das **Forschungsobjekt** sind die im Rigaer Kämmerei-Register belegten 142 Rufnamen (4485 Belege). Der Schwerpunkt der Forschung liegt bei den 111 Rufnamen Rigaer Bürger (4211 Belege). Die in der Quelle erwähnten 73 Rufnamen der auswärtigen Personen (274 Belege) werden ebenfalls kurz behandelt.

Zum **Ziel** der Arbeit wurde die interdisziplinäre Erforschung des Rufnameninventars im Rigaer Kämmerei-Register und dessen linguistische und soziolinguistische Analyse gesetzt.

Für die Realisierung des angestrebten Zieles wurden folgende **Aufgaben** gestellt:

- 1) die Untersuchung und Auswertung des Forschungsstandes und der Geschichte der historischen Rufnamenforschung in Lettland;
- 2) kurze Charakterisierung des historischen Hintergrundes, besonders im 15. Jahrhundert;
- 3) Charakterisierung der sozialen und nationalen Schichtung der Rigaer Bürger im 15. Jahrhundert;
- 4) Charakterisierung der Rufnamenentwicklung auf dem Territorium Lettlands, besonders in und um Riga bis zum 15. Jahrhundert;
- 5) Charakterisierung der Rufnamenentwicklung und Beschreibung des Rufnamensystems in Norddeutschland bis zum 15. Jahrhundert;

- 6) Beschreibung und Analyse der Quelle: ihre Bestimmung, Schreiber, Vergleich von Original und Edition, bisherige Behandlung in der Onomastik;
- 7) Erstellung des Rufnamenkorpus des Kämmerer-Registers mit möglichst umfangreicher Identifizierung der erwähnten Personen und ihrer sozialen Stellung;
- 8) linguistische Analyse der belegten Rufnamen: Herkunft, Formenbildung, dialektale Besonderheiten, Schreibung;
- 9) soziolinguistische Analyse der belegten Rufnamen: die Frequenz der Rufnamen, ihre diastratische Verbreitung, nationale Besonderheiten und Rufnamen in der Familientradition;
- 10) Vergleich Rigaer Rufnamen mit den Rufnamen in Norddeutschland.

In der Promotionsarbeit wurden folgende **Forschungsmethoden** kombiniert: deskriptive Methode, quantitative Methode, komparative Methode, Methode der Kontextanalyse, Methode der etymologischen Analyse und Rekonstruktion.

Die deskriptive Methode besteht in der vorliegenden Arbeit in der Beschreibung und Analyse der exzerpierten Rufnamen aus linguistischer und soziolinguistischer Sicht. Die quantitative Methode kommt zum Ausdruck in der statistischen Bearbeitung der Rufnamen: ihrer Gesamtzahl und Frequenz in Riga allgemein und in Bezug auf die verschiedenen gesellschaftlichen Schichten im Einzelnen. Die komparative Methode wurde angewandt beim Vergleich der Rufnamen im Original und in der Edition wie auch der Rigaer Rufnamen mit Rufnamen anderer deutscher Städte. Mit der Methode der Kontextanalyse wurden die Persönlichkeiten der Namenträger und ihre Zugehörigkeit zu einer der gesellschaftlichen Schichten bestimmt wie auch ihre Zuordnung zu den Rigaer Bürgern oder den Gästen der Stadt. Die Methode der etymologischen Analyse und Rekonstruktion wurde bei der Zusammenstellung des Namenbuches herangezogen.

Die **Aktualität** und die **Neuheit** des gewählten Themas werden durch folgende Faktoren bestimmt:

1. Die Forschung schließt an die intensive Erforschung der deutschbaltischen Kultur und Sprache durch die Germanisten Lettlands an.
2. Das mittelalterliche Rufnamenmaterial in Lettland ist bis jetzt kaum erforscht worden.

3. Die vorliegende Arbeit ist die erste eingehende Quellenanalyse in Lettland, die die Rufnamen in ihrem originalen Kontext analysiert (die bereits vorhandenen Untersuchungen benutzten nur Editionen).
4. Die vorliegende Arbeit enthält die erste diastratische Analyse der historischen Rufnamen in Lettland.
5. In der vorliegenden Arbeit sind zum ersten Mal in Lettland die Abkürzungen der Anthroponyme in einem mittelalterlichen Rigaer Text beschrieben und ausgewertet.
6. Sie ist ein neuer Beitrag zur Erforschung der Kulturgeschichte in Lettland.

Der theoretische Nutzen der Arbeit besteht in der Herausarbeitung neuer anthroponomastischer Termini im Lettischen und Feststellung der terminologischen Entsprechungen im Deutschen und Lettischen. Ebenfalls ist in der vorliegenden Dissertation zum ersten Mal eine umfangreiche Forschungsgeschichte der Rufnamen in Lettland erarbeitet worden.

Der praktische Nutzen der Arbeit besteht darin, dass die Ergebnisse der Forschung in Kursen sowohl der deutschen und lettischen Onomastik, als auch der deutschen Sprachgeschichte benutzt werden können. Sie können auch als Grundlage für weitere Forschungen der historischen und historisch-vergleichenden Anthroponomastik über Lettland hinaus benutzt werden. Die hier analysierten Rufnamen stellen ebenfalls einen Aspekt der Rigaer Geschichte des 15. Jahrhunderts dar und können somit auch für Historiker von Bedeutung sein.

Vorträge und Publikationen. Die während der Forschung gewonnenen Erkenntnisse wurden auf wissenschaftlichen Konferenzen und Kongressen in Lettland, Litauen, Ungarn, Rumänien und Canada vorgetragen, wie auch in einem Gastvortrag in Leipzig (Deutschland) im Geisteswissenschaftlichen Zentrum "Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas". Es sind fünf wissenschaftliche Publikationen erschienen, zwei weitere sind zur Veröffentlichung eingereicht.

Die **Struktur** der Promotionsarbeit bilden die Einleitung, drei Hauptteile und Schlussfolgerungen. In der **Einleitung** werden die Wahl des Themas und seine Aktualität begründet, Ziele, Aufgaben und Methoden der Forschung formuliert. **Im ersten Teil** werden in fünf Kapiteln die für die Analyse des Rufnamenmaterials notwendigen theoretischen und extralinguistischen Aspekte behandelt: der Forschungsstand und die Geschichte der Rufnamenforschung in Lettland, die notwendige Terminologie im Deutschen und Lettischen, wie auch der historische und

anthroponomastische Hintergrund der Untersuchung und die Quelle. **Der zweite Teil** umfasst in drei Kapiteln die linguistische und soziolinguistische Analyse der im Kämmerei-Register belegten Rufnamen. Die Gliederung der Kapitel und Unterkapitel ist in der Tradition der deutschen Monographien über die historischen Rufnamen wie Hartig (1967) oder Kohlheim (1977) gehalten. Zuerst erfolgt im Kapitel 6 die linguistische Analyse Rigaer Rufnamen: ihre Herkunft, Formenbildung, Schreibung und Flexion. Ein separates Unterkapitel ist allen in der Quelle belegten Allonomen gewidmet. Im Kapitel 7 werden die Rigaer Rufnamen vom soziolinguistischen Standpunkt aus analysiert. Es wird ihre Frequenz in Riga generell, wie auch in einzelnen sozialen Schichten analysiert. Ebenfalls werden Unterschiede in den Rufnamen verschiedener Nationalitäten und die Rufnamen in der Familientradition behandelt. Separat, im Kapitel 8, werden kurz die Rufnamen der Rigaer Gäste analysiert. **Der dritte Teil** ist dem Namenbuch mit allen im Kämmerei-Register belegten Rufnamenformen gewidmet. In drei Kapiteln sind die Rufnamen nach deutscher, nichtdeutscher und unklarer Herkunft mit ihren Herkunftsangaben geordnet. In den **Schlussfolgerungen** werden die Hauptergebnisse der Promotionsarbeit formuliert.

I THEORETISCHE UND EXTRALINGUISTISCHE GRUNDLAGEN FÜR DIE ANALYSE DER RUFNAMEN

1. GESCHICHTE UND FORSCHUNGSSTAND DER RUFNAMENFORSCHUNG IN LETTLAND

Die ersten bewussten Auseinandersetzungen mit Rufnamen auf dem heutigen Territorium Lettlands sind gleichzeitig mit den ersten erschienenen Wörterbüchern im 17. und 18. Jahrhundert festzustellen. Sie wurden vorwiegend für deutsche Pastoren, die in lettischer Sprache predigen mussten, verfasst und enthielten unter anderem auch lettische Rufnamen mit deutschen Entsprechungen. Man kann sagen, dass in dieser Zeit die deutschen Rufnamen auf dem Territorium Lettlands als selbstverständlich aufgefasst und nur als Basis oder Vergleichsmaterial bei der Darstellung der lettischen Rufnamen herangezogen wurden.

Im 19. Jahrhundert sind die ersten populärwissenschaftlichen Artikel über Rufnamen von Napiersky (1829) und Schulz (1856) verfasst. Zusammen mit der intensiven Quellenforschung und mehreren Editionen um die Jahrhundertwende erschienen auch die ersten Aufsätze zur historischen Anthroponomastik. Walter (1889) beschrieb und systematisierte die aus Patronymen gebildeten Familiennamen der deutschen Bürger Rigas im 13.–16. Jahrhundert. Die erste allein den Rufnamen gewidmete historische Forschung stammt von H. von Bruiningk: „Der Einfluss der Heiligenverehrung auf die Wahl der Taufnamen in Riga im Mittelalter“ (1903). Als Quelle benutzte er das zu seiner Zeit schon edierte erste Erbebuch Rigas (1384–1482). Seiner Forschung kann man die in Riga typischen Rufnamen im 14.–15. Jahrhundert entnehmen, jedoch nicht ihre Schreibung und die dialektalen Formen. Sein zentrales Interesse galt der Art der religiösen Motivation bei der Rufnamengebung.

Die Verordnung der Glaubensfreiheit 1905, nach der die deutschen Pastoren die Kinder auch mit lettischen Namen taufen mussten, erneuerte die lettische Namensschöpfung und forderte Zusammenstellung neuer Rufnamenlisten. Als Höhepunkt dieser Arbeit erschien 1917 in Limbaži das Vornamenbuch von D. Brūkšis. Eine ähnliche Ausgabe ist das 1935 in Ludza erschienene Vornamenbuch von V. Ragusala. Die Rufnamenforschung dieser Zeit war gespalten. Die vereinzelt deutschbaltischen Forschungen analysierten historische Quellen in Bezug auf die Namen der deutschen Ober- und Mittelschicht in Riga, die lettischen Forscher

interessierten sich für die Rufnamen der Letten, vor allem für die Schöpfung neuer Namen. Man kann von zwei parallel verlaufenden Forschungstraditionen sprechen.

Seit der Gründung der Republik Lettlands im Jahr 1918, kann man auch im Bereich der Quellenstudien von lettischen Rufnamenforschungen sprechen. 1929 veröffentlichte E. Blese seine wissenschaftliche Studie “Latviešu personvārdu un uzvārdu studijas. I. Vecākie personu vārdi un uzvārdi (XIII–XVI g.s.)”, die erste und bis jetzt umfangreichste historische Forschung in der lettischen historischen Anthroponomastik. Trotz des Titels – Ruf- und Familiennamen – beschäftigt sich der Autor vorwiegend mit der Erforschung ältester lettischer Familiennamen.

Das Interesse der meisten Forscher in Lettland galt bis jetzt vor allem den lettischen Rufnamen des 19. und 20. Jahrhunderts. Es sind keine Monographien über Rufnamen erschienen, aber viele Publikationen, zum Beispiel von Balode (2001), Balode, Bušs (2007), Balode, Lawson (1998), Balodis (1999), Bušs (2003), Zemzare (1971), Семёнова (1970) u. a. K. Siliņš (1982, 1985) hat über die Entwicklung und Forschung der Rufnamen und ihre Normierung geschrieben. Seine größte Leistung ist das Vornamenbuch “Latviešu personvārdu vārdnīca” (1990).

Ältere historische Quellen und ihre Rufnamenbestände sind nur vereinzelt untersucht und analysiert worden. Außer Blese analysierte noch Augstkalns (1935) die lettischen und Bušs (2001) die livischen Namen in den Chroniken des 13. Jahrhunderts, Siliņa-Piņķe (2002, 2005) die Rufnamen der lettischen Bauern in Livland im 17. Jahrhundert. Der Historiker I. Šterns (2002, 475ff.) analysierte anhand der Anthroponyme im Rigischen Schuldbuch (1286–1352) die nationale Zusammensetzung der Einwohner der Stadt. Die Forschungen von Siliņa (1997), Siliņa-Piņķe (2002, 2003, 2004, 2005) und Siliņš (1985) sind auf dem Gebiet der historischen Sprachkontakte in der Rufnamenforschung hervorzuheben.

Völlig außerhalb des Blickfelds der Anthroponomasten in Lettland stehen die Rufnamen der deutschen Einwohner des Baltikums. Ihre Untersuchung ist aber nicht nur für die deutsche, sondern auch für die lettische Anthroponomastik von Bedeutung. In diesem Zusammenhang kann auf Untersuchungen einiger deutscher Forscher verwiesen werden. L. Feyerabend (1985) widmet den Rufnamen ein Kapitel in ihrer Abhandlung über die Familiennamen in Riga und Reval (Tallin). Zu den neusten Forschungen zählt der Aufsatz von A. Hampel (2005) “Sozio-onomastische Betrachtungen zur Vornamengebung in Rostock, Stralsund und Riga im 15. Jahrhundert”. Berechtigterweise stellt Hampel (2005, 89) fest, dass sich nach dem

neusten Stand der deutschen anthroponomastischen Forschung “für den niederdeutschen Raum für das 15. Jahrhundert kaum äquivalente Untersuchungen” vorliegen.

Es ist festzustellen, dass die historische Anthroponomastik in Lettland nur mit wenigen Forschungen, die vorwiegend in der ersten Hälfte der 20. Jahrhunderts verfasst sind, vertreten ist. Der Analyse mittelalterlicher Rigaer Rufnamen sind bis jetzt nur die Artikel von Bruiningk (1903) und Hampel (2005) gewidmet. Es sind keine Monographien über die Rigaer Rufnamen erschienen.

2. TERMINOLOGIE

Die anthroponomastischen Termini sind meistens mehr oder weniger sporadisch in den Wörterbüchern der linguistischen Terminologie sowohl in deutscher, als auch lettischer Sprache erklärt oder in einzelnen Publikationen behandelt worden. Ein umfassendes modernes Wörterbuch der onomastischen und damit auch der anthroponomastischen Terminologie ist jedoch in keiner der beiden Sprachen verfasst worden. Als einzige Leistung auf diesem Gebiet ist das Buch “Grundbegriffe der Namenskunde” von T. Witkowski (1964) hervorzugeben. Deshalb erwies es sich als sinnvoll, die wichtigsten, in der vorliegenden Arbeit benutzten, in der Literatur nicht eindeutig verwendeten anthroponomastischen Termini in einem Kapitel zu erklären oder zu definieren. Da einige Termini für das lettische anthroponomastische System nicht relevant sind oder noch nie behandelt worden sind, werden bei allen im Weiteren behandelten Termini ihre, von der Autorin vorgeschlagenen oder schon vorhandenen lettischen Entsprechungen angeführt.

Als **Allonome**, werden die bei einer Person belegten unterschiedlichen Realisationen eines Rufnamens verstanden, zum Beispiel Vollform und Kurzform mit unterschiedlichen Suffixen oder Kontraktion. Das Allonom ist die Realisierungsebene des Nomems. Im Lettischen bietet VPSV (28) den Terminus *Alonīms* (Definition 1) an, auch die deutsche Übersetzung ist entsprechend *Allonym*. In der vorliegenden Arbeit wird die in der deutschen Anthroponomastik eingebürgerte Form *Allonom* und in der lettischen Zusammenfassung deren Äquivalent *alonoms* gebraucht.

Der **Beiname** wird als “zusätzlicher, das Charakteristische hervorhebender Name” in der Periode der Einnamigkeit verstanden (Witkowski 1964, 16). Diachronisch gesehen ist der individuelle, noch nicht erblich gewordene Beiname die Vorstufe des Familiennamens. Auf Lettisch wird im VPSV (150) der Terminus *iesauka* (Definition 1) als das Äquivalent für *Beiname* angeboten. Die Definition umfasst jedoch nicht den in der vorliegenden Arbeit verwendeten historischen Aspekt des deutschen Terminus. Für diesen Kontext wird der Terminus *pievārds* angeboten.

Der **Familiename** ist der erbliche Name einer Familie in der Periode der Zweinamigkeit (Witkowski 1964, 28). Der lettische entsprechende Terminus ist *uzvārds* (VPSV 415).

In der vorliegenden Arbeit wird **Kontraktion** als Zusammenziehung eines dithematischen Rufnamens verstanden. In der Regel bleiben der Anfang des ersten und das Ende des zweiten Namentails erhalten, zum Beispiel *Ad-olf* > *A-lf* oder *Wil-helm* > *Wil-m*. *Kontraktion* wird im VPSV (193) als *kontrakcija* übersetzt. Da dieser Terminus aber für die lettische Anthroponomastik nicht relevant ist, wird er hier nicht aus der anthroponomastischen Sicht definiert. In der lettischen Zusammenfassung wird *kontrakcija* in dem oben beschriebenen Sinne verwendet.

Die **Kurzform** ist nach Witkowski (1964, 43) die “verkürzte Form eines Namens”, sie kann aber durch häufigen Gebrauch zum vollwertigen Namen werden. Man unterscheidet traditionell in der deutschen Anthroponomastik mono- und dithematische Kurzformen deutscher Rufnamen, wie auch Kurzformen aus den nichtdeutschen Rufnamen. Die monothematischen Kurzformen werden aus nur einem Namenglied gebildet, wie *Bert* (< *Her-bert*). Die dithematischen Kurzformen werden aus dem ersten Namenglied und dem Anfang des zweiten oder aus dem Ende des ersten Namengliedes und dem zweiten Namenglied gebildet, zum Beispiel *Nolde* (< *Arn-old*). Die Kurzformen werden oft mit unterschiedlichen Suffixen erweitert. Der deutsche Terminus ist im VPSV nicht vorhanden. Am ehesten entspricht seiner Beschreibung der lettische Terminus *hipokoristika* (VPSV 144), der in der deutschen Anthroponomastik jedoch als diminutive oder Koseform verstanden wird (Witkowski 1964, 39). In der lettischen Zusammenfassung wird im Sinne von *Kurzform* der von der Autorin eingeführte Begriff *īsforma* verwendet.

Nomem ist ein relativ neuer Terminus. In der vorliegenden Arbeit umfasst *Nomem* die abstrahierte Repräsentation der Gesamtheit aller in der Quelle belegten Allonyme, realisiert durch normalisierte Vollform oder die jeweils frequenteste Form,

wenn keine Vollform belegt ist. Der Terminus ist im VPSV nicht vorhanden und wird von der Autorin in der lettischen Zusammenfassung der vorliegenden Arbeit als *nomēma* übersetzt.

Der **Rufname** ist zum Titelterminus der vorliegenden Arbeit gewählt worden. In der deutschen Anthroponomastik wird er vorwiegend diachronisch in der Opposition zum Terminus *Vorname* verwendet. Er bezieht sich auf die Periode der Einnamigkeit, während *Vorname* für die Periode der Mehrnamigkeit gebraucht wird. Im Lettischen ist nur die Entsprechung *Vorname* und *priekšvārds* terminologisch definiert (VPSV 311). In der lettischen Zusammenfassung der vorliegenden Arbeit gilt der Terminus *priekšvārds* (zur Problematik s. auch Siliņa-Piņķe (2006, 165f.)).

Als **Gruppe etymologisch identischer Rufnamen** wird die Gesamtheit aller etymologisch verwandten Voll-, Kurzformen und Kontraktionen verstanden. Da einigen Kurzformen unterschiedliche Vollformen zu Grunde liegen können, werden sie zu den im Kämmerer-Register vorhandenen frequentesten entsprechenden Vollformen hinzugezählt. Der von der Autorin eingeführte Begriff wird ins Lettische als *kopīgas cilmes priekšvārdu grupa* übersetzt.

Die **Vollform** ist nach Witkowski (1964, 86) “die volle, nicht verkürzte und auch nicht durch Suffixe erweiterte Form eines Namens”. Diese kurze Definition wirft bei der diachronischen Betrachtung der Rufnamen viele Probleme auf, da zu unterschiedlichen Zeitperioden unterschiedliche Rufnamenformen als Vollformen betrachtet werden können. Auch das unterschiedliche Alter der ältesten Belege spielt hier eine wichtige Rolle. In der vorliegenden Arbeit werden nur die in der Quelle fixierten dithematischen, nicht kontrahierten deutschen Rufnamen als Vollformen bezeichnet. Der Begriff *Vollform* ist im VPSV nicht vorhanden. In der vorliegenden Arbeit wird er in der lettischen Zusammenfassung als *pilnā forma* genannt.

3. DIE HISTORISCHE BASIS FÜR DIE RUFNAMEN IN RIGA IM 15. JAHRHUNDERT

3.1. Historischer Rückblick: 13.–14. Jahrhundert

Die deutsche Stadtgründung Rigas durch Bischof Albert 1201 verursachte ein rasches Wachstum der Einwohnerzahl. Sie wird um 1210 auf 1000, um 1234 schon auf 3000–3500 und um 1286 auf 6000–7000 geschätzt. Der offizielle Landes- und

zugleich auch Stadtherr war der Bischof, nach 1253 der Erzbischof Livlands. Die eigentlichen Verwalter Rigas waren aber die Kaufleute. Spätestens seit 1226 existierte schon der Rigaer Rat, den die einflussreichsten Bürger der Stadt bildeten. Die neuen Ratsherren wurden ausschließlich aus dem Kreise der reichsten Großkaufleute gewählt.

Riga verwaltete den Handel mit den russischen Städten Düna aufwärts und mit dem Inland. Schon 1210 wurde ein Handelsvertrag mit Polozk und Smolensk verzeichnet. Im 13. Jahrhundert sind auch Handelskontakte mit Litauen, Schweden, Norwegen, Dänemark und Frankreich nachgewiesen. Häufig waren diese Kontakte mit Verwandtschaftsbeziehungen verknüpft. Handelspolitisch am wichtigsten war für Riga der Beitritt zur Hanse im Jahr 1282.

Während des 13. Jahrhunderts bildeten sich auch die Handwerkervereinigungen, seit der Mitte des 14. Jahrhunderts sind ihre Statuten (Schrage) überliefert worden. Seit dieser Zeit sind auch die ersten Einschränkungen der Rechte der Rigaer undeutschen¹⁴ Einwohner verzeichnet.

3.2. Der politisch – historische Hintergrund in Riga im 15. Jahrhundert

Im 15. Jahrhundert war Riga das politische und wirtschaftliche Zentrum und die größte Stadt der Region. Nach dem Kirchholmen Vertrag von 1452 musste sich Riga dem Erzbischof und dem Livländischen Orden unterwerfen. Trotz aller Kämpfe um die Oberherrschaft verkörperte der Rigaer Rat die Verwaltungs-, militärischen und repräsentativen Funktionen der Stadt. Der Handel blieb die ganze Zeit intensiv, vor allem mit Westeuropa (Hanse) und den ins litauische Großfürstentum eingegliederten russischen Städten Polozk und Smolensk. Wegen der letzteren wurden 1406 Handelsverträge mit dem litauischen Großfürsten Vytautas geschlossen. Handelspartner Rigaer Kaufleute sind in Lübeck, Brügge, Amsterdam und anderen westeuropäischen Städten belegt. Ebenso wichtig waren inländische Handelsbeziehungen mit anderen livländischen Städten, mit den Gütern und Bauern.

¹⁴ 'Undeutsche' ist ein Quellenterminus, für die einheimischen Einwohner Livlands. In Riga waren das anfänglich Liven und später vorwiegend Letten.

3.3. Die nationale Zusammensetzung Rigas und soziale Schichtung der Einwohner

Das permanente Wachstum Rigas in den ersten Jahrhunderten ihres Bestehens konnte größtenteils durch den Zufluss deutscher Einwanderer gewährleistet werden. Es waren vor allem die deutschen Kaufleute und Handwerker, die sich in Riga niederließen. Aus Deutschland kamen auch die Geistlichkeit und die Ordensbrüder. Als ihre Heimat wird sowohl von Historikern, als auch von Sprachgeschichtsforschern Norddeutschland angeführt. Schon seit den ersten Jahren der Stadtgründung zählten zur Stadtbevölkerung Rigas auch zahlreiche einheimische Zuwanderer aus dem weiteren Umkreis sowie Russen. Seit ihren Anfängen war Riga eine multinationale Stadt.

Im 13. Jahrhundert fiel die nationale Zusammensetzung der Einwohner noch nicht mit der sozialen Differenzierung zusammen. Im Laufe des 14. Jahrhunderts aber wurden die Undeutschen mit gesetzlicher Unterstützung in die sozial niederen Schichten abgedrängt. Im 15. Jahrhundert bildeten die Deutschen die Mehrheit der Rigaer Einwohner. Die offizielle Verkehrs- und Schriftsprache war Mittelniederdeutsch. Nach den zeitgenössischen Aussagen *“dat dorde part yn der stadt dat sient Letten unde Undutschen”* (LUB XII, Nr. 768). Da in Riga im 15. Jahrhundert 6000 bis 8000 Einwohner waren, kann die Zahl der deutschen Einwohner dementsprechend auf 4000 bis 5200 geschätzt werden. Die Forschungen über soziale Strukturen in Reval (Tallinn) im 14. und 15. Jahrhundert zeigen, dass die Deutschen die Ober- und Mittelschicht, die Schweden die Mittelschicht, die Esten vorwiegend die untere gesellschaftliche Schicht bildeten. Es gibt keine entsprechenden Forschungen über Riga, die Situation könnte jedoch, abgesehen von den Schweden, ähnlich gewesen sein. Diesen drei Schichten ist noch diejenige der Geistlichkeit zuzurechnen. Zusammenfassend können alle sozialen Schichten und ihre Beziehungen zu der nationalen Zugehörigkeit der größten Nationalitäten des mittelalterlichen Rigas tabellarisch dargestellt werden.

Tabelle Nr. 1. Soziale und nationale Schichtung der Rigenser

soziale Schicht	Vertreter	nationale Zugehörigkeit
Geistlichkeit	Domherren, Priester, Brüder und Schwestern der geistlichen Orden	deutsch
Oberschicht	Ratsherren, Kaufleute (Großhändler)	deutsch
Mittelschicht	Handwerker	vorwiegend deutsch
Unterschicht	Lohnarbeiter, Knechte, Mägde	vorwiegend undeutsch

4. DIE ANTHROPONOMASTISCHE BASIS FÜR DIE RUFNAMEN IN RIGA IM 15. JAHRHUNDERT

4.1. Territorium Lettlands, insbesondere die Umgebung von Riga: Einblick in die Rufnamengebung bis zum 13. Jahrhundert

Die Rufnamenlandschaft auf dem Territorium Lettlands vor dem 13. Jahrhundert lässt sich schwer charakterisieren, da sie auf sehr wenige, meist später geschriebene schriftliche Quellen stützt. Die meiste Information über die Nationalitäten der Einwohner und über ihre Kontakte mit anderen Völkern liefern die archäologischen Funde. Als Vergleichsmaterial kann das verwandte, besser überlieferte und analysierte Rufnamensystem des Litauischen dienen.

In der späten Eisenzeit war das Territorium an der Dünamündung ethnisch gemischt. Das archäologische Material zeugt auch von Kontakten mit den Nachbarn. Diese Situation lässt Rufnamen baltischer und finno-ugrischer Herkunft in der Umgebung von Riga vermuten. Nicht ausgeschlossen sind auch russische und skandinavische Einflüsse in der Rufnamengebung, auch die Verbreitung slawischer Varianten christlicher Rufnamen ist als möglich aufzufassen. Die ersten schriftlichen Quellen aus der ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts enthalten mehrere einheimische Rufnamen sowohl baltischer, als auch finno-ugrischer Herkunft.

4.2. Norddeutschland: Rufnamen im 13.–15. Jahrhundert

4.2.1. Die germanischen Rufnamen

Die Germanen hatten ihr Rufnamensystem aus dem Indoeuropäischen geerbt und weiterentwickelt. Ihre Rufnamengebung war eher Rufnamenschöpfung, weil die hauptsächlich dithematischen Rufnamen bedingt frei kombinierbar waren. Für die Entwicklung dieser Rufnamen im deutschsprachigen Raum im Mittelalter hat Kunze (2000, 29ff.) folgende Tendenzen angeführt:

1. Die Bedeutung der Namen wird zunehmend vergessen.
2. Die Namen werden lautlich verschliffen, vor allem das zweite, unbetonte Glied, bis zur Abschwächung zu einem Suffix.
3. Immer häufiger werden Kurzformen gebraucht.
4. Die Vielfalt der Namen wächst durch die Entstehung dialektaler Varianten.
5. Der Grundbestand der germanischen Namen nimmt ab und konzentriert sich auf wenige beliebte Namen.

Gegen Ende des 12. Jahrhunderts sind alle oben angeführten Tendenzen auch für Norddeutschland relevant.

4.2.2. Die christlichen Rufnamen

Unter christlichen Namen werden vor allem hebräische, griechische und lateinische Namen aus dem Alten und Neuen Testament wie auch spätere Heiligen- und Märtyrernamen verstanden. Im 12. Jahrhundert werden sie im weltlichen Leben immer beliebter. Der Hauptgrund ist die Intensivierung der Heiligenverehrung im hohen Mittelalter. Die Forschungen zeigen, dass gegen Mitte des 14. Jahrhunderts im niederdeutschen Sprachraum noch die germanischen Rufnamen vorherrschend waren. Im 15. Jahrhundert überwiegen auch in Norddeutschland die christlichen Rufnamen. Bei weiblichen Rufnamen ist dieser Umbruch früher zu beobachten. Die im Kapitel 4.2.1. erwähnte Rufnamenkonzentration ergriff auch die christlichen Namen.

4.2.3. Die spezifisch niederdeutschen Merkmale der Rufnamen

Schon Fleischer (1964, 168) stellte fest, dass die germanischen Namenwörter “nur geringe geographische Unterschiede” aufweisen, da sie vor der Zeit der sprachlichen Differenzierung der Stämme entstanden sind. Viel wichtiger für die vorliegende Forschung ist die Tatsache, dass unterschiedliche sprachliche Formen des gleichen

Namens in verschiedenen Landschaften sich unter Umständen zu verschiedenen Rufnamen entwickeln konnten. Da keine Zusammenfassung regionaler und historisch–regionaler Rufnamenformen des niederdeutschen Sprachraums vorhanden ist, wird bei der Analyse des Korpusmaterials auf das “Historische deutsche Vornamenbuch” von Wilfried Seibicke (1996–2007) zurückgegriffen.

Im Folgenden werden die sprachlichen Besonderheiten genannt, die in den Studien über Rufnamen im mittelniederdeutschen Sprachraum im 12.–15. Jahrhundert erwähnt werden. Sie sind meist sowohl für die germanischen, als auch für die christlichen Rufnamen relevant:

- 1) Lautsubstitution: *au/eu* in Rufnamen nichtdeutscher Herkunft > mnd. *awe/ewe*, wie *Claus* > *Clawes*, *Andreus* > *Andrewes*, *Paul* > *Pawel*;
- 2) die vor allem im niederdeutschen Raum produktiven Suffixe bei der Kurzformenbildung: *-(e)ke*, *-ing*;
- 3) niederdeutsche Formen der im ganzen deutschen Sprachraum verbreiteten Rufnamen, zum Beispiel *Tidemann* (zu *Dietrich*), *Syuert* (zu *Siegfried*), *Lubbert* (niederdeutsche Kontraktion von ahd. *Liut-bert*) u. a.;
- 4) spezifische, vorwiegend im niederdeutschen Sprachraum vergebene Rufnamen, zum Beispiel *Alef*, *Ewert*, *Roleff* u. a., oder gebildete Kurzformen, zum Beispiel *Heyne* (< *Heinrich*).

Es ist ersichtlich, dass nur wenige, spezifisch mittelniederdeutsche anthroponomastische Erscheinungen hervorgehoben werden. Den größten Unterschied zu übrigen deutschen Rufnamen bilden die dialektbedingten lautlichen Veränderungen, die in der “Mittelniederdeutschen Grammatik” von Agathe Lasch (1914) ausführlich beschrieben sind.

4.3. Riga: Einzug und Verbreitung der deutschen Tradition in der Rufnamengebung im 13.–14. Jahrhundert

Das 13. Jahrhundert ist durch Zusammenstoß zweier anthroponomastischer Traditionen gekennzeichnet. Die einheimische Tradition der Rufnamengebung wurde mit der zur gleichen Zeit existierenden germanischen und germanisierten christlichen Tradition aus Norddeutschland konfrontiert. Da in der aufblühenden städtischen Gesellschaft die deutschen Einwanderer ziemlich bald die obere und höhere mittlere Schicht der Einwohner bildeten, sind vor allem im 13. Jahrhundert zwei teilweise

schichtenspezifisch parallel existierende Rufnamentraditionen zu vermuten. Es liegen bis jetzt keine Forschungen zu diesem Thema vor. Die in Rigaer Quellen belegten Rufnamen bestätigen jedoch eine solche Annahme.

5. DIE QUELLE

Das Original *Expensa Camerariorum civitatis Rigensis* (LVVA 8. Fonds, 1. Beschreibung, 23. Akte) befindet sich im Historischen Staatsarchiv Lettlands. Im Jahr 1909 wurde in Leipzig die Edition von A. von Bulmerincq “Kämmerei-Register der Stadt Riga 1348–1361 und 1405–1474” veröffentlicht. Die Edition umfasst zwei Perioden der Registerführung: die lateinische von 1348 bis 1361 und die hier analysierte mittelniederdeutsche Periode von 1405 bis 1474. Für die Analyse der Rufnamen wurden sowohl das Original, als auch die Edition verwendet.

Da die **Kämmerei** die städtische Finanzverwaltung im mittelalterlichen Europa war, handelt es sich beim Kämmerei-Register um das Ausgabenbuch der Stadt. Es ist sehr genau geführt worden. Die Gründe für die Ausgaben sind fast immer angegeben, die Empfänger oder die Vermittler der Gelder werden meist namentlich erwähnt.

Die Sprache des Kämmerei-Registers von 1405 bis 1474 ist Mittelniederdeutsch, nur die erste Überschrift und die ersten zwei Einträge sind lateinisch verfasst worden. Es ist von zehn von Bulmerincq nicht identifizierten Hauptschreibern verfasst worden. Andere Ansichten über die Persönlichkeiten der **Schreiber** vertritt G. Schmidt (1938, 11ff.). Den ersten Schreiber identifiziert sie mit dem Stadtschreiber Johann Stadis. Weiterhin identifiziert sie den vierten Schreiber als Stadtschreiber Peter. Auf ihn folgte als fünfte Schreiber der Stadtschreiber Heinrich. Sie vermutet auch, dass der Schreiber, “der allem Anschein nach gleichzeitig mit Helewegh in den Dienst der Stadt trat und von 1454–1474 das Kämmereibuch führte, mit dem dortselbst im Jahr 1452 erwähnten Schreiber Johannes identisch” sein könnte. Es können also keine Besonderheiten in der Schreibung einzelner Schreiber analysiert werden, da ihre Identität und Herkunft nicht eindeutig festzustellen sind. Man kann die Handschriften nur miteinander vergleichen und auf die für eine Handschrift typischen Abweichungen hinweisen.

Das Original und die Edition sind von der Autorin der Dissertation, vor allem in Bezug auf Anthroponyme, systematisch verglichen worden. Bulmerincq (1909,11f.)

selbst betont in seiner Anleitung zur Edition, dass der Abdruck buchstabengetreu ist. Um diesen buchstabengetreuen Druck zu überprüfen, wurden von jedem der zehn Schreiber fünf Jahre seiner Tätigkeit als Stichproben gewählt. Beim Vergleich erwies sich die Edition als zuverlässig. Es wurden wenige unbedeutende Abweichungen und Abschreibungsfehler in der Edition festgestellt, die in der weiteren Arbeit berücksichtigt und korrigiert sind. Den größten Unterschied der Edition zum Original bildeten die vom Editor aufgelösten und nicht gekennzeichneten Abkürzungen. Beim Vergleich wurde folgendes festgestellt:

1. Die Abkürzungen wurden kontinuierlich und systematisch verwendet. Die Zahl der abgekürzten Rufnamen ist auf etwa ein Drittel einzuschätzen.

2. Es wurden vor allem die von Bulmerincq (1909, 8) aufgezählten Abkürzungen verwendet. Ihre Auflösung in der Edition ist sehr zuverlässig. Es gibt auch andere seltene, aber auch kontinuierlich gebrauchte Abkürzungen, die in der Einleitung der Edition nicht genannt sind. Zu nennen sind hier verschiedene Abkürzungsvarianten von *Johannes – Joh(anne)s, Joha(nne)s, Joh(ann)es*, auch die Abkürzung von *Hinrik* und *Hinrich – Hinr(ik/ich)*.

3. Einige der aufgelösten Abkürzungen waren im Original schwer lesbar. In diesem Fall wurde die Lesart von Bulmerincq angenommen.

Das Kämmerei-Register von 1405 bis 1474 ist bis heute nur **in einer onomastischen Forschung** herangezogen worden. L. Feyerabend hat es in ihrer 1985 veröffentlichten Dissertation “Die Rigaer und Revaler Familiennamen im 14. und 15. Jahrhundert” als ein Teil vom Korpus analysiert. Die Autorin hat nur die Edition verwendet. Im ersten Kapitel beschreibt sie die “Taufnamen und die Familiennamen von Taufnamen”. Die Autorin listet alle von ihr gefundenen Rufnamen auf (Feyerabend 1985, 3–31). Mehrere im Kämmerei-Register niedergeschriebene Rufnamen sind in ihrer Rufnamenliste jedoch nicht auffindbar. Da Feyerabend in ihrer Aufzählung nur auf die Stadt, nicht aber auf die Quelle verweist, kann ihre Arbeit nur als allgemeines Vergleichsmaterial herangezogen werden.

II LINGUISTISCHE UND SOZIOLINGUISTISCHE ANALYSE DER RUFNAMEN

Das analysierte Material umfasst 142 Rufnamen und 4485 Belege, die durch 800 Personen repräsentiert sind. Da das Rufnameninventar in Bezug auf die Herkunft der erwähnten Personen nicht homogen ist, wurde es für die weitere linguistische Analyse in Rufnamen der Rigaer Bürger und Rufnamen der Gäste der Stadt gruppiert. Die Rigaer Bürger bilden die größte Zahl der im Kämmerei-Register erwähnten Personen (656; 82%). Fast ein Fünftel sind Gäste der Stadt (144; 18%).

Unter den Rufnamen Rigaer Bürger sind sowohl männliche, als auch weibliche Namen belegt. Auf Grund der niedrigen Zahl der weiblichen Rufnamen – 11 Personen (1,8% von allen in der Quelle erwähnten Rigaer Bürgern) mit 7 Rufnamen (6,3%) in 82 Belegen (2%) – werden sie in einem Kapitel zusammen mit den männlichen Rufnamen analysiert.

6. LINGUISTISCHE ANALYSE RIGAER RUFNAMEN

6.1. Herkunft

Alle Forscher, die Monographien über Namen im deutschsprachigen Raum verfasst haben, haben die Rufnamen aus der Opposition ‘Rufnamen deutscher Herkunft’ und ‘Rufnamen nichtdeutscher Herkunft’ analysiert. Da diese Opposition Aufschluss über wichtige Entwicklungsprozesse im Rufnameninventar liefert, erscheint es berechtigt, sie auch in dieser Forschung anzuwenden.

Als Rufnamen deutscher Herkunft werden Rufnamen verstanden, die auf althochdeutsche bzw. altsächsische im niederdeutschen Raum oder ältere germanische Appellative zurückzuführen sind. Zu den nichtdeutschen Rufnamen im Kämmerei-Register können biblische und Heiligennamen verschiedener, vor allem hebräischer, griechischer und lateinischer Herkunft gezählt werden.

Die Herkunft der Rufnamen wurde mit Hilfe der Vornamenbüchern von Bahlow (1991), Förstemann (1966), Kuzavinis, Savukynas (1987), Seibicke (1996–2007), Seibicke (2002), Siliņš (1990), Суперанская (2004), wie auch der Forschungen von Bach (1952, 1953), Bahlow (1934), Bruiningk (1903), Bulmerincq (1913), Feyerabend (1985), Fleischer (1964), Hampel (2005), Hartig (1967), Kunze (2000),

Müller (1933) ermittelt. Die Rufnamen, deren Herkunft anhand dieser Werke nicht festzustellen war und bei denen auch die Autorin der vorliegenden Arbeit keine Lösungsvorschläge liefern konnte, wurden als ‘Rufnamen unklarer Herkunft’ bezeichnet.

6.2. Formenbildung: Deutsche Rufnamen

Im folgenden Kapitel werden 66 Rufnamen deutscher Herkunft analysiert. Sie sind im Kämmerer-Register bei 317 Rigaer Bürgern und deren Frauen in 2260 Belegen in verschiedenen Formen verzeichnet.

6.2.1. Vollformen und Kontraktionen

Im Kämmerer-Register sind folgende Vollformen und Kontraktionen¹⁵ der männlichen dithematischen Rufnamen fixiert: *Al-brecht*, *Al-bert*, *A-lf* (< *Ad-olf*), *Arn-d* (< *Arn-old*), *Bern-d* (< *Bern-hard*), *Bert-old*, *Borc-hard*, *Det-leff*, *Det-mer*, *Dide-rik*, *Die-rk* (< *Dide-rik*), *Egg-ert*, *Eyn-wald*, *Engel-brecht*, *Engel-bert*, *Eu-ert* (< *Ever-hard*), *Frede-rik*, *V-ick* (< *Frede-rik*), *Vro-liik*, *Vro-win*, *Ger-d* (< *Ger-hard*), *Ger-lach*, *Ger-win*, *Geu-ert*, *God-schalk*, *Hart-wich*, *Helm-wich*, *Her-bert*, *Her-bort*, *Hilde-brant*, *Hin-rik*, *Hun-old*, *Con-rad*, *Co-rd* (< *Con-rad*), *Lam-bert*, *Lub-brecht*, *Lub-bert*, *Lude-wig*, *Marq-ward*, *Mein-hard*, *O^l-rik*, *Reyn-olt*, *Rut-ger*, *Sy-uerdt*, *Volkq-win*, *Wene-mer*, *Wern-er*, *Wil-helm*, *Will-em* und *Wil-m* (< *Wil-helm*), *Wolde-mer*, *Wolt-er*, *Wulff-hard*. Die Namen *Hart-man* und *Her-men* siehe unter dem Suffix *-man*.

Es sind 39 unterschiedliche Vollformen und acht Kontraktionen belegt. Die große Zahl der Vollformen widerspiegelt nach Ansichten von Bach (§122) nicht die reale Situation im Rufnamengebrauch und ist am ehesten auf die Tendenz der Schreiber zurückzuführen, die Vollformen den Kurzformen bei der Niederschrift vorzuziehen.

6.2.2. Kurzformen

6.2.2.1. Kurzformen aus einem Kompositionsglied

Aus dem ersten Kompositionsglied sind folgende Kurzformen gebildet worden: maskulin – *Engelke* (< *Engelbrecht*), *Gerke* (< *Gerhard* o. ä. Rufnamen auf *Ger-*), *Gode*, *Godeke* (< *Godschalk* o. ä.), *Goslik* (< *Gosschalk*), *Heyne* (< *Hinrik*), *Hinzte*

¹⁵ Bei Kontraktionen wird in Klammern auf ihre Vollform verwiesen.

(< *Hinrik*), *Kunne* (< *Konrad*), *Ludeke* (< *Ludewig*), *Reyneke* (< *Reynolt*), *Tideke*, *Tideman* (< *Diderik*), *Tyleman* (< *Diderik*), *Werneke* (< *Werner*), *Wessel* (< *Werner*), *Wilke* (< *Wilhelm*); feminin – *Heze*, *Hezeke* (< *Hedwig* o. ä.), *Odele* (< dithematische Rufnamen auf *Od-* oder *Odal-*), *Tale*, *Taleke* (< *Adelheit*). Diachronisch gesehen sind auch die männlichen Rufnamen *Hartman* und *Hermen* Kurzformen aus dem ersten Kompositionsglied der Rufnamen auf *Hart-* und *Her-*, wie zum Beispiel *Hartwig* und *Herbert*.

Aus dem zweiten Kompositionsglied sind die männlichen Rufnamen *Radeke* (< *Konrad*) und *Stene*, *Steneke* (< *Brunsten* o. ä.) gebildet worden.

Die Kurzform *Wineke* kann sowohl von dem ersten, als auch von dem zweiten Kompositionsglied dithematischer Rufnamen wie *Wenemer* (< *Winimar*) oder *Gerwin* gebildet werden.

6.2.2.2. Kurzformen aus beiden Kompositionsgliedern

Zu dieser Gruppe gehören im Kämmerlei-Register nur zwei Rufnamen: *Gobel* und *Tymme*. Beide sind aus dem ersten Kompositionsglied mit dem Anfangsbuchstaben des zweiten Kompositionsgliedes gebildet: *Gobel* < *God(e)bert* mit assimiliertem *-d-* und einem *-l*-Suffix und *Tymme* < *Dietmar*, auch mit Assimilation von *-t-*.

6.2.2.3. Kontraktionen

Da einige Forscher Kontraktionen als “unechte” Kurzformen betrachten, scheint es begründet zu sein, sie noch einmal unter Kurzformen anzuschauen. Einige der stark kontrahierten Formen werden in der Quelle allonom zu den Vollformen gebraucht. In diesen Fällen könnte man von den oben erwähnten “unechten” Kurzformen sprechen.

Von den acht im Kämmerlei-Register fixierten einsilbigen Kontraktionen sind zwei als Allomome zu ihren Vollformen belegt, nämlich, *Dierk* (< *Diderik*) und *Cord* (< *Conrad*). Bei dem Namen *Diderik* dominiert in den Belegen eindeutig die Vollform, bei *Conrad* wird fast ausschließlich die Kontraktion *Cord* gebraucht. Diese Tatsachen lassen sich nicht mit unterschiedlichem sozialen Status der erwähnten Personen erklären. Sie können nach Ansicht der Autorin vielmehr als Tendenz zur Verselbständigung der Kontraktionen aufgefasst werden. Diese Annahme bestätigen auch die Kontraktionen *Alf*, *Arnd*, *Bernd* und *Gerd*, die ohne ihre entsprechenden Vollformen im Kämmerlei-Register fixiert sind. Die Kontraktionen *Vick* und *Wilm*

werden parallel zu den Vollformen *Frederik* und *Wilhelm*, nicht aber als Allonyme gebraucht.

6.2.2.4. Suffigierung

Es sind im Kämmeri-Register sowohl suffigierte, als auch suffixlose Kurzformen belegt. Alle suffixlosen Kurzformen haben die Endung *-e*: maskulin: *Gode*, *Heyne*, *Kunne*, *Stene*, *Tymme*; feminin: *Odele*, *Tale*.

Die belegten Suffixe (mit Endungen) sind:

1) mnd. **-(e)ke**: maskulin: *Engelke*, *Gerke*, *Godeke*, *Ludeke* und *Luteke*, *Radeke*, *Reyneke*, *Steneke*, *Tideke*, *Werneke*, *Wilke*, *Wyneke*; feminin: *Taleke*;

2) mnd. **-el(e)**: maskulin: *Gobel*; feminin: *Odele*;

3) mnd. **-ze**: maskulin: *Hintze*; feminin: *Heze*¹⁶;

4) mnd. **-man**. "Die Bildung von Kurzformen mit Hilfe von *-man* ist alt, so dass die Namen *Hartman* und *Herman* schon lange als Vollform empfunden und behandelt wurden" (Hartig 1967, 21). Im 13./14. Jahrhundert wurde das Suffix erneut zur Auffüllung verkürzter Namen gebraucht. Aus der älteren Schicht dieser Kurzformen sind im Kämmeri-Register die Namen *Hartman* und *Hermen* belegt, aus der jüngeren: *Tideman*.

Die Kombination mehrerer Suffixe war das ganze Mittelalter über eine sehr beliebte Art der Kurzformenbildung:

5) mnd. Suffix **-l- + -ke** erscheint als **-lik(e)**: maskulin: *Goslik*;

6) mnd. Suffix **-l- + -man** im Rufnamen *Tyleman*;

7) mnd. Suffix **-z- + -(e)ke**: feminin: *Hezeke*;

8) mnd. Suffix **-z- + -le** wurde meist zu **-sel**: maskulin: *Wessel*.

Am verbreitetsten von allen ist das Suffix **-(e)ke**, das im Gegensatz zu den meisten anderen auch im späten Mittelalter, unterstützt durch die Diminuierung der Appellative, produktiv war. Einige, konsequent nur in Kurzformen verwendete Rufnamen sind als erstarrte Gebilde, die nicht mehr mit ihren ehemaligen Vollformen in Verbindung gebracht wurden, zu verstehen, da die produktive Zeit ihrer Suffixe aufgehört hatte und/oder sie sich im Bewusstsein der Menschen verselbständigt hatten.

¹⁶ Da die Suffixschreibung in der Quelle zwischen *Hese*, *Hesze* und *Heze* schwankt, kann der Kurzform auch ein *-s*-Suffix zu Grunde liegen, das jedoch vom *-z-* Suffix schwer zu unterscheiden ist.

6.2.3. Spezifisch niederdeutsche Rufnamenformen

Da Riga sich während des 15. Jahrhunderts im mittelniederdeutschen Sprachraum befand, sollen die aus Norddeutschland eingeführten und/oder in Riga selbst entstandenen niederdeutschen Rufnamen eine besondere Rolle gespielt haben. Um diese Hypothese zu überprüfen, werden alle Rufnamen auf ihre spezifisch niederdeutsche Form oder Verbreitung überprüft.

Als spezifisch niederdeutsche Rufnamenformen wurden Rufnamen bezeichnet,

1) die bei Seibicke (1996–2007) oder in anderen fundierten Studien als niederdeutsche Rufnamen, oft mit der entsprechenden hochdeutschen Form, bezeichnet werden;

2) die aus altsächsischen Appellativen gebildet sind;

3) die in einer dem mittelniederdeutschen Lautsystem angepassten Schreibung belegt sind.

Spezifisch niederdeutsche Vollformen und Kontraktionen sind *Alf*, *Arnd*, *Borchard*, *Detleff*, *Detmer*, *Diderik* und *Dierk*, *Eggert*, *Euert*, *Frederik*, *Geuert*, *Hinrik*, *Cord* (nicht aber das Allonom *Conrad*), *Lubbert*, *Meynerd* (nicht aber das Allonom *Meynhard*) *O^elrik*, *Syuerdt*, *Willem* und *Wilm* (nicht aber das Allonom *Wilhelm*) und *Wolter*. Spezifisch niederdeutsche Kurzformen sind *Engelke* (nicht aber das Allonom *Engelbrecht*), *Gerke*, *Godeke*, *Ludeke*, *Radeke*, *Reyneke*, *Steneke*, *Tale* und *Taleke*, *Werneke* (nicht aber das Allonom *Werner*), *Wilke*.

Als vorwiegend im Norddeutschland verbreitet galten Rufnamen,

1) die als solche bei Seibicke (1996–2007) charakterisiert werden;

2) deren Belege bis zum 15. Jahrhundert ausschließlich oder vorwiegend aus dem niederdeutschen Sprachraum stammten,

die aber keine spezifisch niederdeutsche Schreibung aufweisen.

Niederdeutsche Vollformen und Kontraktionen sind *Bernd*, *Eynwald*, *Vick*, *Gerd*, *Gerwin*, *Gosschalk*, *Helmich*. Niederdeutsche Kurzformen sind *Gode*, *Goslik*, *Heyne*, *Hermen* (nicht aber das Allonom *Herman*), *Hintze*, *Tideman* und *Tideke*, *Tyleman*, *Tymme*.

Beim Vergleich der spezifisch niederdeutschen Rufnamenformen mit der Gesamtheit der Rufnamen deutscher Herkunft im Kämmerer-Register sind folgende Beobachtungen festzustellen:

1. Einige Rufnamen werden sowohl in der niederdeutschen, als auch in der hochdeutschen oder überregionalen Schreibung gegeben.

2. Zu einigen überregionalen Rufnamen werden niederdeutsche Kurzformen gebildet.

3. Einige Rufnamen werden nur als niederdeutsche Kurzformen ohne ihre überregionalen Vollformen als Allonyme belegt.

4. Die niederdeutsche Kontraktion *Cord* wird als Allonym parallel zu der überregionalen Vollform *Conrad* verwendet.

Die spezifisch niederdeutschen Rufnamenformen bilden mit 57,6% die Mehrheit der Rufnamen deutscher Herkunft. Nur die drei belegten Frauenrufnamen scheinen einen mehr überregionalen Charakter zu tragen. Es können jedoch auf Grund der niedrigen Belegzahl keine Schlussfolgerungen gezogen werden.

6.2.4. Latinisierte Formen

Ganz auf Lateinisch sind nur die erste Überschrift und die ersten zwei Eintragungen des Kämmeri-Registers verfasst. Die erste Eintragung enthält auch zwei Namen – *Thidemannus Huntschede* und *Thidemannus de Nyelo*^e. Die einzige Latinisierung beider Rufnamen besteht in der lateinischen Endung *-us*. Das Anhängen dieser lateinischen Endung (in verschiedenen Kasus) bleibt auch während der ganzen Zeit der Registerführung die einzige Latinisierung deutscher Rufnamen.

6.3. Formenbildung: nichtdeutsche Rufnamen

Die meisten nichtdeutschen Rufnamen sind im Kämmeri-Register größtenteils über Latein als Vermittler- oder Herkunftssprache in eingedeutschter Form niedergeschrieben worden. Als solche widerspiegeln sie die im Volksmund stattfindenden Prozesse sprachlicher Eingliederung.

In diesem Kapitel werden 41 Rufnamen nichtdeutscher Herkunft linguistisch analysiert. Die Rufnamen sind im Kämmeri-Register bei 334 Rigaer Bürgern und deren Frauen in 1942 Belegen in verschiedenen Formen verzeichnet.

6.3.1. Deutsche Formen

6.3.1.1. Akzentuierung und Silbenschwund

Man kann zwischen nichtdeutschen Rufnamen mit beibehaltenem und mit verlagertem Akzent unterscheiden. Der beibehaltene Akzent konnte auf unterschiedliche Silben, meistens jedoch auf die erste Silbe fallen, zum Beispiel *Caspar*, *Martin*, aber auch auf andere Silben, zum Beispiel *Bartholomeus*, *Margarete*. Je nach der Stellung des Akzents traten Reduktion und Schwund der vor- oder nachtonigen Silben ein.

6.3.1.2. Andere lautlichen Prozesse

1. Lautsubstitution. “Im Mnd. war der Doppellaut *au* und die Lautverbindung *e + u* nicht bekannt. Man gestaltete sie daher zu *awe*, *ewe* um: *Paul* > *Pawel*, *Claus* > *Clawes*, *Andreas*¹⁷ > *Drewes*” (Bach §31). Die angeführten Beispiele sind alle auch unter Rigaer Rufnamen zu finden, statt *Drewes* ist die Vollform *Andrewes* belegt wie auch die Kurzform *Thewes* (< *Mathäus*).

Der vor allem für Rheinland typische *G- > J-* Wechsel im Anlaut ist in Rigaer Rufnamen *Yaspar* und *Jurgen* belegt.

2. Umlaut. Lateinisch *Martinus* ergibt im Deutschen *Merten*. In Angleichung an diese Umlautung sind auch analogische, lautgesetzlich nicht begründete Umlautformen entstanden wie *Henneke* (mit dem Allonom *Hanneke*; < *Hans*).

3. Metathese. Nach Lasch (§231) ist “die Metathese des *r* neben kurzem Vokal eine im niederdeutschen und niederländischen sehr verbreitete Erscheinung” und das in die Stellung vor *r*-Verbindungen gekommene *i* zeigt stets die *e*-Färbung, zum Beispiel die Rigaer Rufnamen *Kersten* (< *Christian*) und *Karstine* (< [*Kerstine*] < *Christine*).

6.3.1.3. Suffigierung

Die eingedeutschten nichtdeutschen Rufnamen konnten auf die gleiche Art wie die deutschen Rufnamen mit Suffixen und Endungen erweitert werden. Im Kämmerei-Register ist nur mit der Endung *-e* der Rufname *Jeppe* (< *Jacob*) fixiert.

¹⁷ “Beim Namen *Andreas* haben wir weithin von einer Form *Andreas* auszugehen, die eine Analogiebildung zu *Matthäus* und *Bartholomäus* darstellen dürfte.” (Bach §34)

Es sind bei den nichtdeutschen Rufnamen folgende Suffixe belegt:

1) mnd. **-(e)ke**: maskulin: *Andreweke, Hanneke/Henneke, Clawke*; feminin: *Anneke*;

2) mnd. **-in**, oft auch zu **-en** abgeschwächt: *Hannyn, Coppin/Coppen*.

3) mnd. **-ing**: *Henning, Kersting*, wobei die Form *Kersting* eher als Analogbildung zu betrachten ist. Es ist ein an das Suffix **-ing** angeglicherer Auslaut oder eine Verschreibung des Schreibers. Die Form ist nur einmal belegt.

Es ist auch eine Suffixkombination fixiert:

4) mnd. **-(e)ke + -in** als **-ken** (< **-kin**): *Michaelken*.

Es sind bei den nichtdeutschen Rufnamen weniger Suffixe (4) als bei den deutschen Rufnamen (8) belegt, da die meisten Suffixe zur Zeit der Einbürgerung der nichtdeutschen Rufnamen schon unproduktiv geworden sind. In Riga wie im ganzen niederdeutschen Sprachraum ist das auch bei Appellativen verwendete Diminutivsuffix **-eke** dominierend.

6.3.2. Spezifisch niederdeutsche Rufnamenformen

Im Kämmerei-Register sind mehrere spezifisch niederdeutsche Rufnamenformen fixiert. Es sind Namen, die dem mittelniederdeutschen Lautsystem angepasst wurden oder vorwiegend im mittelniederdeutschen Sprachraum verbreitet waren.

Spezifisch niederdeutsche Rufnamenformen sind *Andrewes* (nicht aber das Allonom *Andreas*), *Anneke* (nicht aber das Allonom *Anne*), *Hanneke* und *Henneke*, *Henning*, *Yaspar*, *Jurgen*, *Karstine* und *Kastine*, *Kersten*, *Clawes* (nicht aber das Allonom *Claus*), *Cleys*, *Merten* (nicht aber das Allonom *Martin*), *Pauwel*, *Steffen*, *Thewes*. Besonders in Norddeutschland verbreitet war der Rufname *Achylles*.

Ähnlich wie bei den Rufnamen deutscher Herkunft sind:

1) einige Rufnamen sowohl in der niederdeutschen, als auch in der überregionalen Schreibung gegeben;

2) zu überregionalen Rufnamen niederdeutsche Kurzformen gebildet worden;

3) einige Rufnamen nur in ihrer niederdeutschen Form ohne die hochdeutschen oder überregionalen Entsprechungen belegt.

Die Gesamtzahl der spezifisch niederdeutschen Formen ist bei den nichtdeutschen Rufnamen bedeutend niedriger als bei den deutschen. Sie bilden mit 29,3% nicht einmal ein Drittel aller Rufnamen nichtdeutscher Herkunft. Die Gründe für diese vergleichsweise niedrige Prozentzahl müssten in einer separaten Forschung untersucht

werden, vor allem unter Einbeziehung verschiedener Quellen. Einer der Gründe könnte das spätere Aufkommen der nichtdeutschen Rufnamen aus dem Süden sein, wie auch die damit verbundene geringere Zeit ihrer Adaptation in Norddeutschland.

6.3.3. Lateinische und latinisierte Formen

Es gibt unter den Rufnamen nichtdeutscher Herkunft keine besonders latinisierten Formen. Die Rufnamen sind parallel zu ihren eingedeutschten Formen in lateinischen Formen¹⁸ belegt, zum Beispiel *Nicolaus* und *Niclaws*, *Mathias* und *Mattys*. Viele selten vorkommende Namen, sind nur in ihrer lateinischen Form niedergeschrieben worden.

6.3.4. Slawische Formen

Es ist unter den Rigaer Bürgern eine Person mit slawischem Namen *Ywen*, der russischen Form für *Johannes*, notiert worden. Die Quelle zeigt auch, dass es sich um einen Rigaer Russen handelt. Eine slawische Form von *Joachim* ist nach Ansicht von Петровский (1995, 157) und Feyerabend (1985, 27) der Rufname *Yachim*, obwohl die Person nicht als Russe bezeichnet wird.

6.3.5. Skandinavische Formen

Bei zwei Rufnamen ist eine skandinavische Form zu vermuten. Der einmal belegte *Yöns Túrsson* trägt auch den typisch skandinavischen, aus dem Patronym abgeleiteten Bei- oder Familiennamen auf *-son* und könnte daher ein Schwede gewesen sein. Der ebenfalls einmal belegte Rufname *Jepp* ist nach Seibicke (II, 549) eine dänische und schwedische Kurzform von *Jacob*, die in Deutschland mit sehr wenigen Belegen nur in Friesland fixiert ist. Da beide Rufnamen nur einmal verzeichnet sind, kann man fundierte Aussagen weder über ihre Allonome, noch über die Herkunft der erwähnten Personen machen.

¹⁸ Hierzu werden auch die biblischen und Heiligennamen griechischer oder hebräischer Herkunft gerechnet, da bei ihnen durch die Bibel und den mittelalterlichen Schreibusus die lateinische Schreibung vorherrschend war.

6.4. Rufnamen mit unklarer Herkunft

Es gibt insgesamt vier Rigaer Rufnamen unklarer Herkunft, die 3,6% des Rigaer Rufnameninventars bilden. Alle vier Namen sind ziemlich eindeutig als Rufnamen zu identifizieren.

Hoppe ist, trotz der fehlenden Belege bei Seibicke (1996–2007) und der Ähnlichkeit mit dem deutschen Bei- und Familiennamen, in einer typischen Rufnamenposition belegt: *..vor rente van Hoppe Dreyers wegen*.

Der Rufname *Malwik* ist, trotz seines scheinbar dithematischen Aufbaus, unter den Rufnamen deutscher Herkunft nicht zu finden. Die größte Ähnlichkeit war mit dem im 6. Jahrhundert belegten Rufnamen *Mellovicus*, bzw. *Mellowicus* festzustellen. Die Verbindung ist aber unwahrscheinlich, da der Name *Mellowicus* im späten Mittelalter nicht belegt ist.

Pretzlo (Dativ) könnte der Form nach ein slawischer Rufname sein. Sein Träger wird aber nicht als Russe charakterisiert.

Der Name *Prutze* wird ebenfalls in der typischen Kombination ‘Rufname + Familienname’ gebraucht. Wenn es sich hier um den onymisierten Völkernamen der Pruzzen handeln würde, wäre der Name als Beiname zu bezeichnen. Wegen der mangelnden zusätzlichen Information muss diese Frage jedoch offen bleiben.

6.5. Allonome

6.5.1. Deutsche Rufnamen

Allonome Vollformen und Kurzformen: *Engelbert/Engelbrecht = Engelke*, *Godscalk/Gotschalk = Goslik*, *Hinrik = Hintze*, *Werner = Werneke*.

Unterschiedliche allonome Kurzformen: *Gode = Godeke*, *Heze = Hezeke*, *Tideman = Thidemannus = Tideke*.

Allonome Vollformen und Kontraktionen: *Albert = Albrecht*, *Bernt = Berent*, *Bertolt = Bertoldus = Bertelt*, *Diderik = Diderich = Didericus = Dierk*, *Eggert = Eggherd = Eghard*, *Eynwald = Enwald*, *Engelbert = Engelbrecht*, *Frederik = Frederich*, *Frolik = Frolich*, *Gerwen = Gerwin*, *Godscalk = Godschalk = Gotschalk = Gosschalk*, *Hartmann = Hartmannus*, *Hartwig = Hertwig*, *Helmwig = Helwich = Helmich*, *Herbord = Herbert*, *Herman = Hermen = Hermannus*, *Hildebrand = Hillebrand*, *Hinrik = Hinrich = Henrik = Henrich = Hinricus*,

*Conrad = Cord = Curd, Lubbert = Lubbrecht = Lubbertus = Lubbertes, Ludewig = Lodewig, Marquard = Marquardus, Meynhard = Meynard = Meynerd, Reynhold = Reynold = Reynoldus, Rutger = Rotger, Wenemer = Wenmer, Wilhelm = Wilhelmus = Willem = Willam = Willen*¹⁹, *Wolter = Walter, Wulfhard = Wulfard.*

6.5.2. Nichtdeutsche Rufnamen

Allonome Vollformen (auch suffigierte) und Kurzformen: *Anne = Anneke, Johan/Johannes = Hans, Kersten/Kerstien = Kerstingen*²⁰, *Nicolaus = Claus.*

Unterschiedliche allonome Kurzformen: *Hanneke = Henneke, Claus = Clawes = Clawke, Coppyn = Coppen, Mixkyte = Mitke.*

Allonome Vollformen und Kontraktionen: *Andreas = Andrewes, Johan = Johannes = Jan = Ywan, Jurgen = Jurgien = Jorgien, Karstine = Kastine, Kersten = Kerstien, Laurentius = Lorens, Margarete = Margrete, Mathias = Mathies = Mathis, Martin = Merten = Mertin, Nicolaus = Niclaus = Niclas = Niclawus = Niclawes, Paulus = Pauwel.*

Beim Vergleich der Allonome muss festgestellt werden, dass sowohl unter den Rufnamen deutscher, als auch nichtdeutscher Herkunft die allonomen Vollformen und Kontraktionen dominierend sind (72,7%). Die allonomen Voll- und Kurzformen und die unterschiedlichen allonomen Kurzformen sind nur mit je 14,6% und 12,7% vertreten. Diese Tatsache korreliert mit der großen Zahl der im Kämmerei-Register belegten Vollformen und könnte somit mit der Beschaffenheit der Quelle gedeutet werden, da sie der großen Beliebtheit der Kurzformen im Mittelalter widerspricht. Für konkretere Aussagen müssen noch mehr Rigaer Quellen analysiert werden.

6.6. Die Schreibung

Die im Kämmerei-Register belegten Rufnamen sind in unterschiedlichen Formen niedergeschrieben. Die möglichen Gründe für diese unterschiedliche Schreibung sind: einerseits das uneinheitliche mittelniederdeutsche Schreibsystem, andererseits die unterschiedlichen Verschriftlichungen der gesprochenen Sprache. Es ist im

¹⁹ Die Form *Willen* wird von der Autorin als Schreibfehler für *Willem* betrachtet. Theoretisch möglich wäre auch die Dativform von *Wille*, der Name ist in Deutschland aber erst seit dem 18. Jahrhundert belegt (Seibicke IV, 465).

²⁰ Nominativ kann auch *Kersting* gewesen sein. Da es nach Ansicht der Autorin eine analogisch gebildete Suffixerweiterung ist, wurde die der Vollform nähere Variante beibehalten.

Kämmerei-Register sowohl die etymologische, als auch die sprechsprachenahe Schreibung der Rufnamen vorhanden.

6.6.1. Vokalismus

Es sind bei den Rigaer Rufnamen fünf vokalische Grapheme²¹ – <a>, <e>, <i>, <o>, <u> und zwei diphthongische – <ei> und <au> – verwendet worden. Kurz- und Langvokalgrapheme sind dabei nicht unterschieden worden, da die Längebezeichnungen gar nicht oder inkonsequent gebraucht wurden. In der Regel sind in der offenen Silbe die Vokale lang, in der geschlossenen können sie sowohl lang, als auch kurz sein.

Die größte Frequenz haben die einfachen Allographen (a), (e), (i), (o), (u) und (ey). Da das lateinische Alphabet jedoch nicht ausreichte, um alle mittelniederdeutschen Laute zu bezeichnen, sind als Sonderzeichen sowohl über- wie auch nachgeschriebene Zeichen eingeführt. Sie können für verschiedene Erscheinungen wie Umlaut, vokalische Länge oder als Unterscheidung ähnlich aussehender Zeichen stehen.

Übergeschriebenes (e) ist in (o^e), (u^e) und (e^ey) anzutreffen. Seine Funktion ist nicht eindeutig. Es kann sowohl vokalische Länge, als auch Umlaut repräsentieren. Die Doppelschreibung (ee) und (ii) ist nach Lasch (§ 22) Kennzeichnung der vokalischen Länge. Belegt sind die Rufnamen *Vroliik*, *Hartwiich*, *Meerten*, *Micheel*, immer jedoch in geringerer Zahl als die Formen ohne Doppelschreibung.

Die Schreibung (ey) ist sowohl als Allograph für das diphthongische Graphem <ei>, wie auch als Längebezeichnung für <e> eingesetzt worden. Bei den Belegen im Kämmerei-Register dominiert die Verwendung für die Bezeichnung von Diphthongen. Die einzige Verwendung als Längebezeichnung ist eventuell im Rufnamen *Cleys/Cleis* belegt. Die Interpretation der Schreibung ist problematisch, da hier nur zwei Personen in sechs Belegen ohne Allonyme fixiert sind.

Das durchstrichene (ø) in *Yøns* kann unterschiedlich interpretiert werden. Auch Goetsch (1934, 14f.) betont den inkonsequenten Gebrauch dieses Zeichens im Rigaer Erbebuch am Anfang des 15. Jahrhunderts: Es konnte für den langen und kurzen o-, wie auch ö-Laut eingesetzt werden. Das nur einmal belegte Allograph (û) im Rufnamen *Hûnold* ist als graphische Unterscheidung vom nachstehenden (n) zu verstehen.

²¹ Graphembegriff nach Niebaum (2000, 1423) – “kleinste distinktive Einheit geschriebener Sprache, (...) die ein Phonem repräsentiert”, s. auch Kohrt (1998, 551ff.).

Das diphthongische Graphem <au> steht nur in den Rufnamen nichtdeutscher Herkunft wie *Claus* und *Laurenz*.

Die Graphenfolge (ie) kann man schwer mit konkreten Graphemen identifizieren. (ie) konnte im Mittelniederdeutschen sowohl für *e*-Laut stehen, wie auch als nachgeschriebener Vokal (e) nach (i) seine Länge anzeigen. Die erste Situation kann in den Rufnamen *Jurgien* und *Kerstien* vorliegen. Die zweite Situation kann der Schreibung *Mathies* zu Grunde liegen. Sowohl im Rufnamen *Kerstien*, als auch bei *Mathies* wird der Adaptationsprozess der nichtdeutscher Rufnamenauslaute *-ian* (*Christian* > *Kersten*) und *-ias* (*Matthias* > *Mattys*) sichtbar. Die (ie) Schreibung in *Dierk* ist schwer zu interpretieren, auch weil keine anderen Schreibvarianten der Kontraktion vorliegen, sondern nur die Vollform *Diderik*. Am wahrscheinlichsten ist die Schreibung mit der Kontraktion selbst *Di(d)er(i)k* zu erklären. Es kann auch eine Längekennzeichnung vermutet werden.

6.6.2. Konsonantismus

Bei den Rigaer Rufnamen sind 18 konsonantische Grapheme festzustellen. Die Fälle, wo Allographie in allen belegten Positionen – an-, in- und auslautend – mit dem Graphem identisch sind, werden nicht einzeln beschrieben. Solche Grapheme sind <r>, <ch>, <h>.

Graphem <l> ist inlautend sowohl in Einzel-, als auch Doppelschreibung belegt. Die Doppelschreibung markiert die Kürze des vorausgehenden Vokals (wie bei *Alleff* und *Willem*) oder ist durch Assimilation *-ll-* < *-ld-* (*Hillebrandt*) verursacht.

<m>. Die Konsonantenverdoppelung (mm) im Rufnamen *Tymme* kann als Kennzeichnung der Vokalkürze verstanden werden.

Graphem <n> ist in- und auslautend sowohl in Einzel-, als auch Doppelschreibung belegt. Es liegt hier nach Lasch (§228) meistens die Vereinfachung der geminierten Konsonanten vor. In anderen Fällen ist die Doppelschreibung Merkmal der Vokalkürze wie in *Kunne* oder *Henningh*.

Graphem <p> ist inlautend in Einzel- und Doppelschreibung, die die Vokalkürze markiert, belegt.

Graphem ist inlautend in Einzel- und Doppelschreibung belegt. Die Doppelschreibung kommt nur in den Rufnamen *Gobbel* und *Lubbert* vor und ist durch die Assimilation *-db-* > *-bb-* verursacht. Im Auslaut ist im Rufnamen *Jacop* das

Allograph (p) belegt, dominierend ist jedoch die etymologisch korrekte Schreibung *Jacob*. Die (p) Schreibung widerspiegelt die gesprochene Form des Rufnamens.

Die Abgrenzung der Grapheme <f>, <v> und <w> und ihrer Allographe ist schwierig. In vorliegender Arbeit hat die Autorin nach dem Modell von Goetsch (1934) gehandelt, es werden nämlich drei Grapheme unterschieden und die Allographe werden nach Möglichkeit zugeordnet.

Anlautend kann für <f> die (f, v) Schreibung wechseln. Die Schreibung (f) ist üblich in Fremdwörtern und im Auslaut wie zum Beispiel in den Formen *Stefen* und *Alf*. (v) ist nur im Anlaut belegt. Die Doppelschreibung (ff) ist nach Lasch (§288) im Anlaut selten, etwas öfter in Namen wie *Ffiederich* und *Ffranciscus*. (ff) wird auch im Auslaut geschrieben, zum Beispiel *Alff*, *Detleff*. Im Kämmerer-Register ist die (ff)-Schreibung auch im Inlaut in den Rufnamen *Wulffhard*²², *Cristoffer* und *Steffen* belegt. In den letzten zwei steht (ff) für das lateinische (ph). Umgekehrt steht (ph) für <f> in der Schreibung *Alph*. (u) für <f> steht in Rufnamenformen wie *Alleue* und *Steuern*, wahrscheinlich als hyperkorrekte Form und analogische Rückbildung zu den Formen mit Auslautverhärtung -v > -f. In der (fw)-Schreibung in *Detlefwes* (Genitiv) liegt Kompositionsbildung zwischen Auslauts- und Inlautsschreibung vor.

Graphem <v> ist als (u) in Rufnamenformen *Euert* und *Geuert* belegt. Das Zeichen (u) konnte also je nach seiner Stellung für einen Vokal oder Konsonanten verwendet werden.

Graphem <w> ist in den Rufnamen des Kämmerer-Registers im An- und Inlaut belegt, so in *Werner* oder *Eynwald*. Im Inlaut ist <w> vor allem als Anlaut des zweiten Namengliedes -wald, -win, -wig und -ward fixiert. Die belegten Allographe im Inlaut sind (w, u). Zwischen Vokalen steht (w) auch in den adaptierten Formen der nichtdeutschen Rufnamen wie *Andrewes*, *Thewes* und im Rufnamen *Clawke*.

Graphem <t> ist sowohl in Einzel-, wie auch Doppelschreibung belegt. Die Doppelschreibung kommt jedoch nur in den nichtdeutschen Rufnamen *Mattias* und *Mattys* vor. Auch die (th)-Schreibung für (t) ist einerseits auf lateinischen Einfluss, andererseits auf eine Tendenz in der mittelniederdeutschen Schreibtradition zurückzuführen, wie sie in den Rufnamen *Balthazar*, *Katherine*, *Thewes* und *Alberthe*, *Stephen* bezeugt ist. Die Schreibung (d) im Auslaut der Rufnamen *Alberd*/*Alberdes*

²² (ff) kann auch als Auslaut des ersten Namengliedes *Wulff* interpretiert werden.

(G), *Luberd* /*Lubberde* ist eine hyperkorrekte Form bei der Schreibung der Auslautverhärtung, eine Analogiebildung nach dem Muster *Arnt* <*Arnd*.

<**d**>. Im An- und Inlaut ist fast ausschließlich die (d) Schreibung belegt. Die einzige Ausnahme bildet die Form *Gotschalk*. Die Form ist eventuell auf hochdeutschen Einfluss zurückzuführen. Im Auslaut ist die Schreibung wechselhaft. Sie ist auf die teilweise verschriftlichte Auslautverhärtung zurückzuführen.

Für <**s**> sind im Kämmerei-Register die Alloraphe (s, sz, z, ss) belegt. Nach Lasch (§329) ist bei <**s**> im Mittelniederdeutschen “ nicht mit einheitlichem Lautwert zu rechnen”, da es je nach der Position sowohl einen stimmhaften, wie auch einen stimmlosen Laut bezeichnet. Diese Opposition wird aber in der sehr wechselhaften Schreibung nicht sichtbar, zum Beispiel in den Allonomen *Hese*, *Hesze* und *Heze*. Die Alloraphe (ss) und (sz) können auch die Kürze des Vokals anzeigen wie im Rufnamen *Wessel*. In Lehnwörtern steht (s) für *ts* und lateinisches *c*. In den Rufnamen des Kämmerei-Registers ist das in der Form *Laurens* zu sehen.

<**sch**>. Das einzige Allograph ist (sch) im Rufnamen *Godschalk*. Über die Beziehungen von (sch) und (sc) s. Kapitel 6.6.3. Punkt 5.

<**k**>. Nach Lasch (§336) und auch in den Belegen des Kämmerei-Registers wechselt (k) häufig mit (c) vor *a*, *o*, *u*, zum Beispiel *Cord* und *Kord*. Die (c)-Schreibung ist in diesen Positionen dominierend. (c) ist auch im Auslaut belegt, zum Beispiel in *Dideric*, *Hinric*. Über die (ch) Schreibung für <**k**> im Auslaut s. Kapitel 6.6.3. Punkt 9. Nicht erklärbar ist die (cc) Schreibung im nichtdeutschen Rufnamen *Nicclis*. Eine besondere Schreibung hat die Graphemkombination <**kw**>. Sie ist als (kqw, qu, qw) in Formen *Volkqwin*, *Marquard* und *Marquard* belegt.

<**g**>. In allen Positionen tritt neben (g)- auch (gh)-Schreibung auf, wie in *Gherd*, *Helmwyghe* oder *Hartwigh*, wobei die (g)-Schreibung frequenter als (gh) ist. Die Doppelschreibung (gg) ist im Rufnamen *Eggerd* belegt. Im Auslaut ist die Schreibung wechselhaft. Sie ist auf die teilweise verschriftlichte Auslautverhärtung zurückzuführen. (g)-Schreibung repräsentiert die etymologische Schreibweise. Die der Sprechsprache entsprechende Schreibung ist mit der Auslautvariante (ch) vertreten. Selten ist sie aus dem Auslaut auf den Inlaut übertragen worden wie in *Hertwiche* und *Helmwiche*. (ch) im Rufnamen *Borchard* ist nach Lasch (§344) als (kh) zu lesen. Die Assimilation *g* > *k* vor *h* ist auch im Familiennamen *Berchoff* im Rigaer Erbebuch für die Jahre 1403 und 1407 belegt.

<j> ist in Rufnamen des Kämmerer-Registers nur im Anlaut als (j) oder (y) belegt. Das Zeichen (y) kann demnach nach seiner Stellung für einen Vokal oder Konsonanten verwendet werden.

6.6.3. Reflexe der gesprochenen Sprache

Die Reflexe der gesprochenen Sprache kann man bei der Analyse der Rufnamen in zwei Ebenen einteilen: der Namen- und der Lautebene. Wo die sprechsprachlichen Veränderungen mehrere kontinuierlich parallel existierende Rufnamenformen zuließen, kann man in Bezug auf diese parallelen Rufnamen von den Reflexen auf der Namenebene sprechen²³. Bei der Betrachtung jedes einzelnen Namens und seiner Schreibvarianten kann der Einfluss der gesprochenen Sprache auf der lautlichen Ebene erwogen werden. In diesem Kapitel werden nur die Reflexe auf der lautlichen Ebene beschrieben. Alle im Weiteren beschriebenen Reflexe der gesprochenen Sprache sind auf niederdeutsche Besonderheiten zurückzuführen.

1. Der Lautwandel *er* > *ar*: [*Kerstine*] > *Karstine*.

2. Der Lautwandel *i* > *e*, in offener Silbe, auch in *r*-Verbindungen: [*Christian*] > [*Kirsten*] > *Kersten*.

3. Der Lautwandel *a* > *o* vor *-ld* und *-lt*: [*Walter*] > *Wolter*.

4. **Schwund** des *r* vor *st* und *sch*: *Karstine* > *Kastine*.

5. Der Lautwandel *sk/sc* > *sch*: *Godscalk* > *Godschalk*. Außer dem Westfälischen, wo die Beibehaltung von <sk> gilt, muss ein allmählicher Übergang stattgefunden haben. Im Kämmerer-Register ist die Form *Godscalcl/Godscalk* in drei Belegen bis zum Jahr 1412 bezeugt. Da von den gleichen Schreibern die Formen auch parallel mit *sch* geschrieben wurden, ist diese Schreibung nicht eindeutig zu interpretieren.

6. Die Assimilationen *-ld-* > *-ll-* und *-ndb-* > *-mb-*: *Hildebrant* > *Hillebrandt* und [*Landbert*] > *Lambert*.

7. Die Auslautverhärtung: *-v* > *-f*, *-g* > *-ch*, *-d* > *-t*. Zu Beginn der mittelniederdeutschen Überlieferung war dieser Prozess schon abgeschlossen. Die Belege, in denen die ältere Schreibung vorliegt, sind auf die etymologische Schreibweise des 15. Jahrhunderts zurückzuführen. Dass diese Schreibung nicht vollständig durchgeführt wurde, zeigen die zahlreichen abweichenden Belege, zum Beispiel *Hartwyg/Hartwich* oder *Bernd/Bernt*. In den flektierten Formen ist

²³ Diese Rufnamen und ihre Varianten sind als Allonome im Kapitel 6.5. zusammengefasst. Als sprechsprachlichere Formen sind die Kurzformen und Kontraktionen aufzufassen.

Auslautverhärtung nicht eingetreten, wie die Beispiele im Kämmerei-Register zeigen: *Detlefwes*, aber *Dettleff*; *Helmige*, aber *Helmich*; *Bertolde*, aber *Bertolt*. Auch die Schreibung (dt) im Auslaut kann als Wiedergabe der verhärteten Aussprache verstanden werden, zum Beispiel in *Eynwaldt*, *Syuerdt*. Drei Schreibvarianten sind bei dem Rufnamen *Euerd/Euerdt/Euert* belegt, wobei die letzte Form dominiert und somit eindeutig die gesprochene Sprache repräsentiert.

8. Geminierte Konsonanten werden im Auslaut vereinfacht: *Johannes/Johann* > *Johan*, *Tidemann* > *Tideman*. Im Kämmerei-Register ist die einfache Form in allen Fällen vorherrschend.

9. Die nebetonige Stellung hat die Entwicklung *-ik* > *-ich* Entwicklung veranlasst: *Diderich*, *Hinrich*.

10. „**Zwischenvokalisches -d-** ist in der gesprochenen Sprache stark gefährdet gewesen, es ist gelegentlich auch in der Schrift ausgefallen.“ (Bischoff, Peters 2000, 1494): *Godes-* > *Gosschalk*, parallel auch die Form *Godschalk*. Der gleiche Prozess liegt auch den Formen *O^elrik* (< *Odal-*) und *Albert* (< *Adal-*) zu Grunde.

11. Die in mittelniederdeutscher Zeit entstandenen **Sekundärvokale** veranlassten die Doppelschreibung des vorausgehenden Konsonanten, um die Kürze des Stammvokals anzuzeigen, zum Beispiel in den Rufnamen *Alleff* (< *Alf*) und *Willem* (< *Wilm*).

6.7. Flexion

Im Kämmerei-Register sind die Rufnamen in allen vier Kasus fixiert. Die meisten Belege sind im Dativ niedergeschrieben. Genitiv kommt meistens in den Verwandtschaftsbeschreibungen sowie bei der Nennung des Eigentums vor. Vergleichsweise selten sind Nominativ und Akkusativ belegt. Es sind dieselben Deklinationestypen wie bei den mittelniederdeutschen Appellativen belegt. Die wenigen latinisierten deutschen wie auch die lateinischen Rufnamen gehören der *o*-Deklination an. Sporadisch sind auch hybride Formen belegt, bei denen die latinisierten Rufnamen auf *-us* (> *-s*) mit deutschen Flexionsendungen versehen wurden, zum Beispiel *Hartmanse* (Dativ). Die Kasusendungen der Rufnamen sind nicht kontinuierlich verschriftlicht, was der sprechsprachlichen Situation der Zeit entspricht. Bei den Rufnamen, die zusammen mit der Anrede *her* und einem Bei- oder

Familiennamen oder einer Berufsbezeichnung erscheinen, wird der Kasus oft nur bei einigen Elementen der Wortgruppe oder gar nicht geschrieben.

7. DIE SOZIOLINGUISTISCHE ANALYSE RIGAER RUFNAMEN

7.1. Die frequentesten Rufnamen

Ein repräsentatives Bild über die Verteilung der Rigaer Rufnamen kann durch die Zusammenstellung einer Liste der frequentesten Rufnamen erreicht werden. Als die frequentesten Rufnamen wird in diesem Kapitel die Gruppe der zehn männlichen Rufnamen verstanden, die aus der Gesamtzahl der 104 in Riga belegten männlichen Rufnamen herausragen. Obwohl diese zehn Rufnamen nur 9,6% aller in Riga belegten männlichen Rufnamen bilden, wurden sie von 63,7% der Bürger getragen und können daher als repräsentativ bezeichnet werden. Die Zahl der weiblichen Rufnamen ist zu gering, um fundierte Aussagen über ihre Häufigkeit zu machen.

Während bei der Auswertung des Rigaer Nameninventars die Rufnamen deutscher Herkunft häufiger (63 Rufnamen, 60,6%) im Vergleich zu den nichtdeutschen Rufnamen (37 Rufnamen, 35,6%) waren, sieht die Situation bei der Betrachtung der frequentesten Rufnamen in der Tabelle 2 anders aus.

Tabelle Nr. 2. Die frequentesten männlichen Rigaer Rufnamen²⁴

Nr.	Rufname	Personen (%)
1.	<i>Hans, Johan, Jan</i>	154 (23,9%)
2.	<i>Hinrik, Hintze</i>	74 (11,5%)
3./4.	<i>Hermen, Herman</i>	41 (6,4%)
3./4.	<i>Claus, Nicolaus</i>	41 (6,4%)
5.	<i>Peter</i>	29 (4,5%)
6.	<i>Cord, Conrad</i>	19 (3%)
7.	<i>Arnd</i>	15 (2,3%)
8.	<i>Jacob</i>	14 (2,1%)
9./10.	<i>Andreas, Andreweke</i>	12 (1,8%)
9./10.	<i>Merten</i>	12 (1,8%)

²⁴ Mit dem farbigen Hintergrund sind die nichtdeutschen Rufnamen markiert.

insgesamt (von 645 männlichen Personen)	411 (63,7%)
---	-------------

Sechs von den zehn frequentesten Rufnamen – *Johan, Nicolaus, Peter, Jacob, Andreas, Merten* – sind nichtdeutscher Herkunft. Eindeutig dominierend zeigt sich der Rufnamen *Johan*. Es sind so viele Personen, wie die nächsten drei Plätze belegenden Rufnamen – *Hinrik, Hermen* und *Nicolaus* – zusammengerechnet. Die Dominanz der oben erwähnten nichtdeutschen Rufnamen fällt mit der Tendenz im ganzen deutschsprachigen Raum zusammen.

Um die Rufnamen Rigas mit denen in Norddeutschland zu vergleichen, wurden Forschungen herangezogen, in denen die Häufigkeitslisten der Rufnamen für eine vergleichbare Zeitperiode zusammengestellt sind. Das sind Rufnamen aus Barth in Vorpommern (Müller 1933, 192), aus Köln (Hoffmann 2000, 118) und aus dem Münsterland (Hartig 1967, 80ff.).

Tabelle Nr. 3. Die frequentesten Rufnamen in Riga und Norddeutschland²⁵

	Riga 1405–1474	Barth 1324–1505	Köln 1417	Münsterland 1498
1.	<i>Hans, Johan, Jan</i>	<i>Johannes, Hans</i>	<i>Johann, Hans</i>	<i>Johan</i>
2.	<i>Hinrik, Hintze</i>	<i>Hinric</i>	<i>Heinrich, Heinz</i>	<i>Hinrick</i>
3.	<i>Hermen, Herman</i>	<i>Nicolaus, Clawes</i>	<i>Hermann</i>	<i>Herman</i>
4.	<i>Claus, Nicolaus</i>	<i>Herman</i>	<i>Peter</i>	<i>Bernt</i>
5.	<i>Peter</i>	<i>Petrus, Peter</i>	<i>Gerhard</i>	<i>Gert</i>
6.	<i>Cord, Conrad</i>	<i>Thidericus, Tideke</i>	<i>Jacob</i>	<i>Dirick</i>
7.	<i>Arnd</i>	<i>Gherhardus, Gherd</i>	<i>Wilhelm</i>	<i>Euert</i>
8.	<i>Jacob</i>	<i>Arnoldus, Arnd</i>	<i>Gobel(inus)</i>	<i>Albert</i>
9.	<i>Andreas</i>	<i>Jacobus</i>	<i>Tilmann</i>	<i>Arnt</i>
10.	<i>Merten</i>	<i>Martinus</i>	<i>Til</i>	<i>Lambert</i>

Der Vergleich der Rigaer, Barther, Kölner und münsterländischen Rufnamen (Tabelle 3) zeigt, dass Riga die größte Konzentration der nichtdeutschen Rufnamen aufweist. Der Rigaer Situation am ähnlichsten erweist sich die Barther Namenliste. Sie enthält nicht nur die nach Riga größte Zahl der nichtdeutschen Rufnamen (5),

²⁵ Alle mit Rigaer Rufnamen identischen Barther, Kölner und Münsterländischen Rufnamen sind fett markiert.

auch die Übereinstimmung der häufigsten Namen ist am größten – acht von zehn Namen stimmen überein. Die regen politischen, wirtschaftlichen wie auch verwandtschaftlichen Kontakte im hanseatischen Raum könnten der wichtigste Grund für ähnliche Rufnamenlandschaften sein. Wichtig wären hierfür weitere vergleichende Studien mit den deutschen Hansestädten wie Lübeck, Rostock oder Greifswald, für die nach dem Kenntnisstand der Autorin keine solchen Häufigkeitslisten für die entsprechende Zeitperiode vorliegen.

7.2. Rufnamen in verschiedenen sozialen Schichten

Von den vier im Kapitel 3.3. charakterisierten sozialen Schichten des mittelalterlichen Riga sind im Kämmerei-Register nur drei belegt: die Geistlichkeit, die obere und die mittlere gesellschaftliche Schicht. Zu der Geistlichkeit wurden Personen gerechnet, die als solche in der Quelle oder in den Kommentaren von Bulmerincq (1913) genannt sind. Die 61 Personen dieser Gruppe tragen 25 unterschiedliche Rufnamen. Zu der oberen gesellschaftlichen Schicht wurden alle Personen mit der Anrede *her* gerechnet. Hier sind auch zwei Personen ohne Anrede *her* gezählt: der zur Zeit der Verfassung des Kämmerei-Registers schon verstorbene und nur einmal belegte Rigaer Ratsherr *Gosschalk Wyman* und der ebenfalls einmal belegte Ratsherr und Kämmerer *Hinrich Gersse*. Die 99 Personen dieser Gruppe tragen 35 unterschiedliche Rufnamen. Zu der mittleren Schicht wurden alle übrigen in der Quelle erwähnten Rigaer Bürger gerechnet. Es sind 485 Personen mit 87 unterschiedlichen Rufnamen.

7.2.1. Deutsche und nichtdeutsche Rufnamen

Unter der **Geistlichkeit** dominieren, wenn auch unbedeutend die deutschen Rufnamen (13:12). Bei der Betrachtung der Frequenz dieser Rufnamen ist die Situation aber umgekehrt: fast zwei Drittel (62,3%) aller Geistlichen tragen nichtdeutsche Rufnamen. Mit Abstand dominierend unter den nichtdeutschen Rufnamen ist mit 20 Namenträgern der Rufnamen *Johan* (32,8% aller Geistlichen). Ihm folgt mit fünf Namenträgern der Rufname *Nicolaus*. Die deutschen Rufnamen sind relativ gleichmäßiger verteilt. An der Spitze mit sieben Namenträgern steht der Rufname *Hinrik* (11,5% aller Geistlichen).

In der **oberen Schicht** dominieren nicht nur die deutschen Rufnamen (28:7), sondern auch Namenträger mit deutschen Rufnamen: mehr als zwei Drittel (67,3%) aller Vertreter der Oberschicht haben deutsche Rufnamen. Wie bei der Geistlichkeit dominiert unter den nichtdeutschen Rufnamen mit 24 Namenträgern der Rufname *Johan* (24,2%), drei Personen heißen *Nicolaus*, zwei – *Peter*. Unter den deutschen Rufnamen dominiert mit 13 Namenträgern der Rufname *Hinrik* (13,1%). Den zweiten Rang mit je sechs Namenträgern teilen die Rufnamen *Hermen* und *Cord*.

In der **Mittelschicht** sind, trotz des Überwiegens der deutschen Rufnamen (51:33), die Namenträger mit den nichtdeutschen Rufnamen in der Mehrzahl. Da sie aber nur wenig über die Hälfte (53,2%) aller Personen in der Mittelschicht ausmachen, kann man von einem gewissen Gleichgewicht in der Verbreitung der deutschen und nichtdeutschen Rufnamen in der Mittelschicht sprechen. Auch hier ist unter den nichtdeutschen Rufnamen mit großem Abstand der Rufname *Johan* und sein Allonom *Hans* (22,7%) mit 110 Namenträgern vorherrschend. Auf dem zweiten Platz mit dreimal weniger Namenträgern (33) folgt der Rufname *Nicolaus* mit seinem Allonom *Claus* (6,8%). Unter den deutschen Rufnamen dominiert mit 54 Namenträgern der Rufname *Hinrik* (11,1%). Ihm folgt der Rufname *Hermen* (33 Namenträger).

Die Rufnamen sind nicht gleichmäßig auf alle sozialen Schichten verteilt. Bei der Geistlichkeit ist ein höherer Anteil an nichtdeutschen Namen festzustellen. Den Gegensatz zu ihr bildet die Rigaer Oberschicht, die fast ausschließlich deutsche Rufnamen aufweist. Das kann mit einem gewissen Konservatismus in der Namengebung der Oberschicht erklärt werden. Die Namensvielfalt der Mittelschicht ist einerseits durch die große Zahl der belegten Namenträger bedingt, sie kann aber auch als ein Indiz für die Offenheit der Mittelschicht gegenüber den Neuerungen interpretiert werden.

7.2.2. Vollformen und Kurzformen

Der Vergleich der Verbreitung von Voll- und Kurzformen der Rufnamen ist mit einer gewissen Relativität verbunden. Viele Namen sind sowohl als Vollformen, wie auch als Kurzformen belegt. Da einige der Formen als Allonyme verwendet werden, kann man in diesem Kapitel nicht über die Zahl der Namenträger sprechen. Es wird im Weiteren deshalb nur die Formenzahl verglichen.

Dominierend unter den **Geistlichen** sind die Vollformen, sowohl unter den deutschen Rufnamen (11 Vollformen : 3 Kurzformen), als auch noch deutlicher unter den nichtdeutschen Rufnamen (13:2). Zusammengefasst (24:5) übersteigt die Zahl der Vollformen diejenige der Kurzformen fast um das Fünffache. Auch in der **Oberschicht** dominieren die Vollformen, sowohl unter den deutschen Rufnamen (27: 7), als auch unter den nichtdeutschen Rufnamen (8:3). Zusammengefasst (35:10) übersteigt die Zahl der Vollformen diejenige der Kurzformen dreieinhalbmal. Dominierend in der **Mittelschicht** sind ebenfalls die Vollformen, sowohl unter den deutschen Rufnamen (40: 17), als auch unter den nichtdeutschen Rufnamen (26:14). Zusammengefasst (66:31) übersteigt die Zahl der Vollformen diejenige der Kurzformen etwa um das Doppelte.

Die Analyse aller sozialen Schichten zeigt, dass im Kämmerei-Register die Vollformen der Rufnamen bedeutend häufiger als die Kurzformen belegt sind, was mit dem überwiegenden Gebrauch der Kurzformen im Mittelalter in Norddeutschland nicht übereinstimmt. Diese Tatsache kann mit der Art und Bestimmung der Quelle erklärt werden und müsste unter der Heranziehung mehrere Rigaer Quellen derselben Zeitperiode analysiert und verglichen werden.

7.2.3. Latinisierte Formen

Von Latinisierungen kann die Rede vorwiegend bei den Rufnamen deutscher Herkunft sein. Bei den nichtdeutschen Rufnamen werden in diesem Zusammenhang die lateinischen und hybriden Kasusendungen angeschaut.

Von den 23 **Geistlichen** mit deutschen Rufnamen sind nur fünf in latinisierter Schreibung belegt. Alle diese Namen sind jedoch auch ohne Latinisierungen in der Quelle vorhanden. Bei den nichtdeutschen Rufnamen sind lateinische Kasusendungen der Rufnamen *Gregorius*, *Johannes* und *Nicolaus* vorhanden.

In der **Oberschicht** sind fast keine latinisierten Rufnamen belegt. Unter den deutschen Rufnamen ist der einzige Fall der lateinische Anfangstext mit den zwei Rufnamen. Auch die nichtdeutschen Rufnamen sind nur viermal mit lateinischen Kasusendungen belegt, in allen Fällen handelt es sich um den Rufnamen *Johannes*.

In der **Mittelschicht** ist die Situation schon durch das umfangreichere Rufnamenmaterial und die höhere Belegzahl vielfältiger. Die Zahl der Latinisierungen aber ist auch hier gering. Von den 222 Personen mit deutschen Rufnamen sind nur acht mit latinisierten Formen niedergeschrieben, aber auch bei ihnen dominiert die

deutsche Schreibung. Von den nichtdeutschen Rufnamen sind nur die Namen *Augustinus* und *Johannes* mit lateinischen Kasusendungen belegt.

Es muss festgestellt werden, dass die latinisierte Schreibung der Rufnamen im Kämmerei-Register nur sporadisch vorkommt.

7.2.4. Spezifisch niederdeutsche Formen

Unter den Rufnamen deutscher Herkunft dominieren in allen drei Schichten die niederdeutschen Rufnamenformen und nur wenige Namen sind in beiden, sowohl in der niederdeutschen, als auch der überregionalen Form belegt. Unter den Rufnamen nichtdeutscher Herkunft sind die überregionalen Formen in allen drei Schichten in der Mehrzahl. Das kann einerseits mit dem vergleichsweise jüngeren Charakter der nichtdeutschen Rufnamen in Norddeutschland erklärt werden, andererseits waren sie immer auf ihre “ korrekte ” lateinische Form zurückzuführen, da sie als biblische und Heiligennamen im kirchlichen Gebrauch regelmäßig verwendet wurden.

Die gleichen Verhältnisse wie bei den Rufnamenformen sind auch unter den Namenträgern zu beobachten: in allen drei Schichten überwiegen Namenträger mit niederdeutschen Namenformen deutscher und mit überregionalen Namenformen nichtdeutscher Rufnamen. Dass bei den Gesamtzahlen in der Mittelschicht und bei der Geistlichkeit die überregionalen Namenformen überwiegen, kann auf den größeren Anteil der nichtdeutschen Rufnamen in diesen Schichten zurückgeführt werden.

7.3. Die nationalen Unterschiede

Die unterschiedlichen Nationalitäten der Rigaer Bürger kommen im Kämmerei-Register kaum zum Vorschein. An den Gästen der Stadt – Russen, Polen und Litauern – ist jedoch zu beobachten, dass die Nationalität der nichtdeutschen Personen im Kämmerei-Register ziemlich konsequent angegeben wird. Das gleiche kann man auch für die Rigaer Bürger vermuten. So gesehen sind zwei Einträge im Kämmerei-Register hervorzuheben. Eine Person wird als ‘ undeutsch ’ genannt. Ihr Rufname *Hans* ist der beliebteste Rufname in Riga und weist keine nationalen Besonderheiten auf. Eine Person wird als Sohn eines Russen bezeichnet und trägt den russischen Rufnamen *Iwen*.

7.4. Rufnamen und Familientradition

Die Tatsache, dass die Rufnamen im Mittelalter im deutschsprachigen Raum nach gewissen, wenn auch unterschiedlichen Prinzipien von Generation zu Generation innerhalb einer Familie weitergegeben wurden, ist bereits beschrieben worden. Die Rufnamen des mittelalterlichen Livlands, und damit auch Rigas, sind unter solchem Aspekt noch nicht analysiert worden.

Von allen verwandtschaftlichen Beziehungen sind in der Quelle die Verwandten einer Generation dominierend: Brüder (dreimal), Brüder und Schwestern (einmal) und Ehepartner (zweimal). Über gewisse Familientraditionen können nur die ersten zwei Beispiele Material liefern, da die Eltern bei der Taufe ihrer Kinder sich nicht selten an bestimmte Leitnamen der Familie gehalten haben. So ist auffallend, dass bei allen drei Brüderpaaren nur Rufnamen deutscher Herkunft belegt sind. Dass diese Tatsache nicht verallgemeinert werden darf, ist schon durch die Zahl der Belege begründet. Zweifel an allgemeiner Geltung legt sich auch nahe durch die Rufnamen des Geschwisterpaars *Heze* und *Johan Loman*, wo gerade der Bruder einen nichtdeutschen Rufnamen hat.

Von den drei Vater–Sohn–Verwandtschaften sind zwei durch Nachbenennung gekennzeichnet. Die Gleichheit der Rufnamen erlaubt jedoch noch nicht zu behaupten, dass die Söhne nach ihren Vätern benannt wären. Es kann sich auch um eine Nachbenennung nach einem gleichnamigen Großvater oder Onkel gehandelt haben.

Für weitere gezielte Untersuchungen der Familientradition in der Rufnamengebung im mittelalterlichen Riga müssen weitere Quellen mit dem Schwerpunkt auf Privaturkunden herangezogen und analysiert werden.

8. RUFNAMEN DER GÄSTE DER STADT

Fast ein Fünftel von allen im Kämmerei-Register erwähnten Personen (144 Personen, 18%) sind Gäste der Stadt. Meistens handelt es sich um ausländische Gäste des Rigaer Rates, einen großen Teil bilden Bürgermeister oder Ratsherren anderer livländischer Städte.

8.1. Rufnamen aus dem deutschsprachigen Raum

Mit den Rufnamen aus dem deutschsprachigen Raum werden in diesem Unterkapitel die der deutschsprachigen Rufnamenlandschaft zugehörigen Rufnamen, sowohl deutscher als auch nichtdeutscher Herkunft, verstanden.

Zur deutschen Rufnamenlandschaft zählen die Rufnamen der Gäste aus Livland, aus dem Ordensland in Preußen und aus deutschen Städten. Es sind 109 Personen, 76,2% aller Rigaer Gäste. 47,2% dieser Personen trugen acht unterschiedliche Rufnamen. Die Rufnamen *Johan*, *Hinrik*, *Hermen*, *Cord* und *Jacob* gehörten auch in Riga zu den beliebtesten, was auf eine sehr ähnliche, nicht aber identische Rufnamenlandschaft in Riga und Livland²⁶ schließen lässt.

8.2. Rufnamen aus dem russischen Sprachraum

Zu den Rufnamen aus dem russischen Sprachraum gehören hauptsächlich die Namen der Polozker Russen. Es sind acht Personen mit acht unterschiedlichen Rufnamen – *Astaffie*, *Eustachie*, *Michael*, *Mitke/Mykite*, *Sylleuie/Zeuleuie*, *Tolbe*, *Trachgon* und *Wasile* belegt. Dass diese Personen Russen waren, wird auch in den Einträgen im Kämmerer-Register betont. Weitere zwei Personen sind ihren Rufnamen *Jachim* und *Danil* nach als Russen zu vermuten.

8.3. Rufnamen aus dem litauischen Sprachraum

Von den Gästen aus dem litauischen Sprachraum sind in erster Linie die Boten und Schreiber der litauischen Großfürsten zu nennen. Eindeutig zum litauischen Namenssystem gehören aber nur die Namen der Großfürsten: *Vytoute* (lit. *Vytautas*), *Swittergayle* (lit. *Švitrigaila*) und *Segemund* (lit. *Žygimantas*). Sie repräsentieren die litauische vorchristliche Tradition der Namengebung.

8.4. Andere Rufnamengruppen

Mit je vier und einer Person und entsprechend viel Rufnamen sind die Königreiche Schweden und Dänemark vertreten. Sie schließen sich der Gruppe der Rufnamen aus dem deutschsprachigen Raum an und weisen keine skandinavischen

²⁶ 100 Personen von den Rigaer Gästen sind eindeutig als Livländer belegt.

Besonderheiten auf. Ebenfalls vier Personen sind in der Quelle als Griechen bezeichnet worden. Am ehesten sind damit die Vertreter der griechisch-orthodoxen Kirche gemeint. Auch die in Europa verbreiteten biblischen und Heiligennamen unterstützen diese Annahme. Eine Person ist *„Constantinus en ryddere van Constantinopolim / de gefangen is geweset van den Torken*. Ob in der Korrelation des Ruf- und des Ortsnamens bewusste Zusammenhänge oder reiner Zufall zu sehen sind, kann nicht beantwortet werden. Beim Rufnamen *Gertys* bleibt sowohl seine Herkunft, als auch die Herkunft des Namenträgers unklar.

III NAMENBUCH

Im Namenbuch sind alle Rufnamenbelege des Kämmerei-Registers zusammengefasst und gruppiert. Die Rufnamen sind jeweils in Gruppen etymologisch identischer Rufnamen zusammengefasst. Das Stichwort ist aus der frequentesten Schreibung der Vollform (wenn solche vorhanden) oder der frequentesten Form in normalisierter Schreibung gegeben. Die anderen zu derselben Gruppe gehörenden Rufnamen sind in eingerückter Stellung gegeben.

Bei den deutschen Rufnamen wird nach dem Stichwort die Herkunft beider Namentile angegeben, nach Möglichkeit mit Hinweis auf das Altsächsische als Vorstufe des Mittelniederdeutschen. Um die wiederholte Beschreibung der Namentile zu vermeiden, sind sie als Namenbildungselemente separat dargestellt und in die alphabetische Liste der Rufnamen eingliedert. Bei den nichtdeutschen Rufnamen wird nach dem Stichwort ihre aus den Vornamenbüchern oder von der Autorin der Arbeit selbst erschlossene Ursprungssprache angegeben. Da die Rufnamen unklarer Herkunft schon im Kapitel 6.4. analysiert sind, werden hier nur ihre Belege gegeben. Den Herkunftsangaben folgen alphabetisch geordnet alle im Kämmerei-Register belegten Rufnamenformen.

Danach sind alle von der Autorin der Arbeit ermittelten Namensträger mit allen Rufnamenbelegen angeführt. Zuerst folgen nummeriert alle Rigaer Bürger, danach, mit einem einleitenden waagerechten Strich die Gäste der Stadt. Die Bei- oder Familiennamen sind immer verzeichnet, wo sie zusammen mit den Rufnamen als anthroponomastische Formel niedergeschrieben waren. Ebenfalls sind alle Anreden *her* in allen Kasusformen in das Namenbuch aufgenommen worden, da sie für den sozioonomastischen Teil der vorliegenden Arbeit von entscheidender Bedeutung sind. Nach den Belegen stehen bei der Analyse der Quelle erschlossene oder bei Bulmerincq (1913) und Care (2006) angeführte zusätzliche Informationen über die entsprechenden Personen, beispielsweise ihr Beruf oder sozialer Stand.

SCHLUSSFOLGERUNGEN

1. Das im Rigaer Kämmerei-Register von 1405 bis 1474 niedergeschriebene und in der vorliegenden Arbeit analysierte Rufnamenmaterial umfasst 142 Rufnamen und 4485 Belege, die durch 800 Personen repräsentiert sind.

2. Das Rufnameninventar ist in Bezug auf das Geschlecht und die Herkunft der erwähnten Personen nicht homogen. Man kann drei große Gruppen unterscheiden: die Rigaer Bürger (Männer) – 80,6%, 645 Personen, die Frauen und Töchter der Rigaer Bürger – 1,4%, 11 Personen und Gäste der Stadt (nur männliche Personen) – 18%, 144 Personen.

3. Die etymologisch größte Gruppe mit 77 (54,2%) Rufnamen bilden die Rufnamen deutscher Herkunft. Die 60 (42,3%) Rufnamen nichtdeutscher Herkunft sind zum größten Teil biblische und Heiligennamen verschiedener, vor allem hebräischer, griechischer und lateinischer Herkunft. Bei den Gästen der Stadt sind auch slawische und litauische Rufnamen belegt. Bei 5 (3,5%) Rufnamen war ihre Herkunft nicht eindeutig feststellbar.

4. Von den 111 Rufnamen der Rigaer Bürger sind 66 deutscher Herkunft. Sie sind bei 317 Personen in 2260 Belegen in verschiedenen Formen – Vollformen, Kontraktionen und Kurzformen – verzeichnet.

4.1. Es sind 39 unterschiedliche Vollformen und acht Kontraktionen belegt. Die große Zahl der Vollformen widerspiegelt vermutlich nicht die reale Situation im Rufnamengebrauch, da das Material aus norddeutschen Städten des 13. bis 15. Jahrhunderts Bevorzugung von Kurzformen zeigt. Sie kann mit der Tendenz der Schreiber, die Kurzformen bei der Niederschrift auf ihre Vollformen zurückzuführen, verbunden sein.

4.2. Die Kurzformen sind sowohl aus dem ersten, als auch aus dem zweiten und beiden Kompositionsgliedern der dithematischen Vollformen gebildet worden.

4.3. Es sind im Kämmerei-Register sowohl suffigierte, als auch suffixlose Kurzformen belegt. Alle suffixlosen Kurzformen haben die Endung *-e*. Die acht Suffixe und deren Kombinationen sind *-(e)ke*, *-ele*, *-ze*, *-man*, *-lke*, *-z(e)ke*, *-zle* (als *-sel*) und die Kombination *-l- + -man* im Rufnamen *Tyleman*, wo das Suffix *-man* an

die schon existierende suffigierte Kurzform *Tyle* angehängt worden ist. Das frequenteste Suffix mit 12 Namenformen ist *-(e)ke*, das im Gegensatz zu den meisten anderen Suffixen der Rufnamen auch im späten Mittelalter, unterstützt durch die Diminuirung der Appellative, produktiv war.

4.4. Einige, vor allem suffigierte alte Kurzformen deutscher Rufnamen wurden vermutlich als selbständige Namen ohne Verbindung zu der entsprechenden Vollform aufgefasst. In solchen Fällen kann man von neuen Namenbildungsprozessen sprechen. Als Beispiele gelten Rufnamen wie *Gobbel* und *Wessel*, die ohne Allonome fixiert sind. Ähnlich, obwohl mit dem produktiven Suffix *-(e)ke* gebildet, kann auch der Rufname *Godeke* interpretiert werden, der nirgends im Kämmerei-Register eine allonome Vollform aufweist. Die gleiche Hypothese kann auch in Bezug auf Kontraktionen aufgestellt werden. Es muss für die Lösung dieser Frage eine eingehende Analyse weiterer Rigaer Urkunden erfolgen.

4.5. Die spezifisch niederdeutschen Rufnamen bilden mit 57,6% die Mehrheit der Rufnamen deutscher Herkunft.

5. Von den 111 Rufnamen der Rigaer Bürger sind 41 nichtdeutscher Herkunft. Sie sind bei 334 Personen in 1942 Belegen in verschiedenen Formen verzeichnet.

5.1. Bei der Eindeutschung nichtdeutscher Rufnamen sind folgende Erscheinungen fixiert worden:

- 1) Akzentwechsel und Silbenschwund;
- 2) Suffigierung, die ähnlich wie bei den deutschen Rufnamen belegt ist;
- 3) Lautsubstitution: *au/eu* > *awe/ewe*, wie *Paul* > *Pawel*, *Claus* > *Clawes*;
- 4) Umlaut in *Merten* < *Martin* und analogische, lautgesetzlich nicht begründete Umlautformen wie in *Henneke* (mit dem Allonom *Hanneke*) (< *Hans*);
- 5) Metathese des *r* neben kurzem Vokal wie in *Kersten* (< *Christian*).

5.2. Die spezifisch niederdeutschen Rufnamenformen bilden mit 24,4% ein knappes Viertel aller Rufnamen nichtdeutscher Herkunft. Die Gründe dafür müssten in einer separaten Forschung untersucht werden, vor allem unter Einbeziehung verschiedener Quellen. Einer der Gründe könnte das spätere Aufkommen der nichtdeutschen Rufnamen aus Süden sein wie auch die damit verbundene geringere Zeit ihrer Adaptation.

5.3. Unter den Rigaer Bürgern wird ein Russe mit dem slawischen Namen *Ywen*, der russischen Form für *Johannes*, erwähnt. Eine slawische Form von *Joachim* ist auch der Rufname *Yachim*.

5.4. Bei zwei Rufnamen ist eine skandinavische Form zu vermuten: Der einmal belegte *Yøns Türsson* könnte ein Schwede gewesen sein. Der ebenfalls einmal belegte Rufname *Jeppe* ist eine dänische und schwedische Kurzform von *Jacob*, die in Deutschland mit sehr wenigen Belegen nur in Friesland vorkommt.

6. Es gibt fünf Rufnamen unklarer Herkunft (3,4% aller Rufnamen), vier davon – *Hoppe*, *Malwik*, *Pretzlo*, *Prutze* – sind bei Rigaer Bürgern und einer – *Gertys* – bei den Gästen der Stadt belegt.

7. Es sind im Kämmerei-Register zahlreiche allonome Rufnamenformen, sowohl deutscher, als auch nichtdeutscher Herkunft belegt. Dominierend (72,7% aller Allonome) sind die allonomen Vollformen und Kontraktionen. Die allonomen Voll- und Kurzformen und unterschiedlichen allonomen Kurzformen sind viel weniger (je 14,6% und 12,7%) vertreten. Diese Tatsache korreliert mit der großen Zahl der im Kämmerei-Register belegten Vollformen und könnte somit mit der Beschaffenheit der Quelle gedeutet werden, da sie der vielfach beschriebenen großen Beliebtheit der Kurzformen im Mittelalter widerspricht.

8. Die Schreibung der meisten Rufnamen entspricht der im 15. Jahrhundert in Riga existierenden mittelniederdeutschen Schreibtradition. Die Rufnamen sind in unterschiedlichen Formen niedergeschrieben, die meistens mit ihrem unterschiedlichen schriftlichen und mündlichen Gebrauch oder seltener mit unterschiedlichen Schreibern zu erklären sind. Die nichtdeutschen Rufnamen weisen in ihrer Schreibung zum Teil Einfluss der lateinischen Schreibung auf.

9. Die Rufnamen sind in allen vier Kasus fixiert, die Kasusendungen werden aber nicht kontinuierlich verschriftlicht, was die sprechsprachliche Situation der Zeit widerspiegelt. Belegt sind starke, schwache, lateinische und hybride Formen. Bei den letzteren werden die latinisierten Rufnamen auf *-us* (reduziert > *-s*) mit deutschen Flexionsendungen versehen, zum Beispiel *Hartmanse* (Dativ). Gleiche hybride Formen weist auch der Rufname *Johannes* auf: *Johanse/Johannse* (Dativ).

10. Die frequentesten Rufnamen in Riga waren *Johan, Hinrik, Hermen, Nicolaus, Peter, Cord, Arnd, Jacob, Andreas* und *Merten*, die von 63,7% der Bürger getragen wurden. Mit Abstand dominierend ist der Rufnamen *Johan* (23,9%).

Der Vergleich mit Barther, Kölner und Münsterländer Rufnamen zeigt, dass Riga die größte Konzentration der nichtdeutschen Rufnamen aufweist. Der Rigaer Rufnamenliste am ähnlichsten ist die Barther Namenliste – acht von zehn Namen stimmen überein. Die regen politischen, wirtschaftlichen wie auch verwandtschaftlichen Kontakte im hanseatischen Raum könnten der wichtigste Grund für die Ähnlichkeit der Rufnamenlandschaften sein.

11. Von den vier sozialen Schichten des mittelalterlichen Rigas sind im Kämmerei-Register nur drei – die Geistlichkeit (9,5% der Rigenser), die Ober- (15,3%) und die Mittelschicht (75,2%) belegt. Geistlichkeit: 61 Personen/25 Rufnamen, Oberschicht: 99 Personen/35 Rufnamen, Mittelschicht: 485 Personen/87 Rufnamen.

11.1. Die Rigaer Geistlichkeit weist die größte Konzentration (62,3%) der nichtdeutschen Rufnamen auf. Den Gegensatz zu ihr bildet die Rigaer Oberschicht, in der 67,3% der Namenträger deutsche Rufnamen haben. In der Mittelschicht sind wiederum die Namenträger mit den nichtdeutschen Rufnamen in der Mehrzahl. Da sie aber 53,2% aller Personen der Mittelschicht ausmachen, kann man von einem gewissen Gleichgewicht in der Verbreitung der deutschen und nichtdeutschen Rufnamen in der Mittelschicht sprechen. In allen drei Schichten gehörten zu den beliebtesten die nichtdeutschen Rufnamen *Johan* und *Nicolaus* und die deutschen *Hinrik, Hermen* und *Cord*. Der Rufname *Andreas* ist nur in der Mittelschicht belegt.

11.2. In allen sozialen Schichten sind Vollformen bedeutend mehr als Kurzformen belegt. Bei der Geistlichkeit ist die Proportion der Voll- zu Kurzformen 5:1 und bei der Oberschicht 3,5:1, während sie bei der Mittelschicht nur 2:1 beträgt.

Die kleine Zahl der Allonome unter den Voll- und Kurzformen weist auf einen eher konsequenteren Gebrauch der einen oder anderen Form hin. Dass diese Unterschiede im Gebrauch auch soziale Differenzen aufdecken, zeigt die Verwendung der Voll- und Kurzformen in Verbindung mit der Anrede *her*, wo mit dem Übergang zur Anrede *her* auch der Rufname statt in der Kurzform in Vollform geschrieben wird. Das Gleiche bezeugt der dominierende Gebrauch der Kurzformen *Hans* und

Claus in der mittleren Schicht im Vergleich zu den Formen *Johan* und *Nicolaus* in der Oberschicht.

11.3. Die latinisierte Schreibung haben sporadisch alle Schreiber für Rufnamen aller sozialen Schichten verwendet. Eine gewisse Tendenz bei der Latinisierung der Rufnamen ist für Mediziner und Schreiber zu beobachten. Die Beobachtung von Hampel (2005, 98), dass besonders die heimischen Rufnamen der Geistlichen durch die Latinisierung aufgewertet werden, kann durch die Belege im Kämmerei-Register nicht bestätigt werden.

11.4. Unter den Rufnamen deutscher Herkunft dominierten in allen drei Schichten die spezifisch niederdeutschen Rufnamenformen. Unter den Rufnamen nichtdeutscher Herkunft waren die überregionalen Formen in allen drei Schichten in der Mehrzahl. Das kann einerseits mit dem vergleichsweise jüngeren Charakter der nichtdeutschen Rufnamen in Norddeutschland erklärt werden, andererseits waren sie einfach immer auf ihre “ korrekte” lateinische Form zurückzuführen, da sie als biblische und Heiligennamen im kirchlichen Gebrauch regelmäßig verwendet wurden.

Die gleichen Verhältnisse sind auch unter den Namenträgern zu beobachten: In allen drei Schichten bildeten Namenträger mit spezifisch niederdeutschen Namenformen deutscher und mit überregionalen Namenformen nichtdeutscher Rufnamen die Mehrheit.

12. Die unterschiedlichen Nationalitäten der Rigaer Bürger kommen im Kämmerei-Register kaum zum Vorschein. Die absolute Mehrheit der im Kämmerei-Register erwähnten Rigaer Bürger bilden Deutsche. Eine Person wird als ‘undeutsch’ benannt ..*dusseme sulfften vndutschen geheten Hans van der / Marke* (319/10–1). Eine Person wird als Sohn eines Russen bezeichnet und trägt den russischen Rufnamen *Iwen*.

13. Die Rufnamen des mittelalterlichen Rigas sind bis jetzt unter dem Aspekt der Familientraditionen noch nicht analysiert worden. Weil die analysierte Quelle kein ausreichendes Material für solche Forschung bietet, ist die durchgeführte Analyse als Vorstufe für weitere Forschungen auf diesem Gebiet anzusehen.

Dominierend in der Quelle ist die Nennung der Verwandten einer Generation: Brüder, Brüder und Schwestern, Ehepartner. Bei allen drei Brüderpaaren sind nur Rufnamen deutscher Herkunft belegt. Von den drei Vater–Sohn Verwandtschaften

sind zwei durch die Nachbenennung gekennzeichnet. Die Gleichheit der Rufnamen erlaubt jedoch noch nicht die Aussage zu machen, dass die Söhne nach ihren Vätern benannt sind. Es kann sich auch um eine Nachbenennung nach einem gleichnamigen Großvater oder Onkel gehandelt haben.

14. 144 Personen (18%) mit 73 unterschiedlichen Rufnamen sind Gäste der Stadt, in Mehrheit Bürgermeister oder Ratsherren anderer livländischer Städte. Die frequentesten Namen sind *Johan, Hinrik, Hermen, Jorgen, Tideman, Cord, Albert* und *Jacob*. Zahlreich vertreten sind auch der litauische und russische Sprachraum, aus denen auch entsprechende Rufnamen wie *Vytoute, Swittergayle* und *Astaffie Dymytrowitz* oder *Wasile* belegt sind.

15. Die durchgeführte Analyse der Rufnamen im Rigaer Kämmerei-Register erlaubt die Eingliederung des Rufnameninventars der deutschsprachigen Rigaer Geistlichkeit, Ober- und Mittelschicht in die mittelniederdeutsche Rufnamenlandschaft. Sie ruft aber auch viele neue Fragen hervor, für die weitere Rufnamenforschungen in den Rigaer Quellen erforderlich sind.

PUBLIKĀCIJAS UN REFERĀTI PAR PROMOCIJAS DARBA TĒMU

Publikācijas

1. Siliņa-Piņķe, Renāte (2003): Entlehnungswege des Vornamen Heinrich ins Lettische. – Brandt, Gisela (izd.): Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache im Baltikum III. Stuttgart: Verlag Hans-Dieter Heinz, Akademischer Verlag. 121.–126. lpp. (= Stuttgarter Arbeiten zur Germanistik, 412)
2. Siliņa-Piņķe, Renāte (2004): Viduslejasvācu valodas pēdas mūsdienu latviešu kalendārvārdos. – Tavs vārdadienu kalendārs. 2005. 2006. 2007. Izd.: Valsts Valodas centrs. Rīga: Nordik, 436.–439. lpp.
3. Siliņa-Piņķe, Renāte (2005): *Jahn, Jane, Jahne*: zemnieku vārdu rakstība 1638. gada zviedru arklu revīzijā Vidzemē. – Baltu filoloģija XIV (1) 2005, Baltu valodniecības žurnāls. Izd.: Latvijas Universitāte, Filoloģijas fakultāte, Baltu valodu katedra. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 143.–151. lpp.
4. Siliņa-Piņķe, Renāte (2006): Zu einigen Problemen der anthroponomastischen Terminologie im Deutschen und Lettischen. – Pavīdis, Silvija; Taterka, Thomas (izd.): Triangulum. Germanistisches Jahrbuch für Estland, Lettland und Litauen. Elfte Folge (2005). Riga, Bonn, 163.–171. lpp.
5. Siliņa-Piņķe, Renāte (2007): Frauenvornamen und andere anthroponomastische Frauenbezeichnungen im Rigaer Kämmerei-Register im 15. Jahrhundert. – Brandt, Gisela; Balode, Ineta (izd.): Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache im Baltikum V. Stuttgart: Verlag Hans-Dieter Heinz, Akademischer Verlag. 49.–57. lpp. (= Stuttgarter Arbeiten zur Germanistik, 440)
6. Siliņa-Piņķe, Renāte: Auswärtige Personen in Riga im 15. Jahrhundert: Rufnamen anhand des Kämmerei-Registers der Stadt. – Triangulum. Germanistisches Jahrbuch für Estland, Lettland und Litauen (11 lpp., iesniegts publicēšanai).
7. Siliņa-Piņķe, Renāte: Rufnamen in Riga im 15. Jahrhundert. – 23rd International Congress of onomastic sciences. York University, Toronto, Canada (9 lpp., iesniegts publicēšanai).

Tēzes

1. Siliņa-Piņķe, Renāte (2005): Personvārdi 1607. gada Rīgas landfogtejas revīzijas protokolā. – 41. Artūra Ozola dienas konference. Programma un referātu kopsavilkumi. Rīga. 2005. gada 18.–19. martā. 16. lpp.
2. Siliņa-Piņķe, Renāte (2008): Rufnamen in Riga im 15. Jahrhundert. – 23rd International Congress of onomastic sciences. Abstracts. York University, Toronto, Canada. August 11–22, 2008. 55. lpp.

Referāti

1. Siliņa-Piņķe, Renāte: Mittelniederdeutscher Einfluss auf die Vornamengebung in Lettland. – LU 60. Zinātniskā konference, Rīga (Latvija), 2002. gada februāris.
2. Siliņa-Piņķe, Renāte: Entlehnungswege des Vornamen Heinrich im Lettischen. – Starptautiskā konference “ Deutsche Sprache und Literatur im Ostseeraum I”, Rīga (Latvija), 2002. gada aprīlis.
3. Siliņa-Piņķe, Renāte: *Jahn, Jane, Jahne*: zemnieku vārdu rakstība 1638. gada zviedru arklu revīzijā Vidzemē. – 40. Artūra Ozola dienas konference, Rīga (Latvija), 2004. gada marts.
4. Siliņa-Piņķe, Renāte: Deutsch *Personenname* = lettisch *personvārds*? Probleme der anthroponomastischen Terminologie. – LU 62. Zinātniskā konference, Rīga (Latvija), 2005. februāris.
5. Siliņa-Piņķe, Renāte: Personvārdi 1607. gada Rīgas Landfogtijas revīzijas protokolā. – 41. Artūra Ozola dienas konference, Rīga (Latvija), 2005. gada marts.
6. Siliņa-Piņķe, Renāte: Frauennamen und -benennungen im Kämmerei-Register Rigas im 15. Jahrhundert. – Starptautiskā konference “ Deutsche Sprache und Literatur im Ostseeraum III”, Rīga (Latvija), 2006. gada aprīlis.
7. Siliņa-Piņķe, Renāte: Kontakte des mittelalterlichen Riga anhand der Vornamen im Kämmerei-Register der Stadt. – Starptautiskā doktorantu konference “Interkulturelle Herausforderung für die Linguistik, Literatur und ihre Didaktik im erweiterten Europa”, Vesprēma (Ungārija), 2006. gada maijs.

8. Siliņa-Piņķe, Renāte: Vornamen Rigaer Gäste im 15. Jahrhundert. – Starptautiskā Aleksandra Vanaga konference “Vardas kalboje, istorijojr ir savimonėje”, Viļņa (Lietuva), 2007. gada oktobris.
9. Siliņa-Piņķe, Renāte: Rufnamen der auswärtigen Personen in Riga im 15. Jahrhundert. – Vieslekcija Leipcigas Universitātes Humanitāro zinātņu centrā “ Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas” (GWZO) Leipciga (Vācija), 2007. gada decembris.
10. Siliņa-Piņķe, Renāte: Die Rolle der Germanistik in der Anthroponomatik Lettlands. – II Starptautiskā ģermānistu konference “ Wissenschaften im Dialog”, Oradja (Rumānija), 2008. gada februāris.
11. Siliņa-Piņķe, Renāte: Rufnamen in Riga im 15. Jahrhundert anhand des Kämmerei-Register der Stadt. – Starptautiskā konference “ Deutsche Sprache und Literatur im Ostseeraum V”, Rīga (Latvija), 2008. gada aprīlis.
12. Siliņa-Piņķe, Renāte: Rufnamen in Riga im 15. Jahrhundert. – 23. Starptautiskais onomastikas zinātņu kongress (ICOS), Toronto (Kanāda), 2008. gada 17.–22. augusts.
13. Siliņa-Piņķe, Renāte: Niederdeutsches in Rigaer Rufnamen des 15. Jahrhunderts. – Starptautiskā konference “Deutsch im Kontakt und Kontrast III”, Rīga (Latvija), 2009. gada 29.–30. maijs.